

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Προστατεύομεν μόνον τους εθνικόφρονας χωρικούς»

Ένοπλες δωσιλογικές και αντικομμουνιστικές ομάδες στη Θεσσαλία:

Οι περιπτώσεις του ΕΑΣΑΔ και της Ομάδας Σούρλα

Εκπονών: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΡΟΜΠΑΤΖΗΣ

Επιβλέποντες Καθηγητές:

ΠΟΛΥΜΕΡΗΣ ΒΟΓΛΗΣ - ANNA ΜΑΤΘΑΙΟΥ

ΡΙΚΑ ΜΠΕΝΒΕΝΙΣΤΕ

ΒΟΛΟΣ 2022

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Ένοπλες Δωσιλογικές Ομάδες στη Θεσσαλία της Δεκαετίας του '40:
Οι περιπτώσεις του ΕΑΣΑΔ και της Ομάδας Σούρλα»**

Εκπονών: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΡΟΜΠΑΤΖΗΣ

Επιβλέποντες Καθηγητές:

ΠΟΛΥΜΕΡΗΣ ΒΟΓΛΗΣ - ANNA ΜΑΤΘΑΙΟΥ

ΡΙΚΑ ΜΠΕΝΒΕΝΙΣΤΕ

ΒΟΛΟΣ 2022

Περίληψη

Η παρούσα Διπλωματική Εργασία έχει ως βασικό της θέμα τον σχηματισμό, την ιδεολογία, τη δράση και τις προσωπικότητες των δύο σημαντικότερων και πλέον δραστήριων ενόπλων δωσιλογικών και αντικομμουνιστικών ομάδων που έδρασαν στην περιοχή της Θεσσαλίας κατά τη διάρκεια τόσο της κατοχής όσο και του εμφυλίου Πολέμου. Η πρώτη από αυτές, ο λεγόμενος Εθνικός Αγροτικός Σύνδεσμος Αντικομμουνιστικής Δράσεως (ΕΑΣΑΔ) θα συνεργαστεί ανοιχτά με τις γερμανικές αρχές, θα εξοπλιστεί από εκείνες και θα εξαπολύσει ένα άγριο κύμα βίας και τρομοκρατίας εις βάρος πολιτών και μελών της Αντίστασης. Η δεύτερη, γνωστή ως Ομάδα Σούρλα, θα δράσει κυρίως κατά την περίοδο της λευκής τρομοκρατίας και του εμφυλίου με στόχο τη συντριβή των οπαδών της Αριστεράς και την αποσόβηση του λεγόμενου «κομμουνιστικού κινδύνου». Κύριος στόχος της Εργασίας είναι η μελέτη των ιστορικών συνθηκών που χαρακτήριζαν τη δράση των συγκεκριμένων ομάδων, τα πραγματικά κίνητρα των μελών τους, τη στάση του αστικού κόσμου και των κρατικών αρχών απέναντί τους καθώς και της δικαστικής αντιμετώπισης της οποίας έτυχαν. Για τον σκοπό αυτό έχει γίνει χρήση της σχετικής βιβλιογραφίας, κρατικών και στρατιωτικών αρχείων, καθώς επίσης και μαρτυριών αυτοπτών μαρτύρων και των πρωταγωνιστών των γεγονότων τα οποία θα μελετηθούν και θα αξιολογηθούν στις σελίδες που θα ακολουθήσουν.

Λέξεις Κλειδιά: Δωσιλογισμός, Αντικομμουνισμός, Εθνικοφροσύνη, Κατοχή, Εμφύλιος Πόλεμος.

Abstract

The main subject of the present Master's Thesis is the formation, ideology, actions and personalities of the two most important armed anticommunist groups that were acting in the region of Thessaly, during the occupation of Greece by the Axis Powers and the Civil War. The first of them, the so-called National Agricultural Association of Anticommunist Action (EASAD) will openly collaborate with the German authorities and will release a wild wave of violence and terrorism against civilians and members of the Resistance movement. The second one, the armed group of Sourlas, will act mainly during the period of White Terror and that of the Civil War, having the purpose of destroying the followers of the Left and preventing the threat of a possible communist victory. The principal intention of this Thesis is the study of the historical circumstances that characterized the actions of these groups, the real motives of their members as well as the attitude of the state authorities and Justice towards them. A pertinent literature, state and military archives and testimonies of eyewitnesses will be used for this purpose in the following pages.

Keywords: Collaboration, Anti-communism, Nationalism, Occupation of Greece by the Axis Powers, Greek Civil War.

Ευχαριστίες

Η παρούσα Διπλωματική Εργασία αφιερώνεται στους γονείς μου, την αμέριστη στήριξη των οποίων πάντοτε απολάμβανα, παρά τις όποιες αντίξοες συνθήκες της ζωής, καθώς και στη μνήμη λίαν αγαπητών συγγενικών μου προσώπων. Θα ήθελα εξαιρετικά να ευχαριστήσω εκ βάθους καρδιάς τους επόπτες καθηγητές μου κο Πολυμέρη Βόγλη κα Άννα Ματθαίου και κα Ρίκα Μπενβενίστε για την πολύτιμη βοήθειά τους, κυρίως δε τον πρώτο για την υπομονή, τη στήριξη και την άπλετη κατανόησή του απέναντί μου. Το εξίσου μεγάλο μου ευχαριστώ για τους καθηγητές μου του Μεταπτυχιακού: Μ. Βασιλάκη, Ελ. Δέλτσου, Ιω. Βαραλή, Δημ. Κυρτάτα, Ανδ. Διαλέτη, Ιω. Λώλο και Σ.Μ.Τ.Σ Παναχί είναι κάτι παραπάνω από αυτονόητο και δεδομένο.

Παράρτημα ακρωνυμίων

ΕΑΜ: Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο

ΕΑΟ: Εθνική Αντικομμουνιστική Οργάνωσις (Πιερίας, Κατερίνης και Ολύμπου)

ΕΑΣΑΔ: Εθνικός Αγροτικός Σύνδεσμος Αντικομμουνιστικής Δράσεως

ΕΔΕΣ: Ελληνικός Δημοκρατικός Εθνικός Σύνδεσμος

ΕΕΕ: Εθνική Ένωσις Ελλάς

ΕΛΑΣ: Ελληνικός Λαϊκός Στρατός

ΕΠΟΝ: Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων

ΕΣΑΠ: Εθνικός Στρατός Απελευθερωτικής Προσπάθειας

ΠΑΟ: Πανελλήνιος Απελευθερωτική Οργάνωσις

ΠΕΑΕΑ: Πανελλήνια Ένωσις Αγονιστών Εθνικής Αντιστάσεως

ΤΑ: Τάγματα Ασφαλείας

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή	
1.1.Θεματολογία, στόχοι και δομή της Εργασίας	12
1.2 Μεθοδολογία της Εργασίας	13
2. Η εμπειρία της Κατοχής στη Θεσσαλία και το φαινόμενο του δωσιλογισμού	
2.2 Η κατάκτηση της Ελλάδας από τις δυνάμεις του Άξονα και η τριπλή κατοχή	14
2.3 Η εμπειρία της ιταλικής και γερμανικής κατοχής στην περιοχή της Θεσσαλίας	17
2.4 Το φαινόμενο του δωσιλογισμού: Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και οι όψεις του δωσιλογισμού στην ευρωπαϊκή ήπειρο	19
2.5 Το φαινόμενο του οικονομικού δωσιλογισμού στην Ελλάδα: Η μαύρη αγορά, η εκμετάλλευση και το αθέμιτο κέρδος στην κατοχή	21
2.6 Οι κατοχικές κυβερνήσεις και η εμφάνιση των δωσιλογικών ομάδων στην ελληνική επικράτεια	23
3. ΕΑΣΑΔ: Η ίδρυση, τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά και οι στόχοι της οργάνωσης	
3.1 Η ίδρυση του Εθνικού Αγροτικού Συνδέσμου Αντικομμουνιστικής Δράσεως	26
3.2 Ο «εθνικός» ΕΑΣΑΔ: Εθνικιστικά ιδεολογήματα και η προσπάθεια μονοπώλησης του πατριωτισμού	29
3.3 Ο «αγροτικός» ΕΑΣΑΔ: Η προσπάθεια οικοδόμησης ενός φιλολαϊκού προφίλ	31

3.4 Ο «αντικομμουνιστικός» ΕΑΣΑΔ:	
Οι απαρχές του αντικομμουνισμού στην Ελλάδα και ο ρόλος της δύναμης του ΕΑΜ επί Κατοχής	33
3.5 Ο ΕΑΣΑΔ μέσα από τα πρώτα του διαγγέλματα και η σαφής διακήρυξη των προθέσεών του	35
3.6 Οι στενές σχέσεις της φασιστικής ΕΕΕ με τον ΕΑΣΑΔ	36
3.7 Πρώην μέλη της Λεγεώνας των Βλάχων στις τάξεις του ΕΑΣΑΔ	38
3.8 Σκιαγράφηση του προφίλ του Τάκη Μακεδόνα μέσα από μαρτυρίες	39
4. Η δράση του ΕΑΣΑΔ στην κατοχική Θεσσαλία	
4.1 Οι πρώτες κινήσεις και δράσεις του ΕΑΣΑΔ	40
4.2 Η δράση του ΕΑΣΑΔ στον Βόλο: Οι τόποι της φυλάκισης, των βασανιστηρίων και των εκτελέσεων	43
4.3 Άνοιξη 1944: Η όξυνση της βίας και των εκτελέσεων στον Βόλο	45
4.4 Τα μπλόκα Αγίας Παρασκευής, Ανακασιάς και Άνω Βόλου	48
4.5 Οι κρεμάλες ως εμβλήματα εξουσίας των Γερμανών και των συνεργατών τους	49
4.6 Η ανησυχία του ΕΑΣΑΔ για την αυξανόμενη δύναμη του ΕΑΜ ΕΛΑΣ	51
4.7 Το δράμα της οικογένειας Τοπάλη στα Κάτω Λεχώνια	53
4.8 Δράσεις του ΕΑΣΑΔ στον Βόλο προς το τέλος του καλοκαιριού του 1944	55
4.9 Η δράση του ΕΑΣΑΔ στον νομό Λάρισας	56

4.10 Αθρόες εκτελέσεις πολιτών στη Λάρισα	57
4.11 Εγκληματικές ενέργειες εις βάρος πολιτών στα χωριά της Λάρισας	58
4.12 Δράσεις των ΕΑΣΑΔιτών στις περιοχές Καρδίτσας και Τρικάλων	60
4.13 Αναζητώντας τα κίνητρα ένταξης στον ΕΑΣΑΔ: Ο ρόλος υλικών, οικονομικών και προσωπικών συμφερόντων	61
4.14 Η στήριξη της αστικής πολιτικής και οικονομικής ελίτ προς τον ΕΑΣΑΔ	63
4.15 Η τύχη των Εβραίων της Θεσσαλίας και ο ΕΑΣΑΔ	64
4.16 Ο ΕΑΣΑΔ και τα Τάγματα Ασφαλείας: μία προσπάθεια σύγκρισης	65
5. Το τέλος του ΕΑΣΑΔ και η αντιμετώπιση των μελών του από τη Δικαιοσύνη	
5.1 Η πορεία προς την Απελευθέρωση και το τέλος της οργάνωσης	68
5.2 Η αντιμετώπιση των δωσιλόγων από το ελληνικό μεταπολεμικό κράτος: Απόδοση δικαιοσύνης ή ατιμωρησία;	70
5.3 Τα Ειδικά Δικαστήρια Δωσιλόγων και οι δίκες του ΕΑΣΑΔ	72

5.4 Συμπεράσματα	74
 6. Η Θεσσαλία μετά τον πόλεμο: Λευκή Τρομοκρατία, Εμφύλιος και η Ομάδα Σούρλα	
 6.1 Λευκή Τρομοκρατία: Άμυνα ή επίθεση του καθεστώτος;	76
 6.2 Ο Εμφύλιος Πόλεμος	78
 6.3 Η μεταπολεμική Θεσσαλία σε καθεστώς τρομοκρατίας και εμφυλίου	79
 6.4 Το προφίλ του Γρηγόρη Σούρλα	81
 7. Η δράση της Ομάδας Σούρλα	
 7.1 Αντιστασιακές δράσεις από τον ΕΣΑΠ και την ομάδα Σούρλα κατά την κατοχική περίοδο	82
 7.2 Οι σχέσεις του ΕΛΕΣ με την ομάδα Σούρλα	83
 7.3 Το προφίλ των μελών της ομάδας και η μορφή της οργάνωσής της	84
 7.4 Ο Σούρλας αγνοεί τις διαταγές των Άγγλων εξαιτίας του «κομμουνιστικού κινδύνου»	85
 7.5 Οι πρώτες δράσεις της ομάδας Σούρλα μετά το τέλος της κατοχής	86

7.6 Τα γεγονότα της μάχης των Γόννων	87
7.8 Τσακαλώτος και Σούρλας: ένας θρυλικός περίπατος;	88
7.9 Ο Γρηγόρης Σούρλας μέσα από τα ίδια του τα λόγια	89
7.10 Οι δράσεις της ομάδας Σούρλα εις βάρος των Αριστερών της Θεσσαλίας	90
7.11 Ο ΔΣΕ καταγγέλλει στην Επιτροπή του ΟΗΕ τα εγκλήματα της ομάδας Σούρλα	92
7.12 Η στυγνή δολοφονία του δημοσιογράφου Κώστα Βιδάλη	93
7.13 Η Δικαιοσύνη και οι κρατικές αρχές απέναντι στην ομάδα Σούρλα	94
7.14 Η μετέπειτα πορεία του Γρ. Σούρλα και η προσπάθεια αναγνώρισής του ως αντιστασιακού	95
7.15 Σύγκριση του ΕΑΣΑΔ και της ομάδας Σούρλα	96
7.16 Συμπεράσματα	97

1. Εισαγωγή

1.1 Θεματολογία, στόχοι και δομή της Εργασίας

Η Διπλωματική Εργασία θα ασχοληθεί με δύο ένοπλες ομάδες οι οποίες είχαν ως κοινό τους παρονομαστή τις έννοιες της εθνικοφροσύνης και εκείνη του αντικομμουνισμού. Η ομάδα του ΕΑΣΑΔ θα δράσει σε ολόκληρη τη Θεσσαλία, κυρίως στις πρωτεύουσες των νομών της, αλλά θα προβεί σε εγκληματικές ενέργειες και σε πολλά χωριά της υπαίθρου. Η συνεργασία της με τους Γερμανούς θα είναι εμφανέστατη και πολλές φορές θα δράσουν από κοινού εις βάρος των αντιπάλων τους. Η ομάδα Σούρλα θα επιχειρήσει και εκείνη στη βάση της εθνικοφροσύνης να αντιμετωπίσει τους οπαδούς της Αριστεράς στη θεσσαλική ύπαιθρο και να απαλλάξει σύμφωνα με το αφήγημα των μελών της τη Θεσσαλία από τον «κομμουνιστικό κίνδυνο». Στις σελίδες που θα ακολουθήσουν δε θα επιχειρηθεί απλώς μία παράθεση των γεγονότων που σχετίζονται με τη δράση των συγκεκριμένων ομάδων αλλά θα καταβληθεί προσπάθεια να κατανοηθούν εις βάθος τα ιδεολογικά σχήματα και το σκεπτικό των στελεχών τους καθώς και τα κίνητρά τους, τα οποία ποικίλλουν. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα δοθεί το ιστορικό πλαίσιο των δρώντων υποκειμένων και θα συναχθούν ορισμένα συμπεράσματα για τις αιτίες και τα χαρακτηριστικά των δράσεών τους.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, που θα ακολουθήσει της εισαγωγής, θα παρατεθούν οι ιστορικές συνθήκες που χαρακτηρίζουν τη συγκεκριμένη περίοδο καθώς και μία συνοπτική ανάλυση του δωσιλογισμού ως κατοχικού φαινομένου. Το τρίτο κεφάλαιο της εργασίας θα είναι αφιερωμένο στο ιδεολογικό προφίλ του ΕΑΣΑΔ και στο πως χρησιμοποιήθηκε ώστε να δικαιολογηθούν οι όποιες ενέργειές του. Στο κεφάλαιο που θα ακολουθήσει θα δοθούν στοιχεία για τις ενέργειες της οργάνωσης, τη συνεργασία της με τις γερμανικές αρχές καθώς και για τα κίνητρα ένταξης σε αυτήν. Στη συνέχεια θα γίνουν αναφορές στη δικαστική αντιμετώπιση του ΕΑΣΑΔ από τις κρατικές αρχές στην περίοδο μετά τον πόλεμο και στο κατά πόσο υπήρξε απόδοση δικαιοσύνης για τα όσα είχαν διαπραχθεί στο όνομά του. Τα δύο τελευταία κεφάλαια της Εργασίας είναι αφιερωμένα στην περίοδο της λευκής τρομοκρατίας και του εμφυλίου πολέμου καθώς και στην εμφάνιση και τη δράση της ομάδας Σούρλα. Στο τέλος της εργασίας παρατίθεται φωτογραφικό υλικό σχετικό με τη θεματολογία της.

1.2 Μεθοδολογία της Εργασίας

Η μορφή της Εργασίας είναι κυρίως βιβλιογραφική και αρχειακή. Η βιβλιογραφία της σχετίζεται άμεσα με το θέμα του ενδιαφέροντός της και είναι ειδική καθώς αναφέρεται στα γεγονότα και στα πρόσωπα που την αφορούν. Τα κυριότερα βιβλία τα οποία θα χρησιμοποιηθούν είναι αυτά των Θ. Βογιατζή και Στ. Παπαγιάννη σχετικά με τον ΕΑΣΑΔ και εκείνο του Ιω. Γιαννάκενα το οποίο αναφέρεται στην ομάδα Σούρλα. Τα συγκεκριμένα έργα είναι τα ειδικότερα που κυκλοφορούν γύρω από το θέμα με το οποίο καταπιάνεται η Εργασία και το καλύπτουν διεξοδικά. Επιπλέον, θα χρησιμοποιηθούν παραπομπές σε έργα τα οποία δίνουν το γενικότερο κλίμα της περιόδου ώστε να κατανοηθούν πιο εύκολα από τον αναγνώστη οι ιστορικές συνθήκες που διαμόρφωσαν τις ιδέες και τις δράσεις των πρωταγωνιστών.

Για την ακριβέστερη τεκμηρίωση της παρούσας Εργασίας γίνονται επίσης αναφορές σε αρχειακό υλικό το οποίο διασώζεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους και αφορά δικαστικές αποφάσεις, κρατικά και στρατιωτικά ντοκουμέντα κ.λ.π. Ο Τύπος της εποχής θα σταθεί και αυτός ως πολύτιμο εργαλείο κατανόησης της περιόδου καθώς μέσα από αυτόν μπορούν να συναχθούν αρκετά συμπεράσματα σχετικά τόσο με τις ιδέες όσο ασφαλώς και με τις ενέργειες των υποκειμένων. Τέλος, θα δοθεί το απαραίτητο ενδιαφέρον και στις μαρτυρίες αυτοπτών μαρτύρων οι οποίοι θα αναφερθούν σε γεγονότα που οι ίδιοι βίωσαν και κυρίως το τι ερμηνεία έδωσαν εκείνοι σε αυτά. Όλα τα παραπάνω στοιχεία θα επιχειρηθεί να παρουσιαστούν και να μελετηθούν κριτικά ώστε να δοθεί η δυνατότητα στον αναγνώστη μίας σφαιρικότερης αντιμετώπισης των συμβάντων και την προσωπικότητων που έδρασαν μέσα στον ιστορικό χρόνο.

2.Η εμπειρία της Κατοχής στη Θεσσαλία και το φαινόμενο του δωσιλογισμού

2.1 Η κατάκτηση της Ελλάδας από τις δυνάμεις του Άξονα και η τριπλή κατοχή

Η Ελλάδα κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου διήλθε πολλές κρίσεις πολιτικές, στρατιωτικές και οικονομικές. Κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου (1914-1918), γνώρισε την περιπέτεια του Εθνικού Διχασμού όταν το Στέμμα και ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος ήλθαν σε ευθεία σύγκρουση σχετικά με το ζήτημα της συμμετοχής ή μη της χώρας στην παγκόσμια σύρραξη. Έπειτα από την εμπειρία του Εθνικού Διχασμού η Ελλάδα γεύθηκε τους πικρούς καρπούς της Μικρασιατικής Καταστροφής βιώνοντας μία ανείπωτη εθνική τραγωδία και καλούμενη να αναλάβει τη μόνιμη εγκατάσταση ενός μεγάλου αριθμού προσφύγων καθώς και την ομαλή ένταξή τους στον εθνικό κορμό. Την ίδια εποχή, μαζί με το προσφυγικό ζήτημα, καταβάλλονταν προσπάθειες για την επίλυση και του λεγόμενου αγροτικού ζητήματος που είχε ταλαιπωρήσει για δεκαετίες τον αγροτικό και κτηνοτροφικό πληθυσμό των μικροϊδιοκτητών γης και για τους οποίους η εποχή του Μεσοπολέμου αποτέλεσε μία μεγάλη τομή¹. Η χρεωκοπία του 1932 ήρθε με την σειρά της για να φέρει στο προσκήνιο τις μεγάλες αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας εκείνης της περιόδου.

Στο επίπεδο της εξωτερικής πολιτικής, η Ελλάδα μετά από τις διαδοχικές επιτυχίες των Βαλκανικών Πολέμων και της τραγωδίας στη Μικρά Ασία είχε ως βασικό της στόχο τη διαφύλαξη των συνόρων και την ακεραιότητά της ως χώρα². Η Συνθήκη της Λωζάνης του 1923 έλυσε οριστικά το ζήτημα των συνόρων της και στόχος από εκείνο το σημείο και έπειτα ήταν η διατήρηση ή η οικοδόμηση των συμμαχιών της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και άλλα κράτη. Οι κυβερνήσεις του Ελ. Βενιζέλου προσεγγίζουν την Ιταλία και την Τουρκία και έτσι έχουμε μία σειρά συμφωνιών που δείχνουν να εξομαλύνουν τις σχέσεις μεταξύ εκείνων των χωρών. Με τον ερχομό της δεκαετίας του '30 ωστόσο όλα αυτά φαίνεται να αλλάζουν καθώς η Ιταλία αρχίζει να δείχνει ξεκάθαρα τις επεκτατικές της προθέσεις και επιδιώξεις με αποτέλεσμα η θέση της Ελλάδας να γίνεται ολοένα και περισσότερο εκτεθειμένη.

Οι εξελίξεις αυτές, σε συνδυασμό με τις κινήσεις και την επέκταση της Γερμανίας στην Κεντρική Ευρώπη λίγο πριν το ξέσπασμα του πολέμου, κάνουν τον Έλληνα δικτάτορα Ιωάννη Μεταξά ιδιαίτερα ανήσυχο και τον στρέφουν προς τη μεριά του βρετανικού παράγοντα. Η συμμαχία και η σύνταξη της χώρας με τα συμφέροντα και την πλευρά της Βρετανίας φαντάζουν ως μονόδρομος για την εξωτερική πολιτική της χώρας

---

¹ Χρ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, Όψεις Πολιτικής και Οικονομικής Ιστορίας 1900-1940*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σσ. 337-339.

² Όπ. π. σ. 393.

μέσα σε ένα όχι μόνο ασταθές αλλά και εκρηκτικό ευρωπαϊκό περιβάλλον³. Το “*Alors, c’est la guerre!*” του Μεταξά στον Ιταλό πρέσβη τα χαράματα της 28^{ης} Οκτωβρίου 1940 θα είναι το αποκορύφωμα αυτής της πολιτικής, που προσδένει την Ελλάδα στο άρμα των Βρετανών και τη στρέφει πλέον ευθέως εναντίον του Άξονα.

Πράγματι, εκείνη την ημέρα τα ιταλικά στρατεύματα αρχίζουν να προσβάλλουν την ελληνική παραμεθόριο στα ελληνοαλβανικά σύνορα και πλήθος κόσμου επιστρατεύεται και πορεύεται προς τα δύσβατα βουνά της Πίνδου για να πολεμήσει εναντίον του εισβολέα και μάλιστα με απόλυτη επιτυχία. Στις 6 Απριλίου του 1941 ωστόσο οι γερμανικές δυνάμεις επιτίθενται ταυτόχρονα στα γιουγκοσλαβικά και ελληνικά εδάφη και στοχεύουν τις περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης. Παρά τις αρχικές επιτυχίες που σημείωσε η ελληνική πλευρά στα οχυρώματα της Γραμμής Μεταξά στα σύνορα με τη Βουλγαρία εντούτοις στις 9 Απριλίου είχε έρθει η σειρά της συνθηκολόγησης προς απογοήτευση ακόμη και μεγάλου μέρους του στρατεύματος. Οι Γερμανοί, αφού κατακτήσουν το μεγαλύτερο μέρος της ηπειρωτικής χώρας, θα εισβάλλουν στην πόλη των Αθηνών στις 27 Απριλίου.

Οι κατακτητές, ολοκληρώνοντας την κυρίευσή της, θα χωρίσουν τη χώρα σε τρεις ζώνες κατοχής, την ιταλική, τη γερμανική και τη βουλγαρική. Οι Ιταλοί θα λάβουν το μεγαλύτερο μέρος της ηπειρωτικής χώρας και των νησιών, οι Γερμανοί θα κρατήσουν τις σπουδαιότερης στρατηγικής σημασίας περιοχές δηλαδή την Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και μέρος της Μακεδονίας ενώ η Δυτική Θράκη, εκτός των ελληνοτουρκικών συνόρων, θα παραχωρηθεί στους Βουλγάρους. Η τριπλή κατοχή της Ελλάδας από τις δυνάμεις του Άξονα ήταν πλέον γεγονός. Νωρίτερα, στις 30 Απριλίου, ο στρατηγός Γεώργιος Τσολάκογλου, ο οποίος προ ολίγων ημερών είχε υπογράψει τη συνθηκολόγηση σε στρατιωτικό επίπεδο, ορκίζεται ως ο πρώτος κατοχικός πρωθυπουργός της χώρας και σχηματίζει κυβέρνηση με τις ευλογίες της γερμανικής διοίκησης.

Η εμπειρία της Κατοχής και του πολέμου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως φρικτή για την Ελλάδα όπως άλλωστε υπήρξε και για την υπόλοιπη Ευρώπη. Πέρα από τις ανθρώπινες απώλειες στο πλευρό των μαχών έλαβαν χώρα και τεράστιες απώλειες από την πλευρά του άμαχου πληθυσμού. Μία από τις μεγαλύτερες τραγωδίες της περιόδου ήταν και ο λιμός που έπληξε τη χώρα, κυρίως τα μεγαλύτερα αστικά της κέντρα, τον σκληρό χειμώνα του 1941-1942 ο οποίος στη συλλογική συνείδηση θα μείνει ως ο χειμώνας της μεγάλης πείνας. Οι κατακτητές, στην προσπάθειά τους να συντηρήσουν τα στρατεύματά τους σε συνδυασμό με τον συμμαχικό αποκλεισμό, προέβησαν σε επίταξη τροφίμων καθώς και άλλων υλών κάτι που είχε ως άμεση συνέπεια τη λιμοκτονία μεγάλου μέρους του απλού λαού. Οι υπολογισμοί των ανθρωπίνων απωλειών που αφορούν στη συγκεκριμένη περίοδο φτάνουν μέχρι και τους 300.000 θανάτους⁴.

Μία από τις πλέον θλιβερές σελίδες στην ιστορία αυτής της περιόδου ήταν και αυτή των σκληρότατων και ανελέητων αντιποίνων στα οποία προέβησαν οι κατοχικές δυνάμεις. Έχοντας συνήθως ως αφορμή τη θανάτωση κατοχικών αξιωματούχων από Έλληνες αντιστασιακούς, οι Γερμανοί εκτέλεσαν χιλιάδες αμάχους και προσπάθησαν να

---

³ Όπ. π. σσ. 419-421.

⁴ Mazower M. (2001). *Inside Hitler's Greece, The Experience of Occupation 1941-1944*, Yale University Press. p. 155.

σβήσουν κυριολεκτικά ολόκληρα χωριά και οικισμούς από τον χάρτη αποσκοπώντας στην πλήρη και συντριπτική καταστολή οποιασδήποτε αντιστασιακής δράσης⁵. Η Κάνδανος στην Κρήτη, η Δράκεια στο Πήλιο, το Κομμένο στην Άρτα, το Δίστομο στη Βοιωτία και τα Καλάβρυτα στην Αχαΐα είναι λίγα μόνο από τα πολλά παραδείγματα των μαρτυρικών χωριών στα όποια έλαβαν χώρα ανείπωτες θηριωδίες με θύματα αόπλους και ανυπεράσπιστους κατοίκους. Πρέπει να αναφερθεί ότι βαρύτατα αντίποινα εις βάρος αμάχων συνέβησαν και από την πλευρά των Βουλγάρων στις περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης με χαρακτηριστικότερο εκείνο της σφαγής στο Δοξάτο της Δράμας την 29^η Σεπτεμβρίου του 1941. Επιπλέον, οι κατοχικές αρχές εκείνες προσπάθησαν να εφαρμόσουν ένα εκτεταμένο σχέδιο εποίκισμού των κατειλημμένων περιοχών από βουλγαρικούς πληθυσμούς με αλυτρωτικές στοχεύσεις, σχέδιο που δεν στάθηκε ιδιαίτερα επιτυχές παρά τη μεγάλη προσπάθεια που καταβλήθηκε για την υλοποίησή του⁶.

Η βανανυσότητα της Κατοχής και η απουσία ενός τακτικού στρατεύματος που θα μπορούσε να αναμετρηθεί με τον κατακτητή οδήγησαν στην ίδρυση αντιστασιακών ομάδων, φαινόμενο που παρατηρήθηκε και σε άλλες χώρες της ευρωπαϊκής ηπείρου είτε με την μορφή ανταρτοπολέμου είτε με την οργάνωση μυστικών υπηρεσιών⁷. Το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ), ο Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος (ΕΔΕΣ) και η Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση (ΕΚΚΑ) ήταν ορισμένες από τις σημαντικότερες οργανώσεις που στράφηκαν ενόπλιως εναντίον των Γερμανών. Κάποιες από τις πλέον συνήθεις κινήσεις και δράσεις των αντιστασιακών ήταν οι δολιοφθορές εις βάρος του κατακτητή, οι επιθέσεις εναντίον κατοχικών αξιωματούχων και συνεργατών τους ακόμη και οι εκ του συστάδην μάχες με τα γερμανικά και ιταλικά στρατεύματα. Το αντιστασιακό κίνημα είχε έντονη παρουσία και στις πόλεις, όπως στην Αθήνα, όπου έλαβε χώρα η ανατίναξη των γραφείων της φιλοναζιστικής ΕΣΠΟ αλλά και η ίδρυση της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων (ΕΠΟΝ) η οποία ανήκε στο ΕΑΜ. Παρότι οι οργανώσεις αυτές επέδειξαν ένα ιδιαίτερα σημαντικό έργο και επέφεραν κατά καιρούς σημαντικά πλήγματα στις κατοχικές δυνάμεις εντούτοις οι ιδεολογικές διαφορές που υφίσταντο ανάμεσά τους θα τις οδηγήσουν στη μεταξύ τους σύγκρουση, κάτι που θα αποτελέσει και το προανάκρουσμα του εμφυλίου σπαραγμού που έμελλε να έρθει λίγα χρόνια αργότερα⁸.

---

⁵ Φλάισερ Χ. (2000). *Η απόλυτη γερμανική εξουσία και το Λυκόφως της Κατοχής, 1943-1944, στο Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΣΤ', Αθήνα, σ.56.

⁶ Χατζηαναστασίου Τ. *Η Κατοχή στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη, στο Ιστορία των Ελλήνων*, τ.16, Αθήνα 2006, σ.371.

⁷ Berstein S.- Milza P. (1997) *Η Ιστορία της Ευρώπης*, τ. Γ', 1919 έως σήμερα- Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης, Αθήνα: Αλεξάνδρεια. σ. 123.

⁸ Όπ. π. σ. 122.

2.1 Η εμπειρία της ιταλικής και γερμανικής κατοχής στην περιοχή της Θεσσαλίας

Η Θεσσαλία, ως ευρισκόμενη στο μέσον της Ελλάδας και ως περιοχή χαρακτηριστική για την αγροτική και κτηνοτροφική της παραγωγή, ήταν αναπόφευκτο να παίζει τον δικό της σημαντικό ρόλο κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Στις 19 Απριλίου του 1941 τα γερμανικά στρατεύματα, αφού έχουν κατακτήσει τη Μακεδονία και έχουν διαβεί την κοιλάδα του Ολύμπου, εισβάλλουν στη θεσσαλική πρωτεύουσα, τη Λάρισα⁹. Μέσα στις επόμενες ημέρες θα έχουν κατακτήσει ολόκληρη την περιοχή ενώ το καλοκαίρι του 1941 οι Γερμανοί, αφού έχουν μοιράσει την Ελλάδα σε τρεις ζώνες κατοχής αποφασίζουν να παραχωρήσουν τη Θεσσαλία στην εξουσία της ιταλικής διοίκησης καθώς η προσοχή τους ήταν στραμμένη κυρίως στα δύο μεγαλύτερα αστικά κέντρα της χώρας, την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Οι Ναζί άλλωστε εκείνη την περίοδο είχαν το ενδιαφέρον τους προσηλωμένο στην εκστρατεία εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης και η τύχη της Θεσσαλίας προφανώς ερχόταν σε δευτερεύουσα μοίρα.

Τα γερμανικά στρατεύματα για να προχωρήσουν στην κατάληψη της Λάρισας έπρεπε πρώτα να περάσουν από την κοιλάδα των Τεμπών όπου και ήρθαν αντιμέτωποι με δύο Ταξιαρχίες, αποτελούμενες από στρατεύματα Νεοζηλανδών. Εντέλει, οι Γερμανοί αφού τους κατατρόπωσαν περικυκλώνοντάς τους κατάφεραν να προελάσουν μέχρι τη θεσσαλική πρωτεύουσα και να την κυριεύσουν άνευ μάχης. Στις 23 Απριλίου του 1941 τα στρατεύματά τους θα καταλάβουν και τον Βόλο, μία πόλη με σημαντικό εμπορικό λιμένα και αξιόλογη βιομηχανική παρουσία¹⁰. Η παραχώρηση της Θεσσαλίας στις ιταλικές δυνάμεις είχε ως αποτέλεσμα η περιοχή να γνωρίσει δύο διαφορετικούς κατακτητές μέσα σε ένα πολύ σύντομο χρονικό διάστημα μέχρι και τη συνθηκολόγηση των Ιταλών το 1943 η οποία οδήγησε στην ανακατάληψή της από τους Γερμανούς. Οι τραγικές συνθήκες της Κατοχής που βίωνε η υπόλοιπη Ελλάδα αυτήν την περίοδο χαρακτήριζαν μοιραία και τη Θεσσαλία. Λόγω του ότι η περιοχή αποτελούσε ουσιαστικά έναν από τους μεγαλύτερους και σημαντικότερους σιτοβολώνες της χώρας, γεγονός που επέτρεπε μία σχετική επάρκεια αγαθών, δεν προκλήθηκαν μαζικοί θάνατοι εξαιτίας του λιμού που είχε ενσκήψει στα μεγάλα αστικά κέντρα αλλά και στα νησιά. Ένας από τους κυριότερους παράγοντες για το φαινόμενο αυτό υπήρξε και η τακτική της απόκρυψης της πραγματικής σοδειάς από την πλευρά των αγροτών, οι οποίοι προσπαθούσαν να μην παρουσιάζουν τα πραγματικά μεγέθη της παραγωγής στους κατά τόπους φοροεισπράκτορες¹¹. Ωστόσο αυτή η κατάσταση θα αλλάξει μετά το 1943 όταν

⁹ Αρσενίου Λάζ. (1999) *Η Θεσσαλία στην Αντίσταση: Ιταλική Κατοχή*, τ. Α', Λάρισα: Έλλα. σ. 17.

¹⁰ Blau G. (1993). *Οι Γερμανικές Εκστρατείες στα Βαλκάνια (Άνοιξη 1941)*, Κέντρο Ιστορίας Στρατού Η.Π.Α., 7^η Έκδοση του ΕΓ/ΓΕΣ, Αθήνα 1993.

¹¹ Mazower M. (1994) *Στην Ελλάδα του Χίτλερ, Η εμπειρία της Κατοχής*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σελ. 84.

ορισμένες αντιστασιακές δράσεις θα οδηγήσουν αναπόφευκτα στη μήνη των κατακτητών και σε εκκαθαρίσεις οι οποίες θα λάβουν μαζικό χαρακτήρα¹².

Η βιαιότητα και οι εγκληματικές ενέργειες των Ιταλών δεν άργησαν να φέρουν την αντίδραση από τον ντόπιο πληθυσμό με αποτέλεσμα τη συγκρότηση ενόπλων αντιστασιακών ομάδων. Οι ομάδες αυτές ήταν ποικίλες και ανέπτυξαν δράση στις περισσότερες περιοχές της Θεσσαλίας. Πιο γνωστές ήταν η Φιλική Εταιρεία των Ευ. Αβέρωφ και Ν. Ράπτη και ο Θεσσαλικός Ιερός Λόχος του Κυριάκου Τσακίρη, μία ομάδα που αργότερα θα ενσωματωθεί στην ΕΠΟΝ και η οποία έμεινε γνωστή για την τύπωση προκηρύξεων και τα συνεχή καλέσματα σε αντίσταση εναντίον του κατακτητή. Αξιόλογη ήταν και η παρουσία του ΕΛΑΣ, δηλαδή του στρατιωτικού σκέλους του ΕΑΜ, ο οποίος έδωσε αρκετές μάχες εναντίον των κατοχικών δυνάμεων με χαρακτηριστικότερες αυτές της Πόρτας και της Σοδειάς ενώ αξιοσημείωτο είναι και το επίτευγμα του αφοπλισμού 1.500 Ιταλών ιππέων από το σύνταγμα της Αόστης. Επιπλέον, θα πρέπει να αναφερθεί ότι τον Οκτώβριο του 1943 αρκετά μέλη της λεγόμενης Μεραρχίας Πινερόλο θα συνθηκολογήσουν και μάλιστα θα ενταχθούν στις τάξεις του ΕΛΑΣ συμμετέχοντας πλέον στο έργο της Αντίστασης¹³.

Οι ενέργειες των αντιστασιακών ομάδων δεν θα αργήσουν να προκαλέσουν τα σκληρά και αδυσώπητα αντίποινα των ιταλικών αρχών. Στη Λάρισα και τα Τρίκαλα δημιουργήθηκαν στρατόπεδα συγκέντρωσης με την πλειοψηφία των κρατουμένων σε αυτά να είναι Έλληνες στρατιώτες του αλβανικού μετώπου. Στο χωριό Δομένικο της Λάρισας οι Ιταλοί θα εκτελέσουν 150 αόπλους πολίτες, στα Φάρσαλα γύρω στους 10 ενώ στον Αλμυρό 38 άντρες θα θανατωθούν μπροστά στα μάτια 298 ομήρων¹⁴. Η έλευση των Γερμανών, μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας και την παράδοσή της στους Συμμάχους τον Σεπτέμβριο του 1943, έμελλε να είναι η συνέχεια της τραγωδίας του θεσσαλικού πληθυσμού κατά την Κατοχή. Τα αντίποινα και οι θηριωδίες εις βάρος των αμάχων θα συνεχιστούν με τις ίδιες εφιαλτικές μεθόδους που μετέλθαν και οι Ιταλοί. Στις 18 Δεκεμβρίου του 1943 θα εκτελεστούν άνω των 110 αμάχων στο χωριό Δράκεια του Πηλίου από άνδρες των SS. Πέρα από τα αντίποινα, η ναζιστική παρουσία είχε ως μοιραίο αποτέλεσμα και την απέλαση μεγάλου αριθμού Εβραίων κατοίκων της Θεσσαλίας. Παρά τις προσπάθειες διάσωσης αρκετών εξ αυτών από μέλη του ΕΑΜ, πολλοί θα πέσουν στα χέρια των Ναζί και θα οδηγηθούν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και εξόντωσης που είχαν δημιουργηθεί στην Κεντρική Ευρώπη συναντώντας έτσι τη μοίρα και των υπολοίπων εκατομμυρίων συμπατριωτών τους που οδηγήθηκαν στον ολοκληρωτικό αφανισμό¹⁵.

---

¹² Hionidou V (2006). *Famine and death in occupied Greece, 1941-1944*, Cambridge University Press, σ. 30.

¹³ Χαράλαμπος Αλεξάνδρου, *Μεραρχία Πινερόλο*, εκδ. Gruppo d' Arte, Αθήνα 2008, σ. 76.

¹⁴ Οπ. π. σ. 42.

¹⁵ K.E Fleming, *Ιστορία των Ελλήνων Εβραίων*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2009, σσ. 207-214.

2.3 Το φαινόμενο του δωσιλογισμού: Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και οι όψεις του δωσιλογισμού στην ευρωπαϊκή ήπειρο

Ως δωσίλογος χαρακτηρίζεται γενικά «το πρόσωπο που συνεργάστηκε με τον εχθρό την περίοδο της Κατοχής¹⁶», συνεπώς ο δωσιλογισμός είναι η πράξη, η ενέργεια του να συνεργαστεί και να ωφελήσει κάποιος μία εχθρική δύναμη εις βάρος των συμφερόντων της ίδιας του της χώρας. Η μελέτη του συγκεκριμένου φαινομένου παρουσιάζει ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον ειδικά σε ότι έχει να κάνει με την εμφάνισή του στην Ευρώπη κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ο πόλεμος αυτός οδήγησε πολλά πρόσωπα στο να επιδιώξουν την προσέγγιση με τον κατακτητή και στο να συνεργαστούν μαζί του για αρκετούς και διαφορετικούς λόγους οι οποίοι σχετίζονταν με πολιτικά οφέλη, ιδεολογικές πεποιθήσεις, πρακτικές αναγκαιότητες ακόμη και με τον καιροσκοπισμό ή το αμιγώς οικονομικό όφελος. Το βέβαιο είναι ότι ο δωσιλογισμός στον Β΄ Π.Π. είναι ένα σύνθετο και πολύπλοκο φαινόμενο με ποικίλες όψεις και σίγουρα δεν μπορεί να επιδεχθεί μίας μονοδιάστατης ιστορικής ερμηνείας που είναι πιθανό να οδηγήσει τον μελετητή σε λανθασμένα συμπεράσματα.

Για να εκκινήσει κάποιος την μελέτη του φαινομένου αυτού θα πρέπει πρωτίστως να αναζητήσει κατά κύριο λόγο τα κίνητρα τα οποία οδήγησαν τα εκάστοτε πρόσωπα στο να συνταχθούν με το μέρος του εχθρού και ως εκ τούτου να τον ωφελήσουν. Και ενώ τα κίνητρα των κατακτητών είναι εμφανή, καθώς ήταν λογικό ότι χρειαζόνταν συνεργάτες στις χώρες που κατακτούσαν για τη διευκόλυνση των σκοπών τους εντούτοις δεν συμβαίνει το ίδιο και με εκείνα των συνεργατών τους. Ένας από τους λόγους που μπορούσαν να κάνουν ένα άτομο να ταχθεί με τον εχθρό ήταν ασφαλώς ο καιροσκοπισμός και η επιδίωξη της εξυπηρέτησης των δικών του προσωπικών συμφερόντων¹⁷. Τα συμφέροντα αυτά μπορεί να σχετίζονταν με την πολιτική του ανάδειξη, την τοποθέτησή του σε κάποια θέση ή μηχανισμό ή ακόμη και το οικονομικό όφελος που μπορούσε να προσπορίζεται από τον κατακτητή σε ανταμοιβή των υπηρεσιών του. Μία άλλη περίπτωση είναι οι συνεργάτες να έχουν τις ίδιες ή παρόμοιες ιδεολογικές αντιλήψεις και πεποιθήσεις με τον εχθρό. Για παράδειγμα, πρόσωπα που ασπάζονταν τα πιστεύω του εθνικοσοσιαλισμού θεώρησαν ότι με την άνοδο των Ναζί είχε έρθει το πλήρωμα του χρόνου για την επίτευξη των ιδεολογικών τους σκοπών. Άλλοι με τη σειρά τους θεωρούσαν τη σύρραξη ως την ιδανικότερη ευκαιρία για να πολεμήσουν και να συντρίψουν τους δικούς τους προσωπικούς ή ιδεολογικούς εχθρούς που είχαν ακόμη και προτού να ξεσπάσει ο πόλεμος. Η όλη αυτή πολλαπλότητα των σκοπών και των κινήτρων των δωσιλόγων δείχνει ότι η κάθε περίπτωση του φαινομένου

¹⁶ Δωσίλογος, σε Γεώργιος Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 2002, σ. 538.

¹⁷ James Joll, *Η Ευρώπη 1870-1970*, Λουκής Χασιώτης (Επιμ.), μτφρ. Ελπίδα Βόγλη, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 535.

είναι ξεχωριστή και θα πρέπει να εξετάζεται μοναδικά, πάντοτε υπό το πρίσμα του ιστορικού πλαισίου που την περιβάλλει.

Με τον τερματισμό του Β΄ Π.Π. η Ευρώπη ήρθε μοιραία αντιμέτωπη με το ζήτημα της αντιμετώπισης των δωσιλόγων, με άλλα λόγια προέκυψε το ερώτημα για το ποιο θα ήταν το μέλλον των ανθρώπων εκείνων που στάθηκαν στο πλευρό του κατακτητή. Ασφαλώς και η παρουσία προσώπων τα οποία ενήργησαν εις βάρος των εθνικών συμφερόντων και συμμετείχαν σε φρικαλέες ενέργειες ακόμη και σε εγκλήματα εναντίον της ανθρωπότητας δεν ήταν σε πολλούς αρεστή. Και εάν δεν ήταν αρεστή γενικά στη συλλογική συνείδηση των ανθρώπων πόσο μάλλον φάνταζε ως αγκάθι για όσους είχαν αγωνιστεί εμπράκτως εναντίον του κατακτητή και εν πολλοίς είχαν υποφέρει στα χέρια του.

Το κλίμα που είχε διαμορφωθεί μετά τη λήξη του αιματηρού πολέμου και τον ερχομό μίας νέας τάξης πραγμάτων είχε οδηγήσει εν πολλοίς σε πράξεις σκληρών αντεκδικήσεων εναντίον των δωσιλόγων. Χώρες όπως η Ιταλία, το Βέλγιο και η Γαλλία γνώρισαν πολλά περιστατικά τέτοιων ανταποδόσεων όπου η ωμή βία ερχόταν σαν μία πολυπόθητη εκδίκηση στην εξίσου ωμή βία που είχαν ασκήσει πρώτα τα θύματά τους όταν εκείνα ήταν θύτες. Η πλευρά των αντιστασιακών πάλι προσπάθησε να είναι περισσότερο συγκρατημένη και πολλές φορές επιχείρησε να κατασιγάσει τη λαϊκή οργή που ζητούσε τις κεφαλές των «προδοτών» επί πίνακι και να εξισορροπήσει τα πράγματα ανάμεσα στις ωμότητες του όχλου και τη δίκαιη τιμωρία των ενόχων.

Μεγάλο ενδιαφέρον ωστόσο παρουσιάζει η στάση που κράτησαν οι κρατικές αρχές απέναντι στο όλο φαινόμενο. Οι κυβερνήσεις που είχαν επιστρέψει από την εξορία φαινόταν να έχουν το ενδιαφέρον τους στραμμένο στη μεταπολεμική οργάνωση των χωρών τους και να επιμένουν σε μία νομική αντιμετώπιση του προβλήματος. Με αυτόν τον τρόπο άρχισε να πραγματοποιείται ένας μεγάλος αριθμός δικών εναντίον των συνεργατών των Ναζί με στόχο την εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού αλλά και εν γένει της πολιτικής και πνευματικής ελίτ των κρατών τους. Ωστόσο, η πίεση του χρόνου και η αναγκαιότητα για την όσο το δυνατόν γρηγορότερη οργάνωση και εγκαθίδρυση του μεταπολεμικού status quo οδήγησε στη χαλάρωση του αρχικού ενθουσιασμού και ως εκ τούτου στην αμνήστευση πολλών προσώπων που είχαν κατηγορηθεί για συνεργασία με τον εχθρό. Η χαλαρή αντιμετώπιση αρκετών υποθέσεων δωσιλογισμού σε νευραλγικούς τομείς του κράτους όπως η αστυνομία έδειξε και την πρόθεση των κυβερνήσεων της Δυτικής Ευρώπης υπέρ της συνέχειας μάλλον και όχι των διώξεων προτάσσοντας έτσι τη λήθη και την οικοδόμηση μίας νέας εποχής αντί της τιμωρίας και της ρήξης¹⁸.

---

¹⁸ Mazower M. (2011). *Σκοτεινή Ηπειρος: Ο Ευρωπαϊκός Εικοστός Αιώνας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια. σσ. 225-232.

2.4 Το φαινόμενο του οικονομικού δωσιλογισμού στην Ελλάδα: Η μαύρη αγορά, η εκμετάλλευση και το αθέμιτο κέρδος στην κατοχή

Ο οικονομικός δωσιλογισμός είναι ουσιαστικά η συνεργασία κάποιου με τον κατακτητή με σκοπό τον προσπορισμό χρηματικού ή γενικότερα υλικού οφέλους. Η εμπειρία της κατοχής είναι δεδομένο ότι δημιούργησε τις κατάλληλες συνθήκες εκείνες που ευνόησαν ορισμένους στο να εκμεταλλευτούν την όλη κατάσταση και να ωφεληθούν εις βάρος των εχόντων ανάγκη. Η αιτία εκείνη που οδήγησε σε αυτές τις συνθήκες ήταν αναμφίβολα η κατάρρευση της ελληνικής οικονομίας, η οποία είχε τα δικά της ιδιαίτερα προβλήματα ήδη προ του πολέμου ωστόσο το τελειωτικό της χτύπημα το έλαβε κατά τη διάρκεια της τριπλής κατοχής. Ο λιμός, ο οποίος άρχισε να πλήττει κατά κύριο λόγο τους κατοίκους της πρωτεύουσας τον χειμώνα του 1941-1942, έφερε στο προσκήνιο μία τεράστια επισιτιστική κρίση την οποία οι διορισμένες κατοχικές κυβερνήσεις απέτυχαν παταγωδώς να επιλύσουν. Μέσα στο πλαίσιο αυτό είχαμε και την εμφάνιση της λεγόμενης μαύρης αγοράς, δηλαδή της λειτουργίας ενός δικτύου παραοικονομίας και καθορισμού των τιμών το οποίο δεν ελεγχόταν από τις αρχές και το οποίο έλαβε μαζικό χαρακτήρα τον πρώτο χειμώνα της κατεχόμενης Ελλάδας¹⁹.

Η μαύρη αγορά αποτέλεσε σε πολλές περιπτώσεις μία αναγκαιότητα λόγω των τραγικών χειρισμών των ελληνικών κυβερνήσεων σε ότι είχε να κάνει με το επισιτιστικό πρόβλημα και σύμφωνα με κάποιους ιστορικούς τα θύματα από τον λιμό θα ήταν πολύ περισσότερα εάν δεν είχε κάνει την εμφάνισή του αυτό το δίκτυο παραοικονομίας. Ωστόσο λόγω της μεγάλης οικονομικής εκμετάλλευσης μέσω του ελέγχου των τιμών που ασκούσαν οι μεσάζοντες ανάμεσα στην αγροτική παραγωγή και στην πώληση στα αστικά κέντρα, ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού εξαθλιώθηκε και ορισμένοι πλούτισαν εις βάρος του. Άλλωστε πολλοί χρησιμοποίησαν τις διασυνδέσεις τους με τα κατοχικά στρατεύματα και με τους αγρότες- παραγωγούς των προϊόντων για να αποκομίσουν τεράστια οικονομικά οφέλη. Με τον τρόπο αυτό υπήρξαν πολλοί που πλούτισαν λόγω αυτής της συγκυρίας, όμως στην πραγματικότητα οι περισσότεροι πολίτες ζημιώθηκαν ή και εξαθλιώθηκαν οικονομικά²⁰.

Οι Γερμανοί στην προσπάθειά τους να μην καταρρεύσει πλήρως και οριστικώς η ελληνική οικονομία, κάτι που θα είχε καταστρεπτικές συνέπειες και για τους ίδιους, προσπάθησαν να πάρουν κάποια μέτρα προς την ανασύνταξή της. Στο ζήτημα του επισιτισμού δόθηκε η λύση της διανομής τροφίμων από την Επιτροπή του Διεθνούς

¹⁹ Βόγλης Π. (2010). *Η Ελληνική Κοινωνία στην Κατοχή 1941-1944*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια. σ. 51.

²⁰ Mazower M. (1994). *Στην Ελλάδα του Χίτλερ: Η εμπειρία της Κατοχής*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια. σσ. 80-90.

Ερυθρού Σταυρού, ενώ κάποια μέτρα όπως η παύση των εξαγωγών και η αύξηση των εισαγωγών είχαν ως αποτέλεσμα την τόνωση της οικονομίας και την ενίσχυση του εγχώριου νομίσματος, μία βελτίωση που όπως αποδείχθηκε θα ήταν προσωρινή. Η αγροτική παραγωγή ήταν γενικά ένας τομέας τον οποίον οι Γερμανοί δεν κατάφεραν να θέσουν υπό τον έλεγχό τους και στη βοήθεια της επίλυσης του ολέθριου λιμού συνέβαλαν επιτυχώς τρίτες δυνάμεις όπως η Βρετανία αλλά και διεθνείς ανθρωπιστικοί φορείς.

Η βιομηχανία έπαιζε μεγάλο και ουσιαστικό ρόλο στα σχέδια των Γερμανών και έτσι προσπάθησαν να τη χρησιμοποιήσουν για τους δικούς τους σκοπούς. Η κατοχική πολεμική μηχανή είχε μεγάλη ανάγκη τον συγκεκριμένο τομέα για τη συντήρηση και την ενίσχυσή της. Ο λόγος αυτός τους οδήγησε στο να ζητήσουν τη συνεργασία των Ελλήνων βιομηχάνων καθώς και να συνάψουν αμοιβαία επωφελείς συμφωνίες μαζί τους. Εκείνοι δέχθηκαν τη σύναψη συμφωνιών και δεν έφεραν αντίρρηση στο να θέσουν τις επιχειρήσεις τους κάτω από τα προστάγματα του Άξονα. Σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία και δεδομένα, έχει υπολογιστεί ότι το 10% του εργατικού δυναμικού εργαζόταν προς όφελος των Γερμανών. Η μαύρη αγορά σε συνδυασμό με τη συνεργασία των εμπόρων με τις κατοχικές αρχές θα δημιουργήσει μία νέα ομάδα εύπορων οικονομικά αστών ενώ μεγάλος μέρος της μεσαίας τάξης θα φτωχοποιηθεί. Η κατάσταση αυτή θεωρείται μάλιστα ως ένας από τους λόγους της πρώτης εμφάνισης των αντιστασιακών ομάδων στα αστικά κέντρα και αργότερα στην ύπαιθρο²¹. Από την άλλη πλευρά, επιχειρηματίες οι οποίοι είχαν ωφεληθεί τα μέγιστα από τη συνεργασία με τους κατοχικούς έβλεπαν ως απειλή την ΕΑΜική αντίσταση και τάχθηκαν στο πλευρό είτε αντίπαλων του ΕΑΜ ομάδων όπως σε αυτήν του ΕΔΕΣ είτε ακόμη και με τα Τάγματα Ασφαλείας, τα οποία υπήρξαν σαφέστατα δωσιλογικοί σχηματισμοί. Οι πόλεις της Θεσσαλονίκης, του Βόλου και της Λάρισας αποτελούν τις χαρακτηριστικότερες των περιπτώσεων²².

---

²¹ Π. Βόγλης, *όπ. π.*, σσ. 43-59.

²² Χ. Χατζηιωσήφ, *Η ελληνική οικονομία, πεδίο μάχης και αντίστασης, στο Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα. Β' Παγκόσμιος Πόλεμος 1940-1945. Κατοχή-Αντίσταση* (Επιμ. Χ. Χατζηιωσήφ – Π. Παπαστράτης), τ.Γ2, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007, σ. 188.

2.5 Οι κατοχικές κυβερνήσεις και η εμφάνιση των δωσιλογικών ομάδων στην ελληνική επικράτεια

Ο δωσιλογισμός ως φαινόμενο έκανε την εμφάνισή του και στην Ελλάδα της κατοχικής περιόδου. Ως πρώτη χρονικά μορφή συνεργασίας με τον κατακτητή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η συνθηκολόγηση που υπεγράφη με τα γερμανικά στρατεύματα έπειτα από την εισβολή και κυρίως η ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον στρατηγό Γ. Τσολάκογλου στις 30 Απριλίου του 1941 υπό τις ευλογίες των Γερμανών. Ο στρατηγός εκείνος που μέχρι πρότινος μαχόταν τον αντίπαλο σχημάτισε κυβέρνηση με το θετικό νεύμα και την έγκρισή του. Η πλευρά του Χίτλερ ήταν βεβαίως ενθουσιασμένη από αυτήν την εξέλιξη καθώς θεωρούσε ότι μία διορισθείσα ελληνική κυβέρνηση θα μπορούσε να εξυπηρετήσει ευκολότερα τα σχέδια τους. Από την πλευρά του Τσολάκογλου τώρα, το ηθικό έρεισμα που χρησιμοποίησε και επικαλέστηκε για τη νομιμοποίηση αυτής του της επιλογής ήταν ασφαλώς το εθνικό συμφέρον και η φιλοδοξία, κατά τα λεγόμενά του, να διατηρηθεί σώα η Ελλάδα.

Η επίκληση του εθνικού συμφέροντος εδράστηκε κατά κύριο λόγο στον ισχυρισμό πως η χώρα θα ήταν ασφαλέστερη εάν μπορούσε να κυβερνηθεί από Έλληνες και όχι απευθείας από τη γερμανική διοίκηση, η οποία θα ήταν λογικό να μην ενδιαφέρεται για τον οιονδήποτε ελληνικό εθνικό σκοπό. Μάλιστα υπήρχε ο εύλογος φόβος της πιθανής μετατροπής της Ελλάδας σε ένα ιταλικό προτεκτοράτο εάν ο στρατηγός και τα υπόλοιπα μέλη της κυβέρνησης δεν προέβαιναν στον σχηματισμό της. Επιπλέον, το εθνικό όφελος δεν σχετίστηκε μόνο με την επικαλούμενη αναγκαιότητα για μία ελληνική κυβέρνηση σε ένα καθεστώς ξένης κατοχής αλλά προεκτάθηκε και στους κινδύνους που απειλούσαν την ίδια την ακεραιότητα της χώρας. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν οι αλυτρωτικές διαθέσεις των Βουλγάρων ενάντια στις οποίες προσπάθησε να ταχθεί ο Τσολάκογλου. Εντέλει ο ίδιος θα παραιτηθεί στις 12 Νοεμβρίου καταγγέλλοντας τη βουλγαρική προπαγάνδα και τρομοκρατία καθώς επίσης και τις αυθαιρεσίες των αρχών κατοχής. Την πρωθυπουργία θα αναλάβει ο καθηγητής γυναικολογίας Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος, αντιπρόεδρος μέχρι τότε της κυβέρνησεως²³.

Ένα από το πλέον σημαντικά γεγονότα που αφορούν στην περίοδο των διορισμένων κατοχικών κυβερνήσεων είναι και ο σχηματισμός των λεγόμενων Ταγμάτων Ασφαλείας ή αλλιώς των Ταγμάτων Ευζώνων. Η κυβέρνηση του Ιωάννη Ράλλη, η οποία ανέλαβε μετά την παραίτηση του όχι και τόσο επιτυχημένου πρωθυπουργού Κ. Λογοθετόπουλου, προέβη το καλοκαίρι του 1943 στην άμεση δημιουργία και συγκρότηση τεσσάρων στον αριθμό ευζωνικών ταγμάτων. Οι εν λόγω σχηματισμοί

²³ Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, τ.1, εκδ. Παπαζήση, σσ. 352-362.

αφορούσαν στα δύο μεγαλύτερα αστικά κέντρα της χώρας, την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Τον Φεβρουάριο του επομένου έτους η ίδια κυβέρνηση θα αποφασίσει την ίδρυση παρομοίων ταγμάτων και στην ελληνική επαρχία. Το ζήτημα του εξοπλισμού των σχηματισμών αυτών ήταν δεδομένο ότι θα το αναλάμβαναν οι κατοχικές αρχές, τόσο από την πλευρά των Γερμανών όσο και από εκείνη των Ιταλών.

Ο βασικότερος λόγος της δημιουργίας των ΤΑ ήταν η ανάσχεση της αντιστασιακής δράσης του ΕΑΜ και του στρατιωτικού του σκέλους, του ΕΛΑΣ. Για πολλούς στρατιωτικούς και πολιτικούς της περιόδου, οι συγκεκριμένες ομάδες ήταν μία άμεση και μεγάλη απειλή για τα εθνικά συμφέροντα καθώς θεωρούσαν ότι σε περίπτωση επικράτησής τους η χώρα θα διέτρεχε τον κίνδυνο της κομμουνιστικής επιβολής. Ο στρατιωτικός Στυλιανός Γονατάς, ο οποίος συνέβαλε στη σύλληψη της ιδέας για τα Ευζωνικά Τάγματα, ανέφερε ότι αυτά δημιουργήθηκαν ώστε να αποτελέσουν ένα ικανό αντίπαλον δέος απέναντι στην ισχύ του ΕΑΜ και επίσης για να λειτουργήσουν ως ανάχωμα απέναντι σε μία πιθανή κομμουνιστική επικράτηση μετά την απελευθέρωση²⁴. Την ίδια επιχειρηματολογία θα χρησιμοποιήσει και ο Ι. Ράλλης ισχυριζόμενος ότι το ΕΑΜ αποτελούσε απλά ένα όργανο του ΚΚΕ και ότι η συγκρότηση των Ταγμάτων υπήρξε περισσότερο αμυντική απέναντι στις «κομμουνιστικές συμμορίες»²⁵.

Τα ΤΑ αρχίζουν με τον καιρό να εξαπλώνονται και πέρα από την πρωτεύουσα και έτσι έχουμε την εμφάνισή τους στην Εύβοια όπως και στην πόλη της Πάτρας όπου επιχειρούν να στρατολογήσουν στις τάξεις τους άτομα κυρίως των κατώτερων κοινωνικών τάξεων πολλά από τα οποία βρίσκονταν στην εσχάτη ένδεια²⁶. Η δράση τους θα είναι ιδιαιτέρως εγκληματική και θα προβούν σε πολυάριθμες εκτελέσεις αντιπάλων και σε θηριωδίες σε αγαστή πάντα συνεργασία με τις κατοχικές δυνάμεις. Επιπλέον, τα ΤΑ συμμετείχαν ενεργά και στα διαβόητα μπλόκα των Ναζί, δηλαδή στις ομαδικές συλλήψεις και εκτελέσεις αόπλων πολιτών σε ορισμένες περιοχές των πόλεων με γνωστότερο αυτό της Κοκκινιάς στον Πειραιά το οποίο είχε ως τραγικό απολογισμό εκατοντάδες νεκρούς. Πολλές φορές τα πτώματα των θυμάτων μετά τις εκτελέσεις τα εξέθεταν σε κοινή θέα ώστε με αυτόν τον τρόπο να εκφοβίζουν και να συμμορφώνουν τον πληθυσμό²⁷.

Η δράση των ΤΑ στην επαρχία παρουσιάζει επίσης μεγάλο ενδιαφέρον. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα μέλη αυτών των σχηματισμών δεν θα διστάσουν να λάβουν μέρος σε έναν μεγάλο αριθμό εκκαθαριστικών επιχειρήσεων της Βέρμαχτ και να αποτελέσουν έτσι έναν αναμφιβόλως πολύτιμο σύμμαχο των Γερμανών. Οι ανήκοντες αλλά και όσοι διέκειντο φιλικά προς το ΕΑΜ και τον ΕΛΑΣ ήταν οι κύριοι στόχοι και οι διώξεις εις βάρος τους υπήρξαν ανηλεείς. Οι διώξεις αυτές θα θεωρηθούν δικαιολογημένες αφού, σύμφωνα με τους ενορχηστρωτές τους, συνέβησαν στη μορφή των αντιποίνων. Έλαβαν χώρα επίσης πολλές έφοδοι σε πόλεις με σκοπό την

²⁴ Στυλιανός Γονατάς, *Απομνημονεύματα 1897-1957*, Αθήνα 1958, σσ. 400-410.

²⁵ Γεώργιος Ι. Ράλλης (Επιμ.), *Ο Ιωάννης Ράλλης ομιλεί εκ του Τάφου*, Αθήνα 1947, σσ. 56-58.

²⁶ Mark Mazower, *όπ.π.* σ. 354.

²⁷ *Όπ. π.*, σσ. 336-356.

εκκαθάρισή τους από οποιοδήποτε κομμουνιστικό και «αντεθνικό» στοιχείο όπως επίσης και μεγάλης κλίμακας επιχειρήσεις που οδήγησαν σε μαζικές συλλήψεις πολιτών αλλά και σε εκτελέσεις ομήρων. Το φαινόμενο των κοινών επιχειρήσεων Γερμανών και Ταγματασφαλιτών αρχίζει να γίνεται κανόνας και απαντά πλέον στο μεγαλύτερο μέρος της πελοποννησιακής υπαίθρου²⁸.

Εκτός των ΤΑ που ιδρύθηκαν και οργανώθηκαν κατόπιν πρωτοβουλίας και απόφασης της κυβέρνησης Ι. Ράλλη είχαν σχηματιστεί και άλλες φιλογερμανικές ένοπλες ή μη ομάδες σε πολλές περιοχές της χώρας οι οποίες κινούνταν ανεξαρτήτως των κυβερνητικών εντολών. Κάποιες οργανώσεις μάλιστα είχαν στενή ιδεολογική συγγένεια με τον Εθνικοσοσιαλισμό εάν δεν ταυτίζονταν πλήρως με τις θέσεις και τις αντιλήψεις του. Μία από αυτές ήταν και η αντισημιτική *Εθνική Ένωση Ελλάς* (ΕΕΕ). Το τάγμα του απότακτου στρατιωτικού Γεωργίου Πούλου, το οποίο έδρασε στις περιοχές της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας είναι ένα ακόμη παράδειγμα δωσιλογικής ομάδας τα μέλη της οποίας δεν δίστασαν να φέρουν μέχρι και γερμανικά διακριτικά στις στολές τους. Στην περιοχή της Θεσσαλίας η σημαντικότερη από τις ένοπλες δωσιλογικές ομάδες ήταν αυτή του Εθνικού Αγροτικού Συνδέσμου Αγροτικής Δράσεως (ΕΑΣΑΔ), ο οποίος εξοπλίστηκε από τους Γερμανούς και η δράση του θα απασχολήσει τα επόμενα κεφάλαια της μελέτης.

Η αντιμετώπιση των δωσιλόγων μετά τη λήξη του πολέμου είναι ένα θέμα το οποίο έχει απασχολήσει πολλάκις την ιστοριογραφία. Οι πρώτες δίκες που πραγματοποιήθηκαν είχαν να κάνουν με τα πρόσωπα εκείνα που ανέλαβαν τον σχηματισμό κυβερνήσεων υπό τις ευλογίες των γερμανικών Αρχών. Οι τρεις κατοχικοί πρωθυπουργοί καταδικάστηκαν σε ισόβια δεσμά ωστόσο οι ίδιοι δεν έδειξαν κάποιος ίχνος μεταμέλειας αφού στις απολογίες του ισχυρίστηκαν ότι είχαν δράσει με μόνο γνώμονα την εξυπηρέτηση του εθνικού συμφέροντος. Με την υπόθεση των Ταγματασφαλιτών ωστόσο τα πράγματα εξελίχθηκαν κάπως διαφορετικά αφού πολλοί από αυτούς άλλαξαν απλώς παράταξη και συντάχθηκαν με άλλες οργανώσεις, όπως αυτήν του ΕΔΕΣ, χωρίς να αντιμετωπίσουν καμία κύρωση²⁹. Οι δίκες που ακολούθησαν εναντίον τους δεν είχαν κάποιο ιδιαίτερο αποτέλεσμα αφού οι περισσότεροι από τους αξιωματικούς των Ταγμάτων αθωώθηκαν και απαλλάχθηκαν από την κατηγορία της προδοσίας³⁰. Οι άνδρες των ΤΑ άλλωστε θα αποδειχθούν εξαιρετικά χρήσιμοι για το μεταπολεμικό κράτος ώστε να αντιμετωπίσει και να συντρίψει τον «κομμουνιστικό κίνδυνο» ο οποίος, σύμφωνα με το εθνικόφρον αφήγημα, συνιστούσε μία ζωτικής σημασίας απειλή για την ίδια την υπόστασή του³¹.

²⁸ Κωστόπουλος Τ. (2011). *Η Αυτολογοκρίμενη Μνήμη: Τα Τάγματα Ασφαλείας και η Μεταπολεμική Εθνοφοροσύνη*, Αθήνα: Φιλίστωρ. σσ. 39-40.

²⁹ Κουσουρής Δ. (2014). *Οι Δίκες των Δωσιλόγων 1944-1949*, Αθήνα: Πόλις. σ. 100.

³⁰ Χαραλαμπίδης Μεν. (2004). *Δεκεμβριανά 1944, η Μάχη της Αθήνας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια. σ. 326.

³¹ Πολλοί Ταγματασφαλίτες θα γίνουν αξιωματικοί του Ελληνικού Στρατού βλ. Wittner L. (1991). *Η αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας. σ. 49.

3.ΕΑΣΑΔ: Η ίδρυση, τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά και οι στόχοι της οργάνωσης

3.1 Η ίδρυση του Εθνικού Αγροτικού Συνδέσμου Αντικομμουνιστικής Δράσεως

Η περιοχή της Θεσσαλίας, στις αρχές της δεκαετίας του 1940, ακολούθησε και εκείνη τη μοίρα των υπολοίπων περιοχών της Ελλάδας και υπέκυψε γρήγορα στην εισβολή των γερμανικών δυνάμεων. Στις 15 Απριλίου του 1941 οι Γερμανοί, αφού είχαν καθυποτάξει τη Μακεδονία, περνούν μέσω του χωριού των Σερβίων στον θεσσαλικό κάμπο και αργότερα, με την πλήρη εδραίωσή τους στον ελλαδικό χώρο, παραχωρούν τα κατακτηθέντα εδάφη της περιοχής στην ιταλική διοίκηση. Η συνθηκολόγηση ωστόσο των Ιταλών με τους Συμμάχους, τον Σεπτέμβριο του 1943, οδηγεί τους Γερμανούς στην εκδίωξη των ιταλικών αρχών κατοχής και στον έλεγχο της περιοχής από τους ίδιους. Μέσα σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο θα ιδρυθεί και θα δράσει ο λεγόμενος Εθνικός Αγροτικός Σύνδεσμος Αντικομμουνιστικής Δράσης, γνωστός με τα αρχικά του και ως ΕΑΣΑΔ.

Ο σχηματισμός του φέρεται να λαμβάνει χώρα στα τέλη του 1943 με αρχές του 1944, της τελευταίας δηλαδή κατοχικής χρονιάς και από την ονομασία του γίνεται εμφανής ο αντικειμενικός του στόχος, δηλαδή η πλήρης εξαφάνιση και η εξουδετέρωση του κομμουνιστικού στοιχείου από τον θεσσαλικό κάμπο. Εξετάζοντας κανείς το ιστορικό πλαίσιο εκείνης της περιόδου μπορεί να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η ίδρυση της συγκεκριμένης ομάδας δεν αποτέλεσε έναν «κεραυνό εν αιθρία» αλλά αντιθέτως φαίνεται να σχετίζεται με τις ταραχώδεις συνθήκες που επικρατούσαν στην Ελλάδα εκείνη την εποχή. Στη χώρα, που είχε καταληφθεί πλήρως από τις γερμανικές αρχές, είχε αναπτυχθεί ένα ζωηρό αντιστασιακό κίνημα στο οποίο κυριαρχούσε το λεγόμενο Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ), με πολυάριθμες δράσεις και επιχειρήσεις εναντίον των κατοχικών δυνάμεων.

Ωστόσο, οι διορισθείσες από τους Γερμανούς ελληνικές κυβερνήσεις των Τσολάκογλου, Λογοθετόπουλου και Ράλλη, δεν αντιμετώπιζαν απλώς με σκεπτικισμό την ενίσχυση των τάξεων του Ε.Α.Μ και την κυριαρχία του στην ύπαιθρο αλλά αντιθέτως τη θεωρούσαν και εξαιρετικά επικίνδυνη. Αυτό οφείλεται στη βαθιά πεποίθηση που είχαν ότι οι Εαμίτες δεν αποσκοπούσαν απλά στην ενίσχυση και επάνδρωση του αντιστασιακού κινήματος αλλά απέβλεπαν κρυφίως στην εγκαθίδρυση «κομμουνιστικής δικτατορίας» μετά το πέρας της Κατοχής. Για τον λόγο αυτό επικαλέστηκαν μάλιστα και τις θηριωδίες που κατ' αυτούς είχαν διαπράξει τα μέλη του Ε.Α.Μ στην ελληνική επικράτεια ώστε να συγκροτήσουν τα λεγόμενα «Ευζωνικά

Τάγματα» ή αλλιώς «Τάγματα Ασφαλείας» το καλοκαίρι του 1943. Σκοπός των ενόπλων αυτών σχηματισμών, σύμφωνα με το σκεπτικό των ιδρυτών και πρωτεργατών τους, ήταν η με κάθε κόστος και μέσο προφύλαξη της χώρας από μία πιθανή εδραίωση των κομμουνιστών, παρουσιάστηκαν δηλαδή εξ αρχής ως μηχανισμοί άμυνας για την «προστασία» της χώρας από τις «κομμουνιστικές συμμορίες»³².

Μέσα σε όλο αυτό το τεταμένο και εκρηκτικό κλίμα που είχε δημιουργηθεί συναντούμε και την ίδρυση του ΕΑΣΑΔ, μίας οργάνωσης που είχε ως χώρο δράσης της τη Θεσσαλία και κυρίως τις πρωτεύουσες των νομών της περιοχής δηλαδή του Βόλου, της Λάρισας, των Τρικάλων και της Καρδίτσας. Αν και δεν έχει διασωθεί, τουλάχιστον στις ημέρες μας, κάποια ιδρυτική διακήρυξη ή κάποιο επίσημο έγγραφο που να σηματοδοτεί τη συγκρότησή του σε οργανωμένο σχηματισμό, εντούτοις από έγγραφα που διασώζονται γνωρίζουμε ότι αυτή πρέπει να έλαβε χώρα στις 26 Δεκεμβρίου του 1943³³. Κυρίαρχο ρόλο στη δημιουργία του ΕΑΣΑΔ έπαιξε ο Τάκης Μακεδών ή Μακεδόνας στη δημοτική, γεννηθείς το 1914 στο νησί της Σκοπέλου με το χαρακτηριστικά προσωνύμια «Μελαχρινός» και «Μαύρος», ο οποίος είχε διατελέσει και υπαξιωματικός της Χωροφυλακής³⁴. Αυτός φέρεται να αποζητούσε τη συνδρομή και τη στήριξη των γερμανικών δυνάμεων ώστε να έχει τη δυνατότητα να προβεί στην εκπλήρωση του φιλόδοξου εγχειρήματός του.

Οι Γερμανοί, από την πλευρά τους, του έδωσαν το έναυσμα να απευθυνθεί στην οργάνωση Έθνικη Ένωση Ελλάς, γνωστή και ως ΕΕΕ ή «Τριεψελίτες» λόγω του ονόματός τους. Η οργάνωση αυτή είχε εμφανείς φασιστικές καταβολές και αντισιμητικό πρόσημο ενώ υπήρξε διαβόητη, κυρίως στον Βορρά, για τις έκνομες και εγκληματικές της δράσεις. Οι Τριεψελίτες δεν φαίνεται να είχαν κάποια αξιοσημείωτη δράση στον χώρο της Θεσσαλίας, ωστόσο ο Μακεδόνας έχοντας και την υπαγόρευση των Γερμανών, απευθύνθηκε σε εκείνους και συγκεκριμένα στον αρχηγό της, τον Κωνσταντίνο Γούλια. Ο δεύτερος έδωσε την υπόσχεσή του στον πρώτο ότι θα του παρέχει την απαραίτητη βοήθεια στο κεφαλαιώδους σημασίας ζήτημα του οπλισμού, ώστε να μπορέσει να κάνει τα απαραίτητα βήματα προς την επιδίωξη του στόχου του³⁵. Μπορεί λοιπόν κάποιος να πει ότι ο ΕΑΣΑΔ δημιουργήθηκε λόγω της πρωτοβουλίας ενός πρώην υπαξιωματικού του Σώματος της Χωροφυλακής, με τη συμπαράσταση και τη βοήθεια της φασιστικής Ε.Ε.Ε καθώς και με τη συγκατάθεση των Γερμανών, οι οποίοι προφανώς θεώρησαν πως μία τέτοια κίνηση αν μη τι άλλο θα εξυπηρετούσε ικανοποιητικώς τα συμφέροντά τους.

³² Γεώργιος Ράλλης, *Ο Ιωάννης Ράλλης ομιλεί εκ του τάφου*, Αθήνα 1947, σελ. 58.

³³ Παπαγιάννη Στ. (2007). *Εθνικός Αγροτικός Σύνδεσμος Αντικομμουνιστικής Δράσης*, Αθήνα: Σόκολη. σ. 20.

³⁴ Οπ. π.

³⁵ Λάζου Β. – Σκαλτσής Δημ. (2016). *ΕΑΣΑΔ: οι πρόθυμοι συνεργάτες των Γερμανών*, άρθρο στον συλλογικό τόμο με τίτλο *"Κατοχική Βία (1939 - 1945), Η ελληνική και ευρωπαϊκή εμπειρία"*, Αθήνα: Ασίνη, σ. 107.

Για τον επαρκή σχηματισμό και την επάνδρωση του νέου συνδέσμου επιστρατεύθηκαν άνθρωποι των Ταγμάτων Ασφαλείας, οι οποίοι και ήρθαν από την Αθήνα στον Βόλο γι' αυτόν ακριβώς τον σκοπό. Παρατηρεί λοιπόν κανείς ότι ενώ ο ΕΑΣΑΔ δεν είχε ιδρυθεί από τις ελληνικές κατοχικές κυβερνήσεις όπως τα Τάγματα Ασφαλείας, εντούτοις άνθρωποι που ανήκουν σε αυτά καταφθάνουν για να συνδράμουν τον Μακεδόνα στην προσπάθειά του. Όπως προαναφέρθηκε ανωτέρω, η δημιουργία των πρώτων Ταγμάτων έλαβε χώρα από την κυβέρνηση Ράλλη, συνεπώς ήταν μία απόφαση που ελήφθη άνωθεν με την επίκληση της αντιμετώπισης και της ανάσχεσης του «κομμουνιστικού κινδύνου». Στην περίπτωση τώρα του ΕΑΣΑΔ, ένας πρώην χωροφύλακας αναλαμβάνει ο ίδιος την πρωτοβουλία και απευθύνεται κατευθείαν στις γερμανικές αρχές, οι οποίες όπως ακριβώς έπραξαν όπως ακριβώς και στην περίπτωση των Ταγμάτων δίνοντάς του δηλαδή την απόλυτη συναίνεσή τους.

Η πόλη του Βόλου ήταν η πρώτη στην οποία εμφανίστηκε ο αρχικός πυρήνας των ΕΑΣΑΔιτών. Πιο συγκεκριμένα, στα τέλη του Μαρτίου του 1944, πραγματοποιείται η άφιξη των 17 Ταγματاسφαλιτών από το κλεινόν άστυ. Στις 27 Απριλίου του 1944, ο Ραδιοφωνικός Σταθμός των Αθηνών αναφέρθηκε στην άφιξή τους μεταδίδοντας μάλιστα πως αποκλειστικός τους σκοπός θα ήταν η καταστροφή του κομμουνισμού καθώς και κάθε κίνησης που θα μπορούσε να είναι βλαπτική για τα εθνικά συμφέροντα³⁶. Αρχηγός τους τοποθετείται ο άνθρωπος ο οποίος και συνέλαβε την όλη ιδέα, ο Τάκης Μακεδόνας. Τη δημιουργία του αρχικού πυρήνα στον Βόλο θα ακολουθήσουν σχετικά σύντομα και οι υπόλοιπες θεσσαλικές πόλεις, η Λάρισα, τα Τρίκαλα και η Καρδίτσα, με ισχυρότερο όλων αυτόν της πρώτης. Μέχρι τα μέσα του 1944, όλες οι πρωτεύουσες των θεσσαλικών νομών καθώς επίσης και αρκετές κωμοπόλεις είχαν οργανώσεις και γραφεία της ομάδας του ΕΑΣΑΔ, γεγονός που δείχνει τη σπουδή των κινήσεων οι οποίες φυσικά πραγματοποιούνταν με την πλήρη συγκατάνευση των κατοχικών αρχών.

---

³⁶ Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Αρχεία Εθνικής Αντίστασης (1941-1944)*, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1998, τ. 8, σ. 121.

3.2 Ο «εθνικός» ΕΑΣΑΔ:

Εθνικιστικά ιδεολογήματα και η προσπάθεια μονοπόλησης του πατριωτισμού

Ο χαρακτήρας του Συνδέσμου θα έλεγε κανείς ότι μπορεί να ανιχνευθεί σε κάποιον βαθμό από την ίδια την ονομασία που οι πρωτεργάτες του επέλεξαν να του δώσουν. Είναι προφανές ότι κανένα από τα στοιχεία που απαρτίζουν τον τίτλο του δεν έχει επιλεγεί και τοποθετηθεί τυχαία. Εν πρώτοις, το επίθετο που χρησιμοποιήθηκε είναι το «εθνικός», κάτι που εμφανέστατα θέλει να τονίσει τον άρρηκτο δεσμό της οργάνωσης με την εθνική ιδέα αλλά και τις αρχές που είναι συνυφασμένες με την έννοια του έθνους, ιδιαίτερα τη δεδομένη ιστορική στιγμή. Η ιδέα που θέλει το έθνος ως μία ενότητα ανθρώπων που χαρακτηρίζονται από ορισμένα κοινά στοιχεία είναι περισσότερο μία νεωτερική σύλληψη, η οποία ξεκίνησε τον 18^ο αιώνα και αποτελούσε απότοκο των κοσμογονικών εξελίξεων της εποχής μετά την κατάρρευση των μεγάλων αυτοκρατοριών και τη σταδιακή ανάδυση των εθνικών κρατών. Έκτοτε έχει δεχθεί πολυάριθμες νοηματοδοτήσεις και έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη εθνικιστικών ιδεολογιών οι οποίες προσπαθούν να παρουσιάσουν το εθνικό συμφέρον ως το ανώτατο ιδανικό μίας κοινωνίας και ως μία εκ των οποίων ουκ άνευ συνθήκη για την επιβίωσή της. Είναι επίσης αξιοσημείωτη η σταθερή αναφορά σε ένα εξιδανικευμένο παρελθόν τη συνέχεια του οποίου διεκδικεί το έθνος του σήμερα και το οποίο επιχειρείται να παρουσιαστεί όχι σαν ένα ιδεολογικό κατασκεύασμα αλλά σα μία φυσική οντότητα και πραγματικότητα³⁷.

Η εθνικιστική ιδεολογία στην Ελλάδα αρχίζει να αποκτά μία ιδιαίτερη δυναμική την εποχή της δικτατορίας που επέβαλλε ο Ιωάννης Μεταξάς (1936-1941). Το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου είχε θέσει στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος και του δημοσίου λόγου την ιδέα του έθνους και έσπευσε να θέσει το ίδιο τους αναγκαίους όρους της επιβίωσής του. Τεράστια ήταν μάλιστα η σημασία που δόθηκε στο ιστορικό παρελθόν του οποίου οι σύγχρονοι Έλληνες αποτελούν φυσική συνέχεια ενώ επίσης καλούνται να σταθούν ως οι άξιοι συνεχιστές του. Είναι άλλωστε χαρακτηριστικά τα μεταξικά διαγγέλματα που καλούν τον ελληνικό λαό σε αφύπνιση και κάνουν διαρκείς επικλήσεις στην «ιερή» του ιστορία³⁸. Επιπλέον, το καθεστώς είχε προβεί στην ίδρυση της Εθνικής Οργάνωσης Νέων (ΕΟΝ) στα πρότυπα των νεολαιών της ναζιστικής Γερμανίας και φασιστικής

³⁷ Λιάκος Αντ (2005). *Πώς στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο*; Αθήνα: Πόλις. σσ. 70-74.

³⁸ Λιναρδάτος Σπ. (1988) 4^η Αυγούστου, Αθήνα: Θεμέλιο. σσ. 84-85.

Ιταλίας έχοντας μάλιστα διαλύσει τις τότε υπάρχουσες ακροδεξιές εθνικιστικές ομάδες τα μέλη των οποίων εκόντες-άκοντες αφομοιώθηκαν από την οργάνωση³⁹.

Μετά την κατάρρευση του καθεστώτος, λόγω της εισβολής των Γερμανών και της τριπλής κατοχής της χώρας, άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους διάφορες ένοπλες και μη ομάδες οι οποίες αυτοχαρακτηρίζονταν ως «εθνικές», κάποιες από τις οποίες υπήρχαν ήδη από την εποχή του Μεσοπολέμου. Η επιλογή του συγκεκριμένου χαρακτηρισμού δεν σχετιζόταν αποκλειστικά και μόνο με την κλασική έννοια του έθνους –άλλωστε και το Ε.Α.Μ αυτοπροσδιοριζόταν και εκείνο ως «εθνικό»- αλλά είχε να κάνει περισσότερο με αυτήν της «εθνικοφροσύνης». Με άλλα λόγια, επιχειρήθηκε να δημιουργηθεί η εντύπωση πως η ηγεσία του Ε.Α.Μ υποκρινόταν τον εθνικό της χαρακτήρα έχοντας υποχθόνιες στοχεύσεις σε αντίθεση με τους αντιπάλους του οι οποίοι κινούνταν αποκλειστικά και μόνο από αγνά πατριωτικά κίνητρα.

Είναι γεγονός άλλωστε ότι η ίδρυση του ΕΑΜ και η ανερχόμενη δυναμική του είχε προκαλέσει μεγάλη ανησυχία σε όσους ήταν ιδεολογικά αντίθετοι με εκείνο, οι οποίοι το θεωρούσαν ως τον υπ' αριθμόν ένα κίνδυνο μεγαλύτερο και επικινδυνότερο ακόμη και από αυτόν των κατακτητών. Έτσι επιχειρήθηκε ο διαχωρισμός ανάμεσα σε «εαμικούς-κομμουνιστές» και «εθνικόφρονες» με τους πρώτους να παρουσιάζονται αντίθετοι σε κάθε αρχή και ιδανικό του ελληνικού έθνους και τους δεύτερους να αναδεικνύονται ως οι αυτόκλητοι και μοναδικοί υπερασπιστές των απειλούμενων αυτών ιδανικών⁴⁰. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν ο Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος-Εθνικές Ομάδες Ελλήνων Ανταρτών (ΕΔΕΣ – ΕΟΕΑ), ο Ελληνικός Εθνικός Στρατός (ΕΕΣ), η Εθνικιστική Αντικομμουνιστική Οργάνωσις Κατερίνης, Πιερίας και Ολύμπου (ΕΑΟ) κ.ά. Μέσα σε όλο αυτό το κλίμα θα ιδρυθεί και ο ΕΑΣΑΔ ο οποίος, όπως θα φανεί και στη συνέχεια, απέκτησε έναν ξεκάθαρα δωσιλογικό χαρακτήρα.

---

³⁹ Γκανούλης Αθ. (2006). *Ακροδεξιές οργανώσεις και παρακράτος στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1949-1967*, σ. 30.

⁴⁰ Παπαδημητρίου Δ. Ι (2009). *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων: η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Αθήνα: Σαββάλας. 14-15.

3.3 Ο «αγροτικός» ΕΑΣΑΔ:

Η προσπάθεια οικοδόμησης ενός φιλολαϊκού προφίλ

Το δεύτερο συστατικό της ονομασίας του ΕΑΣΑΔ ήταν το «αγροτικός», ένας επιθετικός προσδιορισμός που σχετίζεται ξεκάθαρα με την περιοχή της δράσης του, τη Θεσσαλία. Ανέκαθεν η περιοχή αυτή, λόγω των γεωγραφικών της χαρακτηριστικών και με το έδαφός της να είναι άνω του 35% πεδινό, αποτελούσε έναν τόπο με ιδιαίτερη αγροτική και κτηνοτροφική δραστηριότητα. Ήδη από τον 19^ο αιώνα και μετά την απελευθέρωσή της από την Οθωμανική Αυτοκρατορία η Θεσσαλία γνωρίζει μία σημαντική αύξηση της καλλιεργούμενης της επιφάνειας με χιλιάδες οικογένειες και εποχικούς εργάτες να απασχολούνται στον γεωργικό τομέα. Τα παραγόμενα προϊόντα ωστόσο δεν εξάγονταν πέρα από τα θεσσαλικά σύνορα αλλά χρησιμοποιούνταν κυρίως για την κάλυψη των αμέσων αναγκών των αγροτικών οικογενειών αλλά και της τοπικής αγοράς⁴¹. Η κατάσταση των ανθρώπων που ασκούσαν τις αγροτικές εργασίες θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως δεινή ειδικά εάν ληφθεί υπόψη ότι οι ίδιοι εν πολλοίς καλλιεργούσαν κτήματα που δεν ανήκαν καν στους ίδιους αλλά στους πανίσχυρους γαιοκτήμονες της περιοχής, γνωστούς ως τσιφλικάδες.

Οι συνθήκες αυτές είχαν οδηγήσει στην εμφάνιση ενός σοβαρού κοινωνικού προβλήματος το οποίο και διεκδικούσε άμεσα την επίλυσή του. Η προσάρτηση της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος (1881) είχε ως αποτέλεσμα τη μεταβίβαση των αγροτικών γαιών από τους Οθωμανούς γαιοκτήμονες σε Έλληνες χρηματιστές που ζούσαν κατά κύριο λόγο στο εξωτερικό και θέλησαν να επωφεληθούν από την άρτι προκύψασα κατάσταση. Τα νέα τσιφλίκια που δημιουργήθηκαν καλλιεργούνταν κατά βάση από ντόπιους αγρότες οι οποίοι όφειλαν να παραχωρούν μεγάλο μέρος της παραγωγής στους ιδιοκτήτες των γαιών. Η ολοένα και αυξανόμενη κοινωνική ένταση που είχε προκύψει ξεκίνησε να θορυβεί την πολιτική τάξη της χώρας με αποτέλεσμα η επίλυση του όλου ζητήματος να γίνεται επιτακτική. Οι προσπάθειες για αγροτική μεταρρύθμιση επιταχύνθηκαν μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή ενώ σταδιακά άρχισαν να λαμβάνουν χώρα απαλλοτριώσεις γαιών καθώς και παραχωρήσεις αυτών σε πρώην ακτήμονες αλλά και πρόσφυγες πολίτες. Με αυτόν τον τρόπο, η επίλυση του αγροτικού ζητήματος οδήγησε στον τεμαχισμό των αχανών τσιφλικιών, στην εμφάνιση χιλιάδων νέων μικροϊδιοκτητών γης και στη βελτίωση της παραγωγικότητας⁴².

Η έλευση του πολέμου και της Κατοχής οδήγησε σε νέες σκληρότερες και ζοφερότερες περιπέτειες τον ήδη σκληρά δοκιμασμένο αγροτικό πληθυσμό της Θεσσαλίας. Η πτώση της παραγωγής στις νέες δύσκολες συνθήκες ειδικά στον τομέα των σιτηρών είχε τραγικά αποτελέσματα για μεγάλο μέρος των κατοίκων. Το

⁴¹ Χρ. Χατζηιωσήφ (Επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα...* σσ. 197-199.

⁴² Όπ. π. σ 337-389.

αδυσώπητο μένος των κατακτητών εναντίον των αντιστασιακών ομάδων οδήγησε στη λύση της πλήρους καταστροφής των παραγωγών με κύριο στόχο την παράλυσή τους και τον υποσκελισμό του αγώνα, φαινόμενο που επηρέασε όχι μόνο τη θεσσαλική πεδιάδα αλλά και πολλές άλλες αγροτοκτηνοτροφικές περιοχές της χώρας. Πλήθος χωριών, κωμοπόλεων και καλλιεργιών καταστράφηκαν και πυρπολήθηκαν ολοσχερώς ενώ αναρίθμητοι τόνοι παραγόμενων προϊόντων κατασχέθηκαν είτε απλώς για λόγους αντιποίνων είτε για να καλυφθούν οι ανάγκες σίτισης των ξένων στρατευμάτων.

Μέσα σε όλο αυτό το τραγικό κλίμα η αντιστασιακή ομάδα του ΕΑΜ έσπευσε να λάβει μέτρα αντιμετώπισης της κατάστασης, προσπαθώντας να βοηθήσει τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα που αντιμετώπιζαν δυσμενέστερα τις νέες συνθήκες. Ένας από τους τρόπους επίτευξης αυτού του ομολογουμένως δύσκολου εγχειρήματος ήταν η προσπάθεια της προστασίας της παραγωγής και της δίκαιης αναδιανομής της. Ο ΕΛΑΣ είχε ιδρύσει μάλιστα την *Επιμελητεία του Αντάρτη* έναν μηχανισμό που μεταξύ άλλων είχε υπό την επίβλεψή του τη συγκέντρωση και τη διανομή των αναγκαίων προς την επιβίωση του πληθυσμού προϊόντων. Έτσι, το ΕΑΜ είχε αρχίσει να αποκτά ένα σημαντικό έρεισμα στα αγροτικά στρώματα της Θεσσαλίας και να κερδίζει μία ολοένα και αυξανόμενη δημοτικότητα αφού στην περιοχή άρχισαν να σχηματίζονται νέες τοπικές επιτροπές που απευθύνονταν σε όλους τους κατοίκους και είχαν ως στόχο την εξυπηρέτηση των σημαντικότερων αναγκών του πληθυσμού.

Πολλές φορές μάλιστα είχαν παραμεριστεί οι πολιτικές διαφορές μεταξύ των μελών του Μετώπου και των αντιπάλων αυτών ώστε να λυθούν τα επιτακτικά προβλήματα της περιόδου χωρίς να επικρατούν ιδιοτελή και υστερόβουλα συμφέροντα που θα είχαν ως αναπόφευκτη συνέπεια την καθυστέρησή τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι μία από τις κορυφαίες στιγμές κατά την οποία η Αντίσταση προσπάθησε επιτυχώς να προστατεύσει την αγροτική παραγωγή και με αυτόν τον τρόπο να εξασφαλίσει την επιβίωση του δοκιμαζόμενου πληθυσμού ήταν η γνωστή Μάχη της Σοδειάς η οποία έλαβε χώρα τον Ιούλιο του 1944⁴³. Η προσωινία «αγροτικός» λοιπόν στην ομάδα του ΕΑΣΑΔ μπορεί να εξηγηθεί ευκρινέστερα εάν ενταχθεί εντός του συγκεκριμένου ιστορικού πλαισίου με το ΕΑΜ να έχει αποκτήσει ένα σημαντικό έρεισμα στον θεσσαλικό αγροτικό πληθυσμό και τους «εθνικόφρονες» να βρίσκονται σε ένα κλίμα ανησυχίας για την επικίνδυνη αυτή εξέλιξη. Φαίνεται ότι τα μέλη του Συνδέσμου επιχείρησαν να παρουσιαστούν ως εγγύτεροι στους Θεσσαλούς τονίζοντας το αγροτικό προφίλ της ομάδας τους χωρίς τότε ωστόσο να αποκτήσουν τη δημοφιλία που επεδίωκαν.

---

⁴³ Αρσενίου Λάζ. (1999), *Η Θεσσαλία στην Αντίσταση...* σ. 17.

3.4 Ο «αντικομμουνιστικός» ΕΑΣΑΔ:

Οι απαρχές του αντικομμουνισμού στην Ελλάδα και ο ρόλος της δύναμης του ΕΑΜ επί Κατοχής

Το βασικότερο ίσως χαρακτηριστικό της ομάδας του ΕΑΣΑΔ, από το οποίο και αντλούσε τον λόγο και την αιτία της ύπαρξής της, ήταν ο έντονος αντικομμουνισμός που την χαρακτήριζε, ο οποίος σαν πρακτική και ιδεολογικό ρεύμα, δεν έκανε την πρώτη του εμφάνιση μέσα στα χρόνια της κατοχής αλλά αποτελούσε κυρίαρχη ιδεολογία και κοινό τόπο των ελληνικών αστικών κομμάτων ήδη κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Το διεθνές αποτύπωμα άλλωστε της Οκτωβριανής Επανάστασης του 1917 είχε ανησυχήσει τόσο την Ελλάδα όσο και την υπόλοιπη Ευρώπη αφού ο «μπολσεβικισμός» προέβαλλε ως μία από τις ισχυρότερες και επικινδυνότερες απειλές για τα αστικά καθεστώτα της ηπείρου. Η συγκεκριμένη φοβία βέβαια αποτελούσε τις περισσότερες φορές ένα όχημα επιβολής της εκάστοτε κυρίαρχης κρατικής ιδεολογίας (Μεγάλη Ιδέα, Μεταξισμός κ.λ.π) και φυσικά της δίωξης των πολιτικών αντιπάλων των κυβερνόντων.

Οι ιστορικές συγκυρίες των τελών του 19^{ου} αιώνα που χαρακτηρίζονταν από φαινόμενα όπως το αγροτικό ζήτημα, η σταφιδική κρίση και η πρώτη εμφάνιση των μεγάλων βιομηχανικών δομών και συνακολούθως της εργατικής τάξης είχαν ως αποτέλεσμα να έρθουν στο προσκήνιο λαϊκές διεκδικήσεις οι οποίες με τον καιρό γίνονταν ολοένα και εντονότερες. Το συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα είχε ξεκινήσει να αποκτά σημαντική δύναμη κάτι που έφερε την έντονη ανησυχία στην οικονομική και πολιτική ελίτ όπως και εν γένει στην αστικό κόσμο της χώρας. Η ίδρυση του Κομμουνιστικού Κόμματος το 1924, προηγουμένως Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος, έδρασε ως γεγονός καταλύτης καθώς οδήγησε στη σκλήρυνση της στάσης των κρατικών αρχών εις βάρος των οπαδών του. Ο αντικομμουνισμός είχε αρχίσει πλέον να εμφανίζεται ως ένα όχημα προσπέλασης του ταραχώδους περιβάλλοντος του Εθνικού Διχασμού καθώς και ως ένας ενοποιητικός παράγοντας που χρησίμευε στη συσπείρωση εναντίον ενός κοινού «εθνικού» εχθρού. Μεταξύ άλλων στάθηκε αρκετά χρήσιμος και ως μέσον ελέγχου και πειθάρχησης του εργατικού κινήματος⁴⁴. Οι Κυβερνήσεις του Ελ. Βενιζέλου έμειναν πιστές στο δόγμα του κινδύνου από τον πιθανή ενδυνάμωση και επικράτηση των κομμουνιστικών ιδεών, με αποκορύφωμα τη ψήφιση του περιβόητου Ιδιωνύμου τον Ιούλιο του 1929. Σύμφωνα με τις διατάξεις του νέου νόμου ο κομμουνισμός πλέον είχε ποινικοποιηθεί με πρόσχημα «την ασφάλεια του κοινωνικού καθεστώτος και την προστασία των ελευθεριών των πολιτών»⁴⁵.

⁴⁴ Μητσοπούλου Αναστασία (2013), *Ο ελληνικός αντικομμουνισμός στο «σύντομο 20ο αιώνα»: όψεις του δημόσιου λόγου στην πολιτική, στην εκπαίδευση και στη λογοτεχνία*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, σ. 78.

⁴⁵ Οπ. π. σσ. 81-83.

Το όλο κλίμα του εκφοβισμού και των διώξεων με σημαία τον αντικομμουνισμό συνεχίστηκε καθ' όλα τα χρόνια του Μεσοπολέμου και βρήκε την κορύφωσή του κατά την περίοδο της δικτατορίας του Ιω. Μεταξά (1936-1941). Μάλιστα το ίδιο το μεταξικό καθεστώς χρησιμοποίησε τον κίνδυνο της κομμουνιστικής εξέγερσης ώστε να επιβληθεί παραβιάζοντας το δημοκρατικό πολίτευμα και καταργώντας τους κοινοβουλευτικούς θεσμούς. Τα μέτρα ωστόσο εναντίον των αντιπάλων του καθεστώτος που εμφορούνταν από αριστερές πεποιθήσεις άρχιζαν να γινόταν περισσότερα σκληρά ακόμη και απάνθρωπα. Η λογοκρισία είχε πλέον συστηματοποιηθεί ενώ ακόμη και ιδεολογικά «επικίνδυνα» βιβλία καίγονταν δημοσίως⁴⁶. Οι αστυνομικές αρχές είχαν καταστεί ως το παντοδύναμο μέσον της δίωξης των αντιφρονούντων ακόμη και της εξόντωσής τους. Οι εξαντλητικές ανακρίσεις, οι θηριώδεις βασανισμοί, οι εγκλεισμοί σε φυλακές αθλίων συνθηκών καθώς και οι εκτοπίσεις ήταν συνήθη φαινόμενα με τα οποία ήρθε αντιμέτωπος ένας μεγάλος αριθμός πολιτών με σκοπό την επιβολή της μεταξικής ιδεολογίας.

Η έλευση της Κατοχής, η οποία οδήγησε στην εμφάνιση ενός ισχυρού αντιστασιακού κινήματος, έδωσε μία νέα ώθηση στο αντικομμουνιστικό αφήγημα, ώθηση κατά πολύ περισσότερο ακραία και βίαια. Το διχαστικό κλίμα ενισχύθηκε από τις φωνές του συντηρητικού κόσμου ο οποίος προειδοποιούσε για τους τεράστιους κινδύνους που θα συνεπαγόταν μία ενδεχόμενη επικράτηση του ΕΑΜ στις τάξεις των αντιστασιακών και φυσικά την επομένη της απελευθέρωσης. Οι κύριοι άξονες της επιχειρηματολογίας στρέφονταν γύρω από τη φιλολογία του εθνικού διαμελισμού λόγω της στάσης του ΚΚΕ στο μακεδονικό ζήτημα καθώς και στην κινδυνολογία της κατάλυσης του αστικού καθεστώτος και της επιβολής ενός κομμουνιστικού-λαοκρατικού. Η θορύβηση φυσικά των αστικών κύκλων ήταν στενά συνδεδεμένη με τη δύναμη που διέθετε το ΕΑΜ, το οποίο υπήρξε πραγματικά ένα μαζικό κίνημα με συνεχώς αυξανόμενη δημοτικότητα την οποία δεν μπορούσαν να συναγωνιστούν οι υπόλοιπες αντιστασιακές οργανώσεις (ΕΔΕΣ, ΕΚΚΑ κλπ). Το κίνημα απέκτησε μια αξιόλογη ισχύ και κατάφερε να κυριαρχήσει στο μεγαλύτερο μέρος της χώρας πλην ορισμένων εξαιρέσεων όπως στα νησιά αλλά και στη Δυτική Ελλάδα, κυρίως λόγω της έντονης παρουσίας του ΕΔΕΣ στην περιοχή. Στη Θεσσαλία πάλι η δημοτικότητά του έφθασε σε αρκετά υψηλά επίπεδα κερδίζοντας τη συμπάθεια μεγάλου μέρους του ντόπιου πληθυσμού⁴⁷. Αυτό, φυσικά, ήταν κάτι που δεν άρεσε καθόλου στους εθνικόφρονες κύκλους όπως επίσης δεν άρεσε και στις γερμανικές κατοχικές δυνάμεις, οι Έλληνες συνεργάτες των οποίων θα καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια ώστε να το εξαλείψουν. Η εξάλειψη ωστόσο ενός τόσο δυναμικού κινήματος έπρεπε να μετέλθει πολλών μέσων κάποια από τα οποία ήταν η επίμονη ιδεολογική προπαγάνδα, η δαιμονοποίηση του αντιπάλου και ασφαλώς η άμετρη χρήση βίας.

⁴⁶ Καρπόζηλος Κ. (2018), *Αντικομμουνισμός και Λογοκρισία*, στο *Λεξικό Λογοκρισίας στην Ελλάδα*, Αθήνα: Καστανιώτης, σσ. 61.

⁴⁷ Close D. (2003). *Οι ρίζες του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα*, Αθήνα: Φιλίστωρ, σσ. 161-162.

3.5 Ο ΕΑΣΑΔ μέσα από τα πρώτα του διαγγέλματα και η σαφής διακήρυξη των προθέσεών του

Ο ΕΑΣΑΔ θέλησε ήδη από τον πρώτο καιρό της ίδρυσης και της σύστασής του να διακηρύξει το ιδεολογικό του προφίλ, τους στόχους και τις επιδιώξεις του απευθυνόμενος σε ολόκληρο τον θεσσαλικό λαό χρησιμοποιώντας μάλιστα τους πιο δραματικούς τόνους⁴⁸. Έτσι, στις 29 Μαρτίου του 1944, δημοσιεύεται το «Διάγγελμα του Εθνικού Αγροτικού Συνδέσμου Αντικομμουνιστικής Δράσεως προς τον Θεσσαλικόν λαόν» στην τοπική εφημερίδα *Ο Τύπος του Βόλου*. Στο σύντομο έντυπο αυτό διάγγελμα στηλιτεύεται η «αδιαφορία» των Ελλήνων απέναντι στον κομμουνιστικό κίνδυνο και επιχειρείται η άμεση αφύπνισή τους με στόχο την ολοκληρωτική εξαφάνισή του. Οι λέξεις και οι εκφράσεις που χρησιμοποιούνται στο εν λόγω κείμενο είναι κάτι παραπάνω από σκληρές. Στην πρώτη παράγραφο, αναφέρεται ότι «το κομμουνιστικό τέρας το οποίον κατέτρωγε το ελληνικόν σώμα ως άλλος καρκίνος, εκριζώνεται» ενώ στην αμέσως επόμενη οι αντιστασιακοί του ΕΛΑΣ κατηγορούνται συλλήβδην ως «δήμιοι, περιοδεύοντες δολοφόνοι και κατ' επιταγήν εκτελεσταί», προσπαθώντας ως φαίνεται να εμφανιστεί η γενικευμένη βία του πολέμου ως ένα αποκλειστικό χαρακτηριστικό της πλευράς των ιδεολογικών τους αντιπάλων.

Στη συνέχεια, ο θεσσαλικός λαός καλείται να ακολουθήσει το καθήκον του που δεν είναι άλλο από την συμμετοχή στις «επάλξεις της Εθνικής Αμύνης κατά των αργυρώνητων οργάνων της Μόσχας». Στο σημείο αυτό καταβάλλεται προσπάθεια ώστε τα μέλη του ΕΑΜ ΕΛΑΣ να φανούν όχι ως πραγματικοί αντιστασιακοί αλλά αντιθέτως ως μίσθαρνα όργανα ξένων συμφερόντων τα οποία φυσικά διαθέτουν κρύφια και σκοτεινές επιδιώξεις. Η αδιαφορία του λαού – ως αδιαφορία εννοούν τη μη συμμετοχή στις τάξεις τους και τη μη στήριξη του ντόπιου πληθυσμού – ισοδυναμεί άμεσα με «εθνική προδοσία», με άλλα λόγια ο ΕΑΣΑΔ ταυτίζεται με το εθνικό συμφέρον και με τις μοίρες τις χώρας. Προφανώς, ο χαρακτηρισμός του «προδότη» θα είχε κάποιες αρκετά αρνητικές συνέπειες για εκείνον που του είχε αποδοθεί. Στο τέλος οι προθέσεις των εασαδιτών γίνονται κάτι παραπάνω από εμφανείς αφού αναφέρεται ξεκάθαρα το «Θάνατος εις τους κομμουνιστάς και εις τα αντεθνικά στοιχεία», κάτι που δείχνει την ειλικρινή πρόθεση των μελών του: οι ιδεολογικοί τους αντίπαλοι πρέπει να εξολοθρευτούν. Το όλο διάγγελμα κλείνει με τα συνθήματα: «Ζήτω η Ελληνική Πατρίς, ζήτω η Ελληνική Οικογένεια, ζήτω η Ορθόδοξος Εκκλησία», αξίες οι οποίες εδώ μονοπωλούνται από τον ΕΑΣΑΔ, ο οποίος και επιχειρεί να αναδεχθεί ως ο αποκλειστικός θεματοφύλακας τους.

---

⁴⁸ Το συγκεκριμένο διάγγελμα, το οποίο δημοσιεύθηκε στον Τύπο του Βόλου στο φύλλο της 29/3/1944, παρατίθεται αυτούσιο στο Βογιατζής Θ. (2017), *Τα Εασάδια: Μέρες δωσιλογισμού στο Βόλο*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σ. 136.

3.6 Οι στενές σχέσεις της φασιστικής ΕΕΕ με τον ΕΑΣΑΔ

Ο ΕΑΣΑΔ, όπως έχει ήδη αναφερθεί σε προηγούμενη ενότητα, είχε ιδρυθεί με πρωτοβουλία του πρώην χωροφύλακα Τ. Μακεδόνα αφού εκείνος ζήτησε τη συνδρομή και τη στήριξη της αμιγώς φασιστικής οργάνωσης ΕΕΕ⁴⁹, κατόπιν φυσικά συνεννοήσεως με τις γερμανικές αρχές. Η οργάνωση εκείνη είχε ως κύριο τόπο δράσης της την περιοχή της Βόρειας Ελλάδας και ιδεολογικά πρόσκειτο στον φασισμό και τον εθνικοσοσιαλισμό, όπως ανοιχτά διακήρυττε μέσα από τα επίσημα έγγραφά της και το προπαγανδιστικό της υλικό που έθετε σε δημόσια κυκλοφορία. Επιπλέον, με σκοπό να βρει ευήκοα ώτα στο ελληνικό κοινό, τόνιζε την αξία του βυζαντινού πολιτισμού και την ελληνική ιστορική συνέχεια, έχοντας μάλιστα τοποθετήσει στον θυρεό της τον Δικέφαλο Αετό. Η δημιουργία και η ίδρυσή της τοποθετούνται στα ταραγμένα χρόνια της περιόδου του Μεσοπολέμου και συγκεκριμένα στο έτος 1927 ενώ βρήκε πρόσφορο έδαφος για την προσέλευση οπαδών στους προσφυγικούς πληθυσμούς της Θεσσαλονίκης.

Ένα όχημα προπαγάνδας που ήταν αρκετά δημοφιλές στη χρήση του από τα μέλη της ΕΕΕ ήταν ο κίνδυνος που караδοκούσε για την περιοχή της Μακεδονίας ως ελληνικού εδάφους από την τυχόν επικράτηση των κομμουνιστών. Εκείνοι έπρεπε να φανούν ως προδοτικά στοιχεία και όργανα αλλότριων συμφερόντων που είχαν ως στόχο τους να αποκόψουν την Μακεδονία από την εθνικό κορμό και να την καταστήσουν αυτόνομη. Ο ιδεολογικός πόλεμος λοιπόν της οργάνωσης εναντίον του κομμουνισμού δεν σχετιζόταν απλά με τις διαφορετικές κοσμοθεωρίες που τους διαχωρίζαν αλλά είχε ως πρόταγμά του τη διατήρηση της ακεραιότητας της χώρας, που για εκείνους επιβουλευόταν με δόλιους σκοπούς το ΚΚΕ. Είναι επίσης χαρακτηριστικός ο αντισημιτικός τόνος που δόθηκε σε όλο αυτό το ιδεολογικό σχήμα καθώς έγινε προσπάθεια να φανεί ο διεθνής αλλά και ο εγχώριος κομμουνισμός ως δημιουργήματα Εβραίων που ήθελαν να καταστρέψουν την Ελλάδα και τον πολιτισμό της. Ο αντισημιτισμός άλλωστε της ΕΕΕ δεν παρέμεινε ως ένα θεωρητικό σχήμα κινδυνολογίας και συνωμοσιολογίας αλλά πήρε και την έμπρακτη μορφή των διώξεων εις βάρος του εβραϊκού πληθυσμού. Στις 29 και 30 Ιουνίου του 1931 η οργάνωση θα πραγματοποιήσει εκτεταμένες διώξεις εναντίον των Εβραίων της Θεσσαλονίκης οι οποίες θα μείνουν γνωστές με την ονομασία «πογκρόμ του Κάμπελ» από την συνοικία της πόλης στην οποία έλαβαν χώρα.

Η έλευση της δικτατορίας του Μεταξά το 1936 είχε ως συνέπεια τη διάλυση της ΕΕΕ καθώς το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου θέλησε να ενσαρκώνει το ίδιο τις παραδοσιακές

---

⁴⁹ Το ακρωνύμιο ΕΕΕ σημαίνει Εθνική Ένωσις Ελλάς ή κατ' άλλους Ένωσις Ελλήνων Εθνικιστών. Τα μέλη του αποκαλούνταν συνήθως «Τριεψελίτες» λόγω του ονόματος της οργάνωσης καθώς και «Χαλυβδόκρανοι» λόγω του χαρακτηριστικού κράνους που έφεραν ορισμένοι εξ αυτών, ονομασία που παρέπεμπε ευθέως στη ναζιστική παραστρατιωτική ομάδα της Γερμανίας Der Stahlhelm.

και εθνικές ιδέες⁵⁰ μην αφήνοντας έτσι χώρο για αυτόν τον σκοπό σε τρίτους, όπως ήταν οι διάφορες προπολεμικές ακροδεξιές οργανώσεις που δρούσαν στη χώρα. Ωστόσο, με την Κατοχή τα πράγματα αλλάζουν δραματικά και οι νέες συνθήκες γίνονται αρκετά διαφορετικές. Η οργάνωση μέσα σε αυτά τα χρόνια ανασυστήνεται με σκοπό πλέον να συνδράμει στο έργο των κατακτητών με τους οποίους και διέθετε άμεση ιδεολογική συγγένεια. Τα μέλη της πλέον έχουν ανοιχτές επαφές με τις γερμανικές αρχές και συνεργάζονται μαζί τους για την επιδίωξη των δικών τους σκοπών ενώ δρούσαν κάτω από την αιγίδα της Υπηρεσίας Ασφαλείας (SD)⁵¹. Οι μεν Τριεψελίτες είχαν βρει την ευκαιρία για μία ευκολότερη κατάπνιξη των αντιπάλων τους οι δε Γερμανοί μία πολύτιμη βοήθεια στην ανάσχεση των αντιστασιακών δράσεων που είχαν αρχίσει να φουντώνουν ανά την ελληνική επικράτεια.

Αν και η Μακεδονία ήταν ο αρχικός τόπος δράσης και η κυρίως βάση της ΕΕΕ, η οργάνωση κατά τα κατοχικά χρόνια επεδίωξε να εξαπλώσει τα δίκτυα και τη δύναμή της και σε άλλες περιοχές όπως σε αυτήν της Θεσσαλίας. Έτσι, προς τα τέλη Φεβρουαρίου με αρχές Μαρτίου του 1944 η ΕΕΕ κάνει την πρώτη εμφάνισή της στην περιοχή μαζί με άλλες παρόμοιες οργανώσεις όπως την Εθνική Αντικομμουνιστική Οργάνωση (ΕΑΟ) ενώ στα Τρίκαλα φτάνει να απαριθμήσει μέχρι και τα 150 μέλη⁵². Την ίδια περίοδο ο χωροφύλακας Τάκης Μακεδόνας έκανε ενέργειες ώστε να δημιουργήσει την δική του ένοπλη ομάδα με στόχο τη δίωξη των κομμουνιστών ωστόσο κάτι τέτοιο, όπως ήταν αναμενόμενο, απαιτούσε οργάνωση, χρηματοδότηση και φυσικά εξοπλισμό. Γνωρίζοντας ο ίδιος ότι κάτι τέτοιο για να λάβει χώρα απαιτούσε τη στενή συνεργασία με τις γερμανικές αρχές απευθύνθηκε κατευθείαν στα SS από όπου και παραπέμφθηκε στην SD. Η Ασφάλεια εντούτοις του συνέστησε να έρθει σε επαφή με την ΕΕΕ, η οποία βρισκόταν υπό την διοίκηση του πρώην εκ Θεσσαλονίκης δικηγόρου Κωνσταντίνου Γούλα. Ο Γούλας υπήρξε αρκετά θετικός απέναντι στην πρόταση του Μακεδόνα και έτσι του υποσχέθηκε την παροχή οπλισμού για δύναμη μέχρι και 2.000 αντρών στην πόλη της Λάρισας⁵³ σκοπός των οποίων θα ήταν η σύγκρουση με τις τάξεις του ΕΑΜ, που είχε μία ιδιαίτερα σημαντική παρουσία στην περιοχή. Η ΕΕΕ λοιπόν στάθηκε στενός σύμμαχος και αρωγός του ΕΑΣΑΔ κάτι το οποίο απέδειξε έμπρακτα στα πρώτα βήματά του και στη συγκρότηση του σε μία ένοπλη παραστρατιωτική ομάδα, χρηματοδοτώντας και εξοπλίζοντάς τον. Το ΕΑΜ έπρεπε να πάψει να αποτελεί κίνδυνο και να εκμηδενιστεί, στόχος για τον οποίον δημιουργήθηκε ένα εκτεταμένο πλέγμα συνεννόησης και συνεργασίας ανάμεσα στις γερμανικές αρχές, σε μία φασιστική οργάνωση και στη νεοπαγή ομάδα ενός πρώην χωροφύλακος με ξεκάθαρα αντικομμουνιστικά και εθνικιστικά χαρακτηριστικά.

⁵⁰ Δορδανάς Στρ. (2006) *Έλληνες εναντίον Ελλήνων, Ο κόσμος των Ταγμάτων Ασφαλείας στην κατοχική Θεσσαλονίκη 1941-1944*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σσ. 117-118.

⁵¹ Λάζου Β. Σκαλτσής Δ. στο συλλογικό σ. 93.

⁵² Πριόβολος Γ. (2018). *Εθνικιστική «αντίδραση» και Τάγματα Ασφαλείας: Εμφύλιος και αντικατοχικός πόλεμος 1943-1944*, σ. 243.

⁵³ Λάζου Β. Σκαλτσής Δ. ΕΑΣΑΔ... σ. 107.

3.7 Πρώην μέλη της Λεγεώνας των Βλάχων στις τάξεις του ΕΑΣΑΔ

Μία από τις αξιοσημείωτες πτυχές που αφορούν στη συγκρότηση του ΕΑΣΑΔ είναι και η ένταξη σε αυτόν πρώην μελών της αυτοαποκαλούμενης Λεγεώνας των Βλάχων. Η Λεγεώνα ήταν μία ένοπλη ομάδα η οποία έκανε την εμφάνισή της το 1941, μέσα στην ιταλική κατοχή, ενώ είχε ως σκοπό της την πολιτική εκμετάλλευση του λεγόμενου κουτσοβλαχικού ζητήματος. Οι Βλάχοι, ή αλλιώς Αρμάνοι, είναι μία πληθυσμιακή ομάδα της βαλκανικής χερσονήσου, με ευρεία εξάπλωση και έντονη κινητικότητα κατά το παρελθόν, η γλώσσα των οποίων είναι λατινογενής. Το γεγονός αυτό οδήγησε κάποιες χώρες με επίσης λατινογενείς/ρωμανικές γλώσσες όπως η Ιταλία και η Ρουμανία να παρουσιάσουν τους Βλάχους ως δικούς τους εθνικούς πληθυσμούς και να τους οικειοποιηθούν. Η Ελλάδα είχε επιχειρήσει αρκετές φορές να αντιδράσει απέναντι σε αυτές τις ενέργειες ωστόσο με την έλευση της ιταλικής κατοχής κάτι τέτοιο ήταν απλώς ακατόρθωτο. Η φασιστική Ιταλία προσπάθησε όχι μόνο να προσεταιριστεί τους βλάχικους πληθυσμούς που ζούσαν στην ελληνική επικράτεια αλλά να δημιουργήσει ακόμη και ένα ανεξάρτητο βλάχικό κράτος υπό την κηδεμονία της ίδιας με την ονομασία Πριγκιπάτο της Πίνδου.

Τα μέλη της Λεγεώνας αν και ποτέ δεν ήταν πολυάριθμα εντούτοις προέβησαν σε πολλές εγκληματικές ενέργειες εις βάρος του θεσσαλικού πληθυσμού και μάλιστα κάτι τέτοιο συνήργησε στο να ενταθούν οι προσχωρήσεις αρκετών από τους ντόπιους στις τάξεις του ΕΑΜ⁵⁴. Το ΕΑΜ, με τη σειρά του, συγκρούστηκε σθεναρά εναντίον της ομάδας αυτής και συνέβαλε στην αποδυνάμωσή της ιδρύοντας την «Ένωση Ελλήνων Κουτσόβλαχων». Η δράση των Λεγεωναρίων έκανε ακόμη και τους Γερμανούς να τους αντιμετωπίζουν με απέχθεια ενώ σταδιακά άρχισαν να εγκαταλείπονται και από τους Ιταλούς που τους είχαν στηρίξει. Τελικά, λίγο πριν τη συνθηκολόγηση των δεύτερων, ήρθε και το τέλος της Λεγεώνας αφού η ίδια διαλύθηκε οριστικά το καλοκαίρι του 1943. Τα μέλη της τα οποία είχαν διαπράξει και τα βαρύτερα εγκλήματα αντιμετώπισαν αθρόες εκτελέσεις ενώ όσοι από αυτούς διασώθηκαν εντάχθηκαν στον ΕΑΣΑΔ με την πλήρη συγκατάθεση των Γερμανών⁵⁵. Το γεγονός αυτό έχει τη δική του ιδιαίτερη σημασία καθώς, ενώ το γνωστό αφήγημα που χαρακτήριζε τις ακροδεξιές δωσιλογικές ομάδες ήθελε τους κομμουνιστές επικίνδυνους για το έθνος καθώς εργάζονταν δολίως για τον τεμαχισμό του εθνικού κορμού και ήταν ένοχοι προδοσίας, εντούτοις ο ΕΑΣΑΔ συνεργάστηκε με μεγάλη προθυμία με τους πρώην Λεγεωναρίους οι οποίοι ήθελαν ακριβώς τον διαμελισμό της χώρας και τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους μέσα στην επικράτειά της. Η είσοδός τους στον ΕΑΣΑΔ «εξάγνισε» τα εγκλήματά τους και την προδοτική τους στάση αφού πλέον η βοήθειά τους θεωρήθηκε ζωτικής σημασίας για την πάταξη και τη συντριβή του κομμουνισμού.

⁵⁴ Μαργαρίτης Γ. (2009). *Προαναγγελία θυελωδών ανέμων: Ο πόλεμος στην Αλβανία και η πρώτη περίοδος της Κατοχής*, Αθήνα: Βιβλιόραμα. σ. 381.

⁵⁵ Φλάισερ Χ. (1995). *Στέμμα και Σβάστικα: Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, Αθήνα: Παπαζήσης, σσ. 367-368.

3.8 Σκιαγράφηση του προφίλ του Τάκη Μακεδόνα μέσα από μαρτυρίες

Για το πρόσωπο του Τ. Μακεδόνα, του εμπνευστή του ΕΑΣΑΔ, δεν είναι πολλά τα στοιχεία που υπάρχουν στις ημέρες μας. Αυτά που γνωρίζουμε σε γενικές γραμμές είναι ότι επρόκειτο περί ενός υπαξιωματικού της Χωροφυλακής ο οποίος είχε γεννηθεί στη Σκόπελο το 1914. Λέγεται ότι το χαρακτηριστικό σκουρόχρωμο δέρμα που διέθετε του είχε προσδώσει το παρωνύμιο «Μαύρος» ή «Μελαχρινός». Μία άξια προσοχής μαρτυρία που υπάρχει για εκείνον είναι από την υπεύθυνη των γυναικών της ΕΠΟΝ Βόλου, της Ελένης Διομήδη-Κορμάζου, η οποία και τον γνώριζε. Σύμφωνα με εκείνη, ο Μακεδόνας ήταν ένα άτομο διαφορετικό από την υπόλοιπη νεολαία της εποχής του και είχε τάσεις αρχομανίας καθώς «του άρεζε να είναι επικεφαλής και να διατάζει». Στη συνέχεια, ο λόγος της γίνεται πιο σκληρός και αναφέρει χαρακτηριστικά ότι ήταν «ένα παιδάριο χαζό» το οποίο δεν πίστευε σε κάποιες συγκεκριμένες αρχές αλλά αντλούσε την ισχύ του από τη δύναμη που του χάριζε το όπλο του⁵⁶.

Μία ακόμη μαρτυρία που έχει καταγραφεί σχετικά με την προσωπικότητά του είναι και αυτή του Σωτήρη Ιατρούλη ο οποίος και τον είχε γνωρίσει προσωπικά. Ο Ιατρούλης αναφέρει ότι ο πατέρας του Μακεδόνα, δάσκαλος στον Άγιο Γεώργιο Βελεστίνου, είχε παρακαλέσει τον δικό του πατέρα να πάρει υπό την προστασία του τον Τάκη (Μακεδόνα) καθώς είχε φοβηθεί ότι με την παρουσίασή του στις τάξεις του στρατού θα έβγαине βοηθητικός στρατιώτης «λόγω μίας μικρής δόσης τρέλας που είχε». Ο Μακεδόνας, σύμφωνα με την ίδια μαρτυρία, ασκούσε τα καθήκοντα ιπποκόμου στον στρατιωτικό πατέρα του αφηγητή και έπειτα είχε βγει μαζί του στο βουνό και είχε απαιτήσει από τη νεοϊδρυθείσα τότε 16^η Μεραρχία του ΕΛΑΣ να ονομαστεί αξιωματικός ωστόσο, λόγω του ότι ήταν βοηθητικός και ανεκπαιδευτος, εισέπραξε την άρνηση. Μετά από εκείνη την απογοήτευση άρχισε τις επαφές του με τον ΕΔΕΣ και τα Τάγματα Ασφαλείας ξεκινώντας έτσι την διαβόητη εγκληματική του δράση, αφού «αιματοκύλισε το Βόλο»⁵⁷. Οι παραπάνω, ανεξάρτητες μεταξύ τους, μαρτυρίες φαίνεται να συνηγορούν στο ότι ο Μακεδόνας υπήρξε αρκετά καιροσκοπικός στις επιλογές του και χαρακτηριζόταν από μία τάση για αρχομανία ίσως και μεγαλομανία, κάτι που μάλλον παραπέμπει σε μία ταραγμένη προσωπικότητα.

⁵⁶ Η μαρτυρία της Ελ. Διομήδη-Κορμάζου αποτελεί μέρος της συνέντευξής της στην ιστορικό Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν (1^η Μαΐου 2004) και παρατίθεται στο Λάζου- Σκαλτσής κλπ. σσ. 113-114.

⁵⁷ Η μαρτυρία του Σωτ. Ιατρούλη βρίσκεται στο έργο του ιδίου *Τα χρόνια που πέρασαν οι μνήμες που μένουν*, Αθήνα 1999, σσ. 21-22 και παρατίθεται στο Βογιατζής (2017) *Τα Εασάδια...* σσ. 141-142.

4. Η δράση του ΕΑΣΑΔ στην κατοχική Θεσσαλία

4.1 Οι πρώτες κινήσεις και δράσεις του ΕΑΣΑΔ

Από την πρώτη κιόλας στιγμή της ίδρυσης και της συγκρότησης του ΕΑΣΑΔ σε ένοπλη ομάδα, τα μέλη του είχαν αρχίσει να κινητοποιούνται και να δραστηριοποιούνται με έντονους ρυθμούς ώστε να υλοποιήσουν άμεσα όλους τους στόχους που είχαν θέσει ήδη μέσα από τις επίσημες διακηρύξεις τους. Τα δύο επιφανέστερα στελέχη του, ο έχων την πρωτοβουλία της ίδρυσής τους Τάκης Μακεδόνας και ο πνευματικός τους καθοδηγητής ιερέας Αναξαγόρας Γεωργουσόπουλος (γνωστός και ως Παπαναξαγόρας ή Παπαγεωργουσόπουλος λόγω της ιδιότητάς του), αφού είχαν κάνει τις απαραίτητες συνεννοήσεις με τους Γερμανούς και την ΕΕΕ στην Αθήνα, καταφθάνουν στη Θεσσαλία (στην Καρδίτσα ο πρώτος και ο δεύτερος στη Λάρισα) όπου και προσπαθούν να οργανώσουν και να στελεχώσουν την ομάδα. 36 ένοπλοι άντρες υπήρξαν ο πρώτος πυρήνας της οργάνωσης οι οποίοι είχαν στρατολογηθεί ήδη από την πρωτεύουσα και μάλιστα με τη βοήθεια του συνταγματάρχη πυροβολικού Αποστόλου Παπαγεωργίου αλλά και της Ειδικής Ασφάλειας δηλαδή των γερμανικών αρχών. Ως επικεφαλής τους είχε τεθεί ο Σταμάτιος Σταθεράκος, έμπορος ο οποίος ασχολείτο με το εμπόριο σιγαρέττων. Η επιλογή του Σταθεράκου στη συγκεκριμένη θέση δεν ήταν καθόλου τυχαία καθώς εκείνος, λόγω της επαγγελματικής του δραστηριότητας, συντελούσε σε κάτι που ήταν ζωτικής σημασίας για την ύπαρξη και την επιβίωση του ΕΑΣΑΔ: τη χρηματοδότησή του ⁵⁸.

Άξια αναφοράς είναι και η στάση που επέδειξαν απέναντι στον ΕΑΣΑΔ οι εκπρόσωποι των τοπικών αρχών στην περιοχή της Μαγνησίας. Ο συνταγματάρχης Παπαγεωργίου, ο οποίος αναφέρθηκε προηγουμένως, ήρθε σε επικοινωνία τόσο με τον Σπυρίδωνα Πάντο, νομάρχη Μαγνησίας, όσο και με τον Θρασύβουλο Παπασακκελαρίου, δήμαρχο Βόλου, διαβεβαιώνοντάς τους ότι τα μέλη της οργάνωσης είναι γνώριμοί του εγγνώμενος ουσιαστικά ότι θα κάνουν καλά τη δουλειά που τους έχει ανατεθεί. Ο Παπασακκελαρίου μάλιστα σε έκθεση που είχε συντάξει περιγράφει δραματικά τις σκηνές εκείνες που εκτυλίχθηκαν στον Βόλο με την πρώτη εμφάνιση του ΕΑΣΑΔ στην πόλη. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι με την άφιξη του εν Αθήναις διορισμένου από τους Γερμανούς νομάρχη Μαγνησίας Σ. Πάντου, έκανε την εμφάνισή του και το πρώτο ένοπλο σώμα των 36 ανδρών που είχε τεθεί υπό την αρχηγία του Σταθεράκου. Σύμφωνα με τον ίδιο, το εν λόγω σώμα τέθηκε υπό τις διαταγές των ΕΣ-ΔΕ (της Ασφάλειας) του Βόλου έχοντας λάβει την επωνυμία Εθνική Αντικομμουνιστική

⁵⁸ Λάζου-Σκαλτσής (2016). *ΕΑΣΑΔ...* σ. 108. Σύμφωνα με τους Λάζου-Σκαλτσή, ο Σταθεράκος εντέλει παραπέμφθηκε στο Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Αθηνών έχοντας εις βάρος του τις κατηγορίες της ένοπλης απειλής εναντίον σιδηροδρομικών υπαλλήλων, τις καταδόσεως Εβραίων στις γερμανικές αρχές καθώς και λόγω του ότι ο ίδιος έφερε γερμανική ταυτότητα.

Οργάνωσις (ΕΑΟ). Ταυτόχρονα, εμφανίζονται «όλως απροσδοκήτως» περί τους 9 ή 11 εθελοντές του ΕΑΣΑΔ, ερχόμενοι από την Καρδίτσα, έχοντας ως επικεφαλής τους τον Μακεδόνα. Συνεχίζοντας ο Παπασακελαρίου αναφέρει ξεκάθαρα ότι οι εν λόγω ένοπλοι σχηματισμοί, η ΕΑΟ και ο ΕΑΣΑΔ, ξεκινούν μία απηνή δίωξη εις βάρος των κομμουνιστών που κατοικούσαν στον Βόλο, υπολογίζοντας μάλιστα ότι είχαν φονευθεί περίπου 220 από αυτούς στο διάστημα από τον Απρίλιο του 1944 μέχρι και τις αρχές Ιουνίου του ιδίου έτους⁵⁹.

Τα αδιανόητα εγκλήματα, οι φόνοι και οι χωρίς δίκη αθρόες εκτελέσεις που διέπραξαν αφειδώς τα μέλη της ομάδας εις βάρος των πολιτών που στοχοποιούσαν ως κομμουνιστές δεν αποτελούσαν φυσικά κάτι το μη αναμενόμενο. Από τη στιγμή που διορίστηκαν οι νέες τοπικές αρχές στην περιοχή, ο ΕΑΣΑΔ δημοσίευε συνεχώς στον τύπο βινιέτες δαιμονοποιώντας τους αντιπάλους του και καλώντας τους κατοίκους του Βόλου σε δράση εναντίον τους. Σε ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα που δημοσιεύθηκε στον *Τύπο του Βόλου* στις 18 Μαρτίου του 1944 οι Εασαδίτες προειδοποιούν εναγωνίως τους Βολιώτες εναντίον των κομμουνιστών αναφέροντας ότι εκείνοι φυλούν τα όπλα τους όχι για λόγους αντίστασης αλλά για να τα χρησιμοποιήσουν εν καιρώ εις βάρος των Ελλήνων. Για να καταστεί η όλη προειδοποίηση ακόμη πιο δραματική κάνουν αναφορά στις συλλήψεις «τιμίων Ελλήνων» στο βουνό από τους κομμουνιστές αντάρτες θέτοντας το ρητορικό ερώτημα στον λαό της πόλης «Αυτή είναι η λευτεριά που σας ετοιμάζουν;»⁶⁰. Ουσιαστικά, στο εν λόγω κείμενο ο ΕΑΣΑΔ δεν καινοτομεί ιδιαίτερα. Χρησιμοποιεί τα ίδια ακριβώς επιχειρήματα που χρησιμοποιούσαν οι κατοχικές κυβερνήσεις της περιόδου όπως και όλοι εκείνοι οι οποίοι πρωταγωνίστησαν στη σύλληψη της ιδέας για τα ΤΑ: τα μέλη του ΕΑΜ δεν έχουν ως πραγματικό σκοπό τους τον αντιστασιακό αγώνα εναντίον των κατακτητών αλλά την βίαια κατάληψη της εξουσίας και την εξουδετέρωση των αντιπάλων τους μόλις τους το επιτρέψουν οι συνθήκες.

Τον Μάρτιο του 1944, μαζί με την πρώτη παρουσία του ΕΑΣΑΔ στον Βόλο η ίδια οργάνωση κάνει την εμφάνισή της και στις υπόλοιπες πρωτεύουσες της Θεσσαλίας την Λάρισα, τα Τρίκαλα και την Καρδίτσα. Η δημιουργία ομάδων της οργάνωσης στις πόλεις εκείνες είχε ως αποτέλεσμα την ένταξή τους σε αυτές ορισμένων αξιωματικών της περιοχής, οι οποίοι έσπευσαν να τις συνδράμουν και να τις στελεχώσουν. Στην Καρδίτσα γνωρίζουμε τα ονόματα του αντισυνταγματάρχη πεζικού Θεοδοσίου Κυριαζή, του ταγματάρχη πεζικού Θωμά Πυρρόπουλου και του υπολοχαγού πεζικού Βασιλείου Αργυρόπουλου. Για την περιοχή της Λάρισας είναι γνωστά τα ονόματα των λοχαγών Ανδρέα Ψύλλα και Γεωργίου Θάνου όπως και του ανθυπαπιστού ευέλπιδος Χρήστου Κροντήρη. Πέραν των αξιωματικών, οι οποίοι διέθεταν διάφορα αξιώματα όπως αυτό του Προέδρου της Διοικούσας Επιτροπής του ΕΑΣΑΔ (περίπτωση Θ. Κυριαζή στην Καρδίτσα) ή αυτό του στρατιωτικού επικεφαλής (περίπτωση Ανδρέα Ψύλλα στη

⁵⁹ Πριόβολος Γ. (2018). *Εθνικιστική «αντίδραση»...* σσ. 245-246.

⁶⁰ Η συγκεκριμένη βινιέτα, η οποία δημοσιεύθηκε στον *Τύπο του Βόλου* στο φύλλο της 18^{ης} Μαρτίου 1944, παρατίθεται στους Λάζου-Σκαλτσής (2016). *ΕΑΣΑΔ...* σ. 108.

Λάρισα), στο επίπεδο των αρχηγών θα μπορούσε να συναντήσει κανείς άτομα προερχόμενα από διάφορους επαγγελματικούς κλάδους ακόμη και χωρίς να έχουν την παραμικρή σχέση με τον στρατιωτικό τομέα. Έτσι, βλέπουμε αρχηγικές προσωπικότητες του ΕΑΣΑΔ στα Τρίκαλα να είναι ο ηλεκτρολόγος Χρ. Ματζούκας, ο ξυλέμπορος Ι. Μακρής και ο αγρότης Ι. Μπιζής, στη Λάρισα ο ιερέας Αν. Γεωργουσόπουλος μαζί με βασικά μέλη δασκάλους, καθηγητές και γαιοκτήμονες ενώ στην Καρδίτσα πέρα από ορισμένους στρατιωτικούς αξιωματικούς μέλη της ομάδας είναι απλοί πολίτες όπως ένας αλευροβιομήχανος και ένας υποδηματοποιός. Αξίζει να σημειωθεί ότι γενικός αρχηγός του ΕΑΣΑΔ δεν υφίστατο, παρά μόνον τοπικοί αρχηγοί σε κάθε θεσσαλική πρωτεύουσα, οι πάντες εντεταγμένοι στην ομάδα εθελοντικώς⁶¹.

Είναι χαρακτηριστικό ότι με την εμφάνισή τους τα ΕΑΣΑΔ έτυχαν θερμής υποδοχής από τις κρατικές αρχές αλλά και από μερίδα του ντόπιου πληθυσμού, επιφέροντας μάλιστα κάποιες νίκες εναντίον των αντιστασιακών του ΕΑΜ, όπως συνέβη και στην περίπτωση της Καρδίτσας. Ο Πριόβολος (2018) παραθέτει έκθεση του Κ. Ρεβένη, εαμικού στέλεχος της περιοχής, σύμφωνα με τον οποίο η τρομοκρατία που προέκυψε στην περιοχή μετά την εμφάνιση της ομάδας έκανε πολλά στελέχη της πόλης ακόμη και μέλη του ΕΑΜ να καταφύγουν στην ύπαιθρο. Ωστόσο, θα συμπληρώσει, η ίδια τρομοκρατία του ΕΑΣΑΔ θα κάνει τον λαό να αγανακτήσει εις βάρος του και να ενταχθεί στις εαμικές τάξεις ώστε να τον αντιμετωπίσει. Αναφέρει μάλιστα και ότι, πλήν κάποιων εξαιρέσεων, πολλοί από τους "παρασυρμένους" (τους αντιπάλους δηλαδή του ΕΑΜ) συντάχθηκαν με τα εφεδρικά τμήματα του ΕΛΑΣ μεταξύ των οποίων και πρώην μέλη του ΕΔΕΣ. Αυτό που τονίζεται πάντως από όλες τις πηγές, τόσο αυτές που προέρχονται από αριστερούς μάρτυρες όσο και από "εθνικόφρονες", είναι ότι από την πρώτη στιγμή της ύπαρξής του ο ΕΑΣΑΔ επιδόθηκε στην τρομοκρατία και στα άμετρα εγκλήματα εις βάρος όσων στοχοποιούσε ως αντιπάλους.

---

⁶¹ Πριόβολος Γ. (2018). *Εθνικιστική «αντίδραση»...* σσ. 246-249.

4.2 Η δράση του ΕΑΣΑΔ στον Βόλο: Οι τόποι της φυλάκισης, των βασανιστηρίων και των εκτελέσεων

Η φρίκη της εγκληματικής δράσης του ΕΑΣΑΔ μπορούσε να λάβει χώρα σε κάθε μέρος της πόλης καθώς την εποχή της μεγάλης δύναμής του κανείς πολίτης του Βόλου που έμπαινε στο στόχαστρο δεν είχε δυνατότητα να θεωρήσει τον εαυτό του ασφαλή ως προς την ελευθερία του και εν γένει τη σωματική του ακεραιότητα. Οι συλλήψεις, οι ξυλοδαρμοί ακόμη και οι δολοφονίες ήταν δυνατόν να συμβούν παντού, ακόμη και στους δρόμους και στους υπόλοιπους δημόσιους χώρους της πόλης. Παρ' όλα αυτά οι σημαντικότεροι χώροι των θηριωδιών ήταν ειδικά διαμορφωμένοι και λειτουργούσαν ως κέντρα κράτησης και φυλάκισης εις βάρος πολιτών που θεωρούνταν ως αντιστασιακοί και έπρεπε να εξολοθρευτούν ως επικίνδυνα και ταραχοποιά στοιχεία με την πρόφαση της τάξης και της ασφάλειας. Οι πιο σημαντικοί από αυτούς ήταν οι φυλακές Αλεξάνδρας, η Κίτρινη Αποθήκη και οι φυλακές του Ιωσαφάτ, μέρη τα οποία κατέστησαν μνημεία βαναυσότητας και συνώνυμα εγκλημάτων και θηριωδίας.

Οι φυλακές Αλεξάνδρας⁶², γνωστές και ως οι «Πράσινες Φυλακές», είχαν ιδρυθεί προ της εδραίωσης των Γερμανών στον Βόλο, ήδη από την περίοδο της Κατοχής από τους Ιταλούς με σκοπό τη φυλάκιση αντιστασιακών που διενεργούσαν δράσεις εναντίον τους και βρίσκονταν στη διασταύρωση των οδών Αλεξάνδρας (απ' όπου και η ονομασία τους) και Ιωλκού. Το κτήριο των φυλακών είχε υπόγειο και περιβάλλοντα χώρο ο οποίος προστατευόταν από τοίχο ύψους 2 μέτρων. Μετά την ιταλική συνθηκολόγηση οι κρατούμενοι είχαν απελευθερωθεί και έτσι οι Γερμανοί τις βρήκαν άδειες ενώ εγκατέστησαν σε αυτές τμήμα των ΣΔ, δηλαδή της Εθνικής Αστυνομίας το οποίο βρισκόταν στην υπαγωγή της πανίσχυρης Γκεστάπο. Οι φυλακές αποτελούσαν ένα κανονικό φρούριο, με αγκαθωτά σύρματα και γυαλιά επί του περιβάλλοντα τοίχου και με πυροβολεία, ώστε να αποτραπεί κάθε πιθανότητας διαφυγής και τυχόν αποδράσεων. Οι συνθήκες φυλάκισης ήταν πραγματικά άθλιες για τους κρατούμενους ενώ ακόμη και ο προαυλισμός τους ήταν ελάχιστης χρονικής διάρκειας και αυτός υπό τη συνεχή ένοπλη επίβλεψη των Γερμανών φυλάκων. Πολλοί από τους κρατούμενους θα άφηναν τα κελιά του ώστε να κατευθυνθούν προς τους τόπους των εκτελέσεών τους.

Η Κίτρινη Αποθήκη είναι ίσως ο πλέον γνωστός τόπος βασανιστηρίων του κατοχικού Βόλου και το κτήριό της βρίσκεται ακόμη και σήμερα στη συμβολή των οδών Γαζή και Βασσάνη, στην περιοχή της Μεταμόρφωσης. Άρχισε να οικοδομείται κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου το έτος 1926 και ολοκληρώθηκε τέσσερα έτη αργότερα στα 1930 με προορισμό να στεγάσει την Αμερικανική Εταιρεία Καπνού. Στα χρόνια της λειτουργίας της είχαν περάσει από αυτήν εκατοντάδες καπνεργάτες, σε μία

---

⁶² Οι φυλακές Αλεξάνδρας του Βόλου δεν πρέπει να συγχέονται με τις φυλακές Αβέρωφ στην Αθήνα επί της οδού Αλεξάνδρας.

εποχή όπου ο Βόλος υπήρξε ένα από τα σπουδαιότερα βιομηχανικά κέντρα της χώρας. Κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής, η λειτουργία της ως καπναποθήκης παύθηκε οριστικά και το κτήριο έγινε χώρος φυλάκισης αντιστασιακών από τους Γερμανούς σε αργαστή συνεργασία με την ΕΕΕ και τον ΕΑΣΑΔ. Τα βασανιστήρια που υπέστησαν οι κρατούμενοι σε αυτήν είναι αδύνατον να περιγραφούν καθώς ξεπερνούν τα όρια της θηριωδίας, ενώ οι εκτελέσεις, κυρίως με την πρόφαση των αντιποίνων για διάφορες αντιστασιακές δράσεις και για λόγους παραδειγματισμού, είχαν φτάσει τις εκατοντάδες. Παρόμοιες καταστάσεις συνέβαιναν και στις φυλακές Ιωσαφάτ, οι οποίες βρίσκονταν στη συμβολή των οδών Παγασών και Παπαδιαμάντη.

Πέρα από τους χώρους φυλάκισης που αναφέρθηκαν ανωτέρω υπήρχαν και δημόσιοι χώροι στις οποίες λάμβαναν τακτικά πολυάριθμα εγκλήματα εις βάρος πολιτών χωρίς καμία δίκη και χωρίς το παραμικρό δικαίωμα υπεράσπισης για τις κατηγορίες οι οποίες του βάρυναν. Στην πλατεία Ελευθερίας είχαν λάβει χώρα τόσο μεμονωμένες όσο και ομαδικές εκτελέσεις πολιτών οι οποίες έδωσαν την θέση τους στις κρεμάλες. Πολίτες που βαραίνονταν με την κατηγορία της αντίστασης οδηγούνταν από τους Γερμανούς και τα μέλη του ΕΑΣΑΔ σε φρικτές κρεμάλες με αγκαθωτά σύρματα και τα νεκρά τους σώματα αφήνονταν στη θέση εκείνη προς συνετισμό των υπολοίπων πολιτών⁶³. Η βία είχε καταστεί πλέον καθημερινό φαινόμενο και μάλιστα είχε λάβει θεαματικές διαστάσεις καθώς οι ενορχηστρωτές τους ήθελαν να εξαλείψουν με τους πιο φρικτούς τρόπους τον οποιονδήποτε θεωρούσαν ακόμη και ως ύποπτο για αντιστασιακή δράση.

---

⁶³ Βογιατζής Θ. (2018). *Τα Εσάδια...* σσ. 172-174.

4.3 Άνοιξη 1944: Η όξυνση της βίας και των εκτελέσεων στον Βόλο

Η Άνοιξη του 1944 και ιδιαιτέρως ο Απρίλιος του ιδίου έτους χαρακτηρίζονταν από μία άνευ προηγούμενου όξυνση της σκληρότητας από την πλευρά των Γερμανών και των συνεργατών τους. Πολίτες μπορούσαν να συλληφθούν και να εκτελεστούν αδιακρίτως χωρίς την ανάγκη κάποιας συγκεκριμένης αιτιολογίας, έφτανε η υποψία του αντιστασιακού ώστε να αντιμετωπίσουν τις χειρότερες και σκληρότερες των διώξεων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση ενός απλού υποδηματεργάτη και πατέρα δύο ανήλικων παιδιών, του Κωνσταντίνου Διαμαντή, που αναφέρει ο Βογιατζής (2017) ο οποίος συνελήφθη επιστρέφοντας από επίσκεψη στους ασθενείς γονείς του, κλείστηκε στην Κίτρινη Αποθήκη με συνοπτικές διαδικασίες και εκτελέστηκε. Η εκτέλεσή του βέβαια δεν ήταν απλά ένα μεμονωμένο γεγονός καθώς αμέτρητοι πολίτες μπορούσαν να συλληφθούν στους δρόμους της πόλης, να στοιβαχτούν σε φορτηγά και σωρηδόν να οδηγηθούν στο εκτελεστικό απόσπασμα. Προφανώς η δυνατότητα υπεράσπισης ήταν ανύπαρκτη: η ζωή τους εξαρτιόταν αποκλειστικά και μόνο από τις διαθέσεις των Γερμανών και του ΕΑΣΑΔ που στήριζε με ζήλο και πάθος το αιματηρό τους έργο.

Στις αρχές του Απριλίου, βάσει φιλογερμανικών δημοσιευμάτων, ανακοινώνονται μέσω του Τύπου του Βόλου δύο αντιστασιακές ενέργειες η μία στον σιδηροδρομικό σταθμό Βόλου- Λαρίσης και μια άλλη προγενέστερη εναντίον ενός στρατιωτικού φορτηγού όπου τραυματίστηκαν και σκοτώθηκαν ορισμένοι Γερμανοί στρατιώτες. Τα αντίποινα που αποφασίστηκαν ως συνέπεια των ενεργειών αυτών και φυσικά προς παραδειγματισμό ήταν αρκετά σκληρά αφού ανακοινώθηκε η εκτέλεση δια τυφεκισμού 65 πολιτών οι οποίοι βρίσκονταν φυλακισμένοι στην πόλη της Λάρισας. Αρκετοί από αυτούς κατάγονταν από τον Βόλο αλλά και από άλλα μέρη της Μαγνησίας και κυρίως του Πηλίου (Μηλίες, Βυζίτσα κ.λ.π). Οι εκτελέσεις κατοίκων της πόλης ωστόσο δεν λάμβαναν χώρα μόνο στις φυλακές, όπως ήταν αναμενόμενο, αλλά η βία ως φαινόμενο είχε πάρει ακόμη πιο τρομακτικές διαστάσεις καθώς οι εκτελεστές δεν δίσταζαν να εισέλθουν ακόμη και σε σπίτια ανθρώπων ώστε να τους αφαιρέσουν τη ζωή. Τέτοιες ήταν οι περιπτώσεις δύο επαγγελματιών της πόλης, του Γ. Κιτσιώτη και του Χρ. Χριστάκη, οι οποίοι δολοφονήθηκαν ο μιν εντός της ίδιας του της κατοικίας ο δε δίπλα ακριβώς σε αυτήν⁶⁴. Οι κατακτητές και όσοι τους συνέδραμαν φάνηκε να μην σέβονται ούτε τις ημέρες του Πάσχα καθώς την περίοδο του ιδίου μήνα έχουμε δολοφονίες και εκτελέσεις Βολιωτών ακόμη και σε περιοχές εκτός της πόλης του όπως στην Καρδίτσα και στη Λαμία.

Όπως είναι γνωστό, οι σχέσεις μεταξύ των ομάδων του ΕΑΣΑΔ και της ΕΕΕ ήταν κάτι παραπάνω από άριστες λόγω του ότι η δεύτερη είχε συμβάλλει ιδιαίτερα στον εξοπλισμό και τη χρηματοδότηση της πρώτης. Οι αγαστοί αυτοί δεσμοί φάνηκαν και στην περίπτωση του Βόλου με τρόπο αρκετά emphatic. Η ΕΕΕ, μετά την έλευσή της

⁶⁴ Βογιατζής Θ. (2018). *Τα Εσάδια...* σσ.148-150.

στην πόλη και την προσπάθεια δημιουργίας ενός οργανωμένου πυρήνα, διόρισε ως τοπικό της αρχηγό τον Νικόλαο Γεκενίδη ή Γιεκενίδη, ιατρό στο επάγγελμα, χωρίς ωστόσο να βρει κάποια ιδιαίτερα θερμή αποδοχή από άποψη στελέχωσης⁶⁵. Στις 21 Απριλίου, σημειώνεται η δολοφονία ενός από τα μέλη της οργάνωσης, κάποιου Φαμέλη, και κατευθείαν η εν λόγω πράξη αποδίδεται στους αντιστασιακούς χωρίς ωστόσο να προσκομιστεί κάποιο περαιτέρω στοιχείο που να το τεκμηριώνει πέραν πάσης αμφιβολίας. Εντούτοις η ομάδα του ΕΑΣΑΔ φροντίζει να κάνει αισθητή την παρουσία της καθώς αποφασίζει να στρατοπεδεύσει σε δημόσιο χώρο της πόλης και να προβεί σε πράξεις τρομοκρατίας εις βάρος κατοίκων. Την ίδια ημέρα είχε δολοφονηθεί και κάποιος Ιταλός αξιωματικός, ο Καπότι, ο οποίος παρά την ιταλική συνθηκολόγηση δεν είχε αποχωρήσει από τον Βόλο. Τα γεγονότα αυτά έδωσαν την αφορμή στον ΕΑΣΑΔ και στην ΕΑΣΑΔ να προσφύγουν σε αντίποινα και σε αρκετές δολοφονίες με πολλά από τα θύματά τους να είναι επιφανείς πολίτες αλλά και μέλη της Αντίστασης, όπως οι Τζάνος και Δονδολίνος, από τα γνωστότερα μέλη της τοπικής ΕΠΟΝ.

Κάποιες από τις δολοφονίες, αφού είχαν ολοκληρωθεί, φροντιζόταν να γίνουν ακόμη περισσότερο θηριώδεις και απάνθρωπες με σκοπό τον εκφοβισμό του πληθυσμού και την προσπάθεια κάμψης κάθε απόπειρας αντίστασης εναντίον των κατακτητών και των ΕΑΣΑΔιτών. Έτσι, ήταν σύνηθες τα πτώματα των δολοφονηθέντων να ρίπτονται στους δρόμους και να γίνονται ένα αποκρουστικό θέαμα για όσους τύχαινε να περάσουν από αυτούς. Οι πλέον στοχοποιημένοι από όλους ήταν φυσικά τα μέλη του ΚΚΕ, τα οποία θεωρούνταν ως οι νούμερο ένα ύποπτοι για την τέλεση «αδικημάτων» και τη διάπραξη δράσεων εναντίον των γερμανικών αρχών. Οι Αριστομένης και Ελένη Χαλυβοπούλου, γονείς ενός παιδιού, εκτελούνται καθώς θεωρήθηκαν αντιστασιακοί αφού η δεύτερη ανήκε στις τάξεις του ΚΚΕ και του ΕΑΜ της περιοχής. Η σύλληψή τους έγινε τα μεσάνυχτα και συνοδεύτηκε από τη λεηλασία της κατοικίας τους από τον ΕΑΣΑΔ καθώς τα μέλη του προέβησαν σε κανονικό πλιάτσικο, δείχνοντας έτσι ξεκάθαρα ότι οι προθέσεις τους δεν αφορούσαν μόνο την πάταξη της Αντίστασης αλλά και το προσωπικό οικονομικό όφελος. Τα πτώματα του ζεύγους, μετά τη φρικτή δολοφονία τους, θα αφεθούν άταφα στο πεζοδρόμιο των Δικαστηρίων, σε μία πάγια τακτική των εκτελεστών, προκαλώντας τον αποτροπιασμό σε όσους περνούσαν από το μέρος εκείνο⁶⁶.

Οι δολοφονίες συνεχίζονται με τους ίδιους ρυθμούς σε ολόκληρη την πόλη και είναι πραγματικά αδιάκριτες: άντρες και γυναίκες, πολίτες κάθε επαγγελματικού τομέα και κοινωνικού προφίλ χάνουν την ζωή τους σε χέρια εκτελεστών σε έναν μαραθώνιο αίματος που δεν είχε αντικρίσει ποτέ ο Βόλος στη μέχρι τότε ιστορική του πορεία. Στις 25 Απριλίου, ο Τ. Μακεδόνας, ως αρχηγός του τοπικού ΕΑΣΑΔ, προβαίνει σε διακήρυξη η οποία δημοσιεύεται και πάλι στον *Τύπο του Βόλου*. Ουσιαστικά, η συγκεκριμένη διακήρυξη επρόκειτο περί μίας σκληρής προειδοποίησης απέναντι σε

---

⁶⁵ Στ. Παπαγιάννης (2007). *Εθνικός Αγροτικός Σύνδεσμος Αντικομμουνιστικής Δράσης...* σς. 29 και

⁶⁶ Βογιατζής Θ. (2018). *Τα Εασάδια...* σσ.151-155.

όσους ενίσχυαν το ΕΑΜ είτε από υλικής είτε από ηθικής απόψεως. Σημειώνει μάλιστα ότι είναι γνωστοί στην ομάδα του και ότι παρακολουθούνται με απρόβλεπτες για εκείνους συνέπειες, άλλωστε τα εγκλήματα που είχε διαπράξει ο ΕΑΣΑΔ είχαν καταστήσει σαφές το περιμένει όσους κινούνταν εναντίον του. Η συνεργασία της ομάδας του Μακεδόνα και της ΕΕΕ είχαν πραγματικά επιφέρει ένα σκοτεινό κλίμα τρομοκρατίας σε ολόκληρη την πόλη με αποτέλεσμα εκείνη να ερημώσει και τα καταστήματα να παραμένουν κλειστά υπό τον φόβο συλλήψεων και εκτελέσεων. Ο Βόλος λόγω του κλίματος τρομοκρατίας που επικρατούσε καθώς και λόγω των συνεχόμενων αιματοχυσιών που λάμβαναν χώρα στους δρόμους του είχε μετατραπεί πλέον σε μία πόλη- φάντασμα.

Οι εγκληματικές αυτές ενέργειες είχαν πάντοτε την αιτιολογία και το άλλοθι του κολασμού "παράνομων" πράξεων από την πλευρά των κομμουνιστών. Έτσι, η διατήρηση της τάξης και η τιμωρία των όποιων ταραχοποιών στοιχείων συνετάρασσαν δήθεν την πόλη αποτέλεσαν αποτελέσαν την καλύτερη δικαιολογία για το κύμα τρομοκρατίας που προκαλούσαν στην πόλη του Βόλου τα ΕΑΣΑΔ. Στις 23 Απριλίου μάλιστα γίνεται γνωστό από ανακοίνωση της ομάδας ότι οι του ΕΛΑΣ κρατούσαν όμηρο τον πατέρα του ίδιου του Μακεδόνα και πως εάν σε ένα διάστημα ολίγων ημερών δεν τον παρέδιδαν τότε θα μετέτρεπαν σε "νεκροταφεία όλα τα Εαμικά σπίτια", με το σκεπτικό ότι τα μέλη του ΕΑΣΑΔ δεν παρενοχλούσαν ποτέ οικογένειες αλλά μόνο όσους ήταν "καθαροί" κομμουνιστές. Φυσικά ουδέν ψευδέστερον τούτου θα μπορούσε να υπάρξει, καθώς τα εγκλήματα στα οποία προέβησαν ήταν πολυάριθμα και αδιάκριτα. Εντωμεταξύ, η στάση των γερμανικών αρχών σκλήραινε ολοένα και περισσότερο αφού είχαν ζητήσει τόσο από τους διευθυντές των τραπεζών όσο και των υπόλοιπων δημοσίων υπηρεσιών να συντάξουν κατάλογο με ονόματα των υπαλλήλων τους και με τον λόγο για τον οποίον τύχαινε να απουσιάζουν από την εργασία τους⁶⁷. Ακόμη και μία απουσία υπαλλήλου θα μπορούσε να θεωρηθεί εξαιρετικά ύποπτη ως πιθανή ένδειξη εμπλοκής σε αντιστασιακές ενέργειες.

---

⁶⁷ Θ.Βογιατζής. στο ίδιο. σ. 156.

4.4 Τα μπλόκα Αγίας Παρασκευής, Ανακασιάς και Άνω Βόλου

Στις 27 Απριλίου του 1944 σημειώνονται μπλόκα στις περιοχές της Αγίας Παρασκευής, της Ανακασιάς και του Άνω Βόλου από τις γερμανικές αρχές και τον ΕΑΣΑΔ, οι οποίοι είχαν αποδειχθεί ως οι καλύτεροι συνεργάτες τους. Τα μπλόκα ήταν μία αρκετά αρεστή για τους κατακτητές μέθοδος καθώς με αυτόν τον τρόπο μπορούσαν να εντοπίσουν τους αντιπάλους τους, πολλές φορές μέσω καταδοτών. Οι συλλήψεις ήταν πραγματικά αθρόες και ο αριθμός των συλληφθέντων στα μπλόκα εκείνα έφτασε μέχρι τους 250. Σύμφωνα με μαρτυρίες, οι Γερμανοί εισέβαλλαν σε αρκετά σπίτια πολιτών αναζητώντας τυχόν αντιστασιακούς και "αντεθνικά" στοιχεία. Μαζί με τους Γερμανούς ήταν και ο Μακεδόνας ο οποίος επιτηρούσε την όλη επιχείρηση και πρωτοστατούσε στις συλλήψεις. Όλοι τους εντέλει οδηγήθηκαν στη διαβόητη Κίτρινη Αποθήκη όπου και αντιμετώπισαν ανείπωτους βασανισμούς και ξυλοδαρμούς. Οι σκηνές που ακολούθησαν θυμίζουν σενάριο ταινίας καθώς κάποιος Έλληνας μασκοφορεμένος ώστε να μην είναι δυνατόν να αναγνωριστεί από κανέναν έδειχνε στις αρχές το ποιοί από τους κρατούμενους θα έπρεπε να οδηγηθούν στο εκτελεστικό απόσπασμα.

Τελικά αρκετοί από τους συλληφθέντες θα εκτελεστούν από τα γερμανικά όπλα μέσα στο κτήριο της αποθήκης. Ορισμένοι βρήκαν τον τρόπο και κατάφεραν να αποδράσουν πριν να εφαρμοστεί η καταδικαστική εις βάρος τους απόφαση και έτσι μπόρεσαν να διασώσουν τις μαρτυρίες για όσα συγκλονιστικά είχαν εκείνοι βιώσει από την κράτησή τους στο κολαστήριο. Τα πτώματα των ανθρώπων που εκτελέστηκαν δεν ετάφησαν αλλά κατά την προσφιλή μέθοδο του ΕΑΣΑΔ ρίφθηκαν σε δρόμους του κέντρου του Βόλου και την ίδια μέρα συγγενικά πρόσωπα των νεκρών προσπαθούσαν να αναγνωρίσουν τους δικούς τους ανθρώπους ώστε να τύχουν μίας αξιοπρεπούς ταφής. Οι Γερμανοί στο τέλος θα αφήσουν ελεύθερους 150 από όσους είχαν συλλάβει και μάλιστα με έναν θαυματικό και ταπεινωτικό για εκείνους τρόπο: τους είχαν αναγκάσει υπό την απειλή των όπλων τους να φωνάζουν συνθήματα υπέρ του Χίτλερ. Ο υπολογισμός των εκτελεσθέντων βάσει της επίσημης ανακοίνωσης των αρχών έφτασε τα 20 άτομα και ο λόγος που χρησιμοποιήθηκε ως πρόφαση για την πράξη αυτή ήταν η απόπειρα δολοφονίας ενός Γερμανού υπαλλήλου της Αστυνομίας, με την παράλληλη προειδοποίηση βέβαια ότι σε περίπτωση που συμβεί και πάλι κάτι παρόμοιο τότε τα μέτρα και τα αντίποινα θα είναι ακόμη πιο αυστηρά⁶⁸.

---

⁶⁸ Βογιατζής Θ. στο ίδιο, σσ. 158-165.

4.5 Οι κρεμάλες ως εμβλήματα εξουσίας των Γερμανών και των συνεργατών τους

Οι δολοφονικές επιθέσεις και τα εγκλήματα δεν έπαυσαν να λαμβάνουν χώρα ούτε και τον επόμενο καιρό. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Μάιος θα χαρακτηρίζεται και εκείνος από αναρίθμητες πράξεις βίας και αφαίρεσης ζωών, με όλους τους δυνατούς τρόπους. Η εορτή της Εργατικής Πρωτομαγιάς η οποία είχε γίνει σεβαστή ακόμη και από το μεταξικό καθεστώς, βάσει ειδικής ανακοίνωσης στον Τύπο, δεν επιτράπηκε να εορταστεί δημοσίως αλλά αντιθέτως δόθηκε η διαταγή της πλήρους τήρησης των ωρών εργασίας όπως και τις υπόλοιπες συνήθειες ημέρες. Είναι αξιοσημείωτη η απόλυτη υπακοή και ταύτιση του ΕΑΣΑΔ με τις γερμανικές διαταγές ακόμη και σε αυτό το σημείο αφού, επόμενοι της ανακοίνωσης, προειδοποίησαν για κυρώσεις όλους όσους δεν θα θελήσουν να συμμορφωθούν και να κρατήσουν ανοιχτά τα καταστήματά τους. Ο ΕΑΣΑΔ φαίνεται ότι είχε αναλάβει την πιστή εφαρμογή κάθε διαταγής των κατακτητικών αρχών, οποιαδήποτε και εάν ήταν αυτή, αλλιώς σε διαφορετική περίπτωση οι ίδιοι θα επέβαλλαν τις κυρώσεις στους παραβάτες, κυρώσεις οι οποίες μόνο από σκληρότητα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν.

Ακόμη ένα μπλόκο θα λάβει χώρα στις 5 Μαΐου στον Βόλο και συγκεκριμένα στην περιοχή όπου βρισκόταν ένα από τα αξιολογότερα για την αρχιτεκτονική του κτήρια της πόλης, αυτό του Μεγάρου Περβανά. Στο συγκεκριμένο συμβάν είχαμε τη σύλληψη περίπου 100 ανθρώπων οι οποίοι και εγκλείστηκαν στην Κίτρινη Αποθήκη. Μέλη της ΕΕΕ της περιοχής συμμετείχαν στους άγριους βασανισμούς τους και στους απανωτούς ξυλοδαρμούς που υπέστησαν, ενώ επιπροσθέτως τους υποχρέωναν σε ευτελιστικούς εμπαιγμούς. Τρεις ημέρες αργότερα έχουμε τη σύλληψη 25 συνολικά ατόμων μαζί με τον 34χρονο Νικόλαο Μπαλή ο οποίος θα βρεθεί νεκρός στις 12 του ίδιου μήνα αφού του οι Εασαδίτες του είχαν υφαρπάξει προσωπικά του αντικείμενα. Μέσα σε όλο αυτό το κλίμα τρομοκρατίας, υπήρξαν και ορισμένες αντιδράσεις από την πλευρά του εργατικού κόσμου, οι οποίες θα έλεγε κανείς ότι είναι άξιες θαυμασμού δεδομένων και των σκληροτάτων συνθηκών που επικρατούσαν. Άτομα από διαφορετικούς επαγγελματικούς κλάδους απειλούσαν τις Αρχές με παραίτηση είτε για να διεκδικήσουν δυναμικά κάποια από τα αιτήματά τους είτε για να πιέσουν ώστε το κλίμα βίας και τρομοκρατίας να σταματήσει το συντομότερο δυνατό. Παρά τον ηρωισμό που επέδειξαν οι εργαζόμενοι με την όλη στάση που επέδειξαν ωστόσο ΕΑΣΑΔ και Γερμανοί δεν φαίνεται ολωσδιόλου να κάμπτονται. Οι δολοφονίες, ακόμη και νεαρών αγοριών και κοριτσιών, θα συνεχιστούν με τον ίδιο αμείωτο ρυθμό.

Ανήμερα της εορτής των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης (21 Μαΐου), στους οποίους είναι αφιερωμένος και ένας από τους σημαντικότερους ναούς της πόλης, αρχίζουν να τοποθετούνται κρεμάλες εντός της πλατείας Ελευθερίας καθώς και σε άλλα κεντρικά σημεία. Άνθρωποι που θεωρήθηκαν ως μέλη ή απλοί συνεργάτες της Αντίστασης οδηγούνται συλλήβδην στην αγχόνη αφότου πρώτα περνούν από τα γραφεία του ΕΑΣΑΔ, στα οποία αποφασίζεται και η τύχη τους. Οι κρεμάλες ήταν

συνήθως τοποθετημένες σε δέντρα και οι απαγχονισμένοι βίωναν κάτι σαν μία τελετουργική διαδικασία ευτελισμού και διαπόμπευσης αφού έφεραν επιγραφές επί των άψυχων σωμάτων τους στις οποίες χαρακτηρίζονταν ως προδότες. Από τη μανία της ομάδας δεν μπόρεσαν να γλιτώσουν ούτε και αθλητές οι οποίοι υπήρξαν αρκετά δημοφιλείς στους Βολιώτες. Ο Νίκος Μαλαβέτας, παίκτης του Ολυμπιακού Βόλου και τέκνο τετραμελούς οικογένειας, επιχειρήθηκε να απαγχονιστεί ωστόσο, επειδή η κρεμάλα λόγω του βάρους του δε στάθηκε δυνατόν να τον αντέξει, οι Εασαδίτες τον εκτέλεσαν δια όπλου. Παρόμοια τύχη είχαν και τα άλλα αδέρφια του, Δημήτρης και Πέτρος: ο πρώτος θα εκτελεστεί κατά τη διάρκεια της κατοχής από τους ίδιους που σκότωσαν τον αδερφό του και ο δεύτερος κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου κατόπιν καταδικαστικής απόφασης εκτάκτου στρατοδικείου.

Πολλοί από τους δημόσιους απαγχονισμούς που συνέβησαν εκείνη την περίοδο θα είναι και μαζικοί. Το καλοκαίρι του 1944 θα οδηγηθούν στην κρεμάλα 40 άτομα από τον Βόλο και από γύρω χωριά (Πορταριά, Λεχώνια κ.λ.π) για λόγους αντιποίνων καθώς ο ΕΛΑΣ είχε πραγματοποιήσει επίθεση στη σιδηροδρομική γραμμή που ενώνει τον Βόλο με τα Τρίκαλα. Για να αντιληφθεί μάλιστα κανείς το πόσο εύκολο ήταν να κατηγορηθεί κάποιος ως συνεργάτης της Αντίστασης από τον ΕΑΣΑΔ αρκεί να διαβάσει την ανακοίνωση της οργάνωσης την 30^η Μαΐου κατά την οποία καλούνται οι έχοντες γνώση περί τροφίμων τα οποία προορίζονται για τον εφοδιασμό του ΕΑΜ να προσέλθουν σε αυτήν και να το δηλώσουν⁶⁹. Σε κάθε περίπτωση, οι αθρόες εκτελέσεις μέσω απαγχονισμού θα συνεχιστούν ολόκληρο το θέρος του '44 και οι Βολιώτες θα είναι αναγκασμένοι να βλέπουν τις πλατείες τους γεμάτες από πτώματα ανθρώπων, ώστε να έχουν ιδέα τι πρόκειται να τους συμβεί εάν τύχει και φανούν απείθαρχοι. Οι κρεμάλες, θα ήταν δυνατόν να πει κανείς, ότι αποτελούσαν ένα τελετουργικό φόβου και τρομοκρατίας που χρησιμοποίησαν μαζικά οι Γερμανοί και οι συνεργάτες τους σε μία προσπάθεια εξολόθρευσης των αντιπάλων τους αλλά και ως ένα μήνυμα συμμόρφωσης που δύσκολα μπορούσε να φύγει από τη συνείδηση των αυτοπτών.

---

⁶⁹ Θ. Βογιατζής, στο ίδιο, σσ. 172-177.

4.6 Η ανησυχία του ΕΑΣΑΔ για την αυξανόμενη δύναμη του ΕΑΜ ΕΛΑΣ

Το ΕΑΜ υπήρξε αναμφίβολα το μαζικότερο κίνημα της Αντίστασης κατά την περίοδο της Κατοχής στην Ελλάδα και το ίδιο ίσχυε και για την περιοχή της Μαγνησίας. Με την εμφάνιση του πολλοί ντόπιοι και μάλιστα από διαφορετικές κοινωνικές προελεύσεις έσπευσαν να ενταχθούν στις τάξεις του και φυσικά να συμμετέχουν στις αντιστασιακές του δράσεις. Στα μέσα του 1944 το κίνημα αρχίζει να αυξάνει τη δύναμή του στην περιοχή⁷⁰ και αυτό το γεγονός ανησύχησε ιδιαίτερα τόσο τους ίδιους τους Γερμανούς όσο και τις δωσιλογικές ομάδες που είχαν τον ρόλο του πολυτιμότερού τους αρωγού. Ένα αντιστασιακό κίνημα το οποίο είχε να επιδείξει σημαντικό έργο και με μία ολοένα και αυξανόμενη δημοφιλία σίγουρα αποτελούσε μία μεγάλη απειλή, η οποία έπρεπε να εξαλειφθεί πάση θυσία και φυσικά με κάθε δυνατό τρόπο.

Ο ΕΑΣΑΔ είχε προσπαθήσει, πέραν βεβαίως από τις εγκληματικές του ενέργειες, να πλήξει το ΕΑΜ και σε ένα άλλο επίπεδο ίσως περισσότερο χρήσιμο και αποδοτικό, αυτό της ιδεολογίας. Ο εκφοβισμός της κοινής συνείδησης μέσω της επίκλησης της κομμουνιστικής βίας, του κινδύνου που караδοκεί εις βάρος των εθνικών συμφερόντων σε περίπτωση μίας επικράτησης των αριστερών καθώς και οι διαρκείς αναφορές στους δόλιους σκοπούς της ΕΑΜικής ηγεσίας ήταν από τα πλέον συνήθη μέσα που είχαν τεθεί σε χρήση για τον σκοπό αυτό. Ωστόσο, η προσπάθεια αυτή δεν είχε κάποια ιδιαίτερη επιτυχία και απήχηση προς το ευρύ κοινό κάτι που έφερε μία μεγάλη απογοήτευση στις τάξεις των οργάνωσης. Προφανώς το γεγονός αυτό μόνο ως τυχαίο δεν μπορεί να θεωρηθεί όπως επίσης τυχαία δεν ήταν ούτε και η δημοφιλία του ΕΑΜ σε μεγάλα στρώματα του πληθυσμού. Οι τραγικές συνθήκες που είχαν προκύψει ως συνέπεια του Πολέμου και της Κατοχής όπως η μεγάλη πείνα, οι τεράστιες κοινωνικές ανισότητες και η γενικότερη εξαθλίωση των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων είχαν κάνει τις φιλολαϊκές ιδέες της Αριστεράς να βρίσκουν μία ιδιαίτερη απήχηση στον απλό κόσμο. Αυτό το φαινόμενο είχε αναγκάσει ακόμη και τα πιο συντηρητικά και βασιλόφρονα κόμματα να κάνουν λόγο περί κοινωνικής δικαιοσύνης, μίας έννοιας δηλαδή που βρίσκεται κατεξοχήν στο λεξιλόγιο των ιδεολογιών με κομμουνιστικό, σοσιαλιστικό πρόσημο καθώς ακόμη και οι πλέον συντηρητικοί είχαν αντιληφθεί το φαινόμενο της ριζοσπαστικοποίησης ενός ικανού ποσοστού των λαϊκών τάξεων⁷¹. Επιπλέον, στις περιοχές όπου ελέγχονταν από τους ΕΑΜίτες, είχαν αναπτυχθεί θεσμοί όπως η λαϊκή

---

⁷⁰ Στουρνάρας Νικ. (1996). *Αναδρομή στα περασμένα. Μαγνησία 1943-1944: Η τραγωδία της Κατοχής* σσ. 705-706.

⁷¹ Mazower Μ. (1994). *Στην Ελλάδα του Χίτλερ: Η εμπειρία της Κατοχής*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σσ. 295-296.

παιδεία και δικαιοσύνη, καταστάσεις πρωτόγνωρες για τους Έλληνες οι οποίες και είχαν γοητεύσει πολλούς⁷².

Η μεγάλη ισχύς της αριστερής Αντίστασης και η σημαντική αποδοχή της από τους Μαγνήτες είχε ως αποτέλεσμα την όξυνση των κινήσεων και δράσεων από πλευράς των δωσιλογικών σχηματισμών που επιθυμούσαν τον εκμηδενισμό της. ΕΑΣΑΔ και ΕΕΕ, την άνοιξη και το καλοκαίρι του '44, δημοσιεύουν συνεχώς ανακοινώσεις εις βάρος των κομμουνιστών και μάλιστα καλούνται όσοι έχουν παρασυρθεί από το ΕΑΜ να δηλώσουν άμεσα τη μεταμέλειά τους διαφορετικά θα έρχονταν αντιμέτωποι με κυρώσεις. Η ΕΕΕ από την πλευρά της και ο αρχηγός της Ν. Γενεκίδης εξέφραζαν ξεκάθαρα φιλογερμανικά αισθήματα και φρόντιζαν να το δείχνουν εμφανώς στις δημόσιες εκδηλώσεις της, κάτι που προφανώς μόνο ελάχιστους από τον πληθυσμό θα μπορούσε να συγκινήσει και να θέλξει.

Στις αρχές του Ιουνίου, θα κάνουν αισθητή την παρουσία τους στην ευρύτερη περιοχή του Βόλου και άλλες εθνικόφρονες και δωσιλογικές ομάδες όπως οι ΕΑΟ (Εθνικαί Αντικομμουνιστικά Ομάδαι) και η λεγόμενη Μαχητική Ομάς Λεχωνίων. Η πρώτη είχε ως επικεφαλής της τον Σπ. Ανούση και προσπαθούσε να συνδράμει τον ΕΑΣΑΔ στο έργο του και η δεύτερη είχε αναλάβει κάποιες δράσεις εναντίον του ΕΛΑΣ σε συνεργασία με τους Γερμανούς. Οι ακάματες προσπάθειες των δωσιλογικών ομάδων δε φαίνεται να έκαμψαν τελικά το ηθικό του ΕΑΜ το οποίο συνέχιζε όχι μόνο να υφίσταται αλλά να προβαίνει και σε ποικίλες δράσεις όπως σε επιθέσεις εναντίον Γερμανών κυρίως από το ισχυρότερο στρατιωτικό του σκέλος, τον ΕΛΑΣ του Πηλίου. Οι εκτελέσεις αμάχων ωστόσο συνεχίζονται ακάθεκτες και εξαπλώνονται και σε άλλες περιοχές του νομού εκτός του Βόλου: μέσα στο διάστημα από τις 2 έως και τις 27 Ιουλίου θα εκτελεστούν 29 πολίτες από διάφορα μέρη της Μαγνησίας (Λεχώνια, Βελεστίνο, Νέα Αγχίαλος κ.λ.π) καθώς και της υπόλοιπης Θεσσαλίας (Λάρισα, Καλαμπάκα κ.λ.π.)⁷³.

---

⁷² Σακκάς Γ. (1998) *Η ΕΑΜική αντίσταση 1941-1944: Μία κριτική προσέγγιση*. Αθήνα: Παπαζήσης.

⁷³ Θ.Βογιατζής. στο ίδιο, σσ. 181-190.

4.7 Το δράμα της οικογένειας Τοπάλη στα Κάτω Λεχώνια

Μία από τις τραγικότερες σελίδες της δράσης του ΕΑΣΑΔ και της ΕΕΕ στο νομό Μαγνησίας ήταν και αυτή της δολοφονίας τριών γυναικών στα Κάτω Λεχώνια, ενός χωριού σε απόσταση 11 χιλιομέτρων έξω από τον Βόλο. Οι δύο από αυτές τις γυναίκες, η Λουκία και η Σοφία ή Σοφίκα, ανήκαν στην περιώνυμη οικογένεια Τοπάλη, μία από τις επιφανέστερες στη Θεσσαλία εκείνης της εποχής. Ο Παναγιώτης (ή Παναγής) Τοπάλης, σύζυγος της πρώτης και πατέρας της δεύτερης, είχε μία μεγάλη οικονομική επιφάνεια και σπουδαίες εκτάσεις καλλιεργήσιμης γης στη διάθεσή του. Ήταν ένας άνθρωπος αρκετά ευρυμαθής και ασχολούταν με τις επιχειρήσεις τις οποίες είχε κληρονομήσει από την οικογένειά του στη Ρουμανία. Ενδεικτικό του μεγέθους της έγγειας περιουσίας που κατείχε ήταν και το γεγονός του ότι στα 1907 θα πουλήσει ορισμένα μόνο από τα κτήματά του στο ελληνικό κράτος ώστε να μπορέσουν να εγκατασταθούν μονίμως σε αυτά πρόσφυγες από την Ανατολική Ρωμυλία, με αποτέλεσμα να ιδρυθεί η Νέα Αγχίαλος Βόλου. Η περιουσία του ήταν φυσικά γνωστή στην περιοχή και ασφαλώς κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε εύκολα να διαφύγει της προσοχής ούτε των Γερμανών ούτε και των ΕΑΣΑΔιτών.

Ο ίδιος ο Τοπάλης έφυγε από την ζωή το 1938 και στο εντυπωσιακό του αρχοντικό ζούσαν μόνο η γυναίκα και η κόρη του, στις οποίες και είχε απομείνει η μεγάλη περιουσία του. Σύμφωνα με την Ν. Κολιού (1985), η Λουκία Τοπάλη εντάχθηκε ως μέλος του τοπικού ΕΑΜ το προηγούμενο έτος όπως είχαν κάνει και πολλά άλλα άτομα της γύρω περιοχής. Ωστόσο η έκβαση των γεγονότων θα δείξει ότι πραγματικός στόχος της σύλληψης και της εκτέλεσης εκείνης και της κόρης της δεν ήταν η συμμετοχή της πρώτης στο ΕΑΜ αλλά το πολυτελές αρχοντικό τους και όσα αξίας υπήρχαν μέσα σε αυτό. Τον Ιούλιο του 1944, μέλη του ΕΑΣΑΔ και της ΕΕΕ αποφασίζουν να κινηθούν με δόλο ώστε να προσεγγίσουν τις δύο γυναίκες παριστάνοντας τους αντάρτες και ζητώντας τη βοήθειά τους. Οι δύο γυναίκες, ούσες ανυποψίαστες, σπεύδουν να τους συνδράμουν ωστόσο η αποκάλυψη της πραγματικής ταυτότητας των αγνώστων ανδρών δεν θα αργούσε να έρθει. Εκείνοι τις συλλαμβάνουν αμέσως και εισβάλλουν στο αρχοντικό της οικογένειας Τοπάλη λεηλατώντας το χωρίς κανέναν δισταγμό. Μητέρα και κόρη θα προσαχθούν στο κρατητήριο της Γκεστάπο στον Βόλο και μαζί τους θα έρθει και η Τριανταφυλλιά ή Φιλίτσα Καλαβρού, γυναικά μυλωνά, με το σκεπτικό ότι ο άντρας της ήταν αντιστασιακός στο βουνό του Πηλίου. Στις 7 Ιουλίου οι τρεις γυναίκες οδηγούνται στην ιδιαίτερή τους πατρίδα, στα Λεχώνια, και απαγχονίζονται στους κλώνους μίας μουριάς η οποία βρισκόταν στην πλατεία του χωριού.

Σύμφωνα με μαρτυρίες, η λεηλασία της κατοικίας Τοπάλη υπήρξε αρκετά ικανοποιητική και επικερδής για αυτούς που τη διέπραξαν. Πέρα από τα πολυτελή σκεύη που υπήρχαν σε αυτήν και τα οποία ασφαλώς εξαφανίστηκαν, οι ΕΑΣΑΔίτες έφεραν στην κατοχή τους και χρεόγραφα δανείων μεγάλης αξίας καθώς και χιλιάδες κομμάτια από χρυσές λίρες Αγγλίας και πολύτιμα κοσμήματα⁷⁴. Το αρχοντικό τους θα αφεθεί ρημαγμένο και έκτοτε δεν θα κατοικηθεί, ενώ πολλοί τυχαίοι ακόμη και μετά τη λεηλασία του θα εισβάλλουν σε αυτό προσπαθώντας να διαπράξουν κλοπές όσων αντικειμένων είχαν τυχόν απομείνει. Η τοπική κοινωνία ήταν πραγματικά συγκλονισμένη από το γεγονός της εκτέλεσης και ο ΕΛΑΣ Πηλίου θα προσπαθήσει να δώσει μία απάντηση σε όσα φριχτά είχαν συμβεί. Δύο ημέρες μετά θα δοθεί πραγματική μάχη στα Κάτω Λεχώνια μεταξύ ανταρτών και Γερμανών-ΕΑΣΑΔιτών με τη χρήση πολυβόλων ενώ οι πρώτοι θα ανατινάξουν επιταγμένη κατοικία της περιοχής με αποτέλεσμα επτά Γερμανοί να βρουν τον θάνατο⁷⁵. Στην τόπο της φρικτής εκτέλεσης, στην πλατεία των Λεχονίων, υπάρχει σήμερα ως μνημείο ο κορμός ενός δέντρου πάνω στον οποίο έχουν σκαλιστεί οι μορφές των τριών γυναικών- θυμάτων του ΕΑΣΑΔ και μία κρήνη από μάρμαρο επί της οποίας αναγράφονται τα ονόματα των τριών γυναικών με την επιγραφή «Απαγχονίστηκαν από τους ναζί κατακτητές και τους συνεργάτες τους».

---

⁷⁴ Κολιού Ν. (1985). *Άγνωστες πτυχές...* σσ. 1169 – 1172.

⁷⁵ Βογιατζής Θ. στο ίδιο, σσ. 193-194.

4.8 Δράσεις του ΕΑΣΑΔ στον Βόλο προς το τέλος του καλοκαιριού του 1944

Ήδη από τον Ιούλιο, το ΕΑΜ είχε βάλει σε τροχιά πυρετώδεις κινήσεις με σκοπό την κινητοποίηση του πληθυσμού και τον αγώνα εναντίον των Γερμανών και των ομάδων που βρίσκονταν σε συνεργασία μαζί τους, παρόλα τα βαριά πλήγματα που είχε δεχτεί από εκείνους. Παράλληλα, είχε λάβει χώρα αρκετά σημαντικό φιλεργατικές δράσεις οι οποίες είχαν ως στόχο τους την καλύτερευση της ζωής και των συνθηκών των εργαζομένων του Βόλου, μίας πόλης με σημαντική βιομηχανική δραστηριότητα. Όλα αυτά τα τεκταινόμενα, σε συνδυασμό και με τη διαφαινόμενη ήττα της ναζιστικής Γερμανίας στον πόλεμο και την αποχώρηση από την Ελλάδα των στρατιωτών της, κατάφεραν να κάνουν τις κατοχικές αρχές αρκετά ανήσυχες και τους οδήγησαν στο να λάβουν κάποια αυστηρά μέτρα. Για παράδειγμα, η απαγόρευση της κυκλοφορίας των πολιτών κατά τη νύχτα, η οποία άρχισε να ισχύει από τις 17 Αυγούστου, ήταν ένα χαρακτηριστικό δείγμα των σπασμωδικών κινήσεων του καθεστώτος που όπως όλα έδειχναν είχε αρχίσει να πνέει τα λοίσθια.

Η κατάσταση για τους συνεργάτες των γερμανικών Αρχών άρχισε και εκείνη να γίνεται χαρακτηριστικά άβολη για εκείνους και έμοιαζε να μην έχει τόση σχέση με την αгаστή συνεργασία και τον εναγκαλισμό που τους χαρακτήριζε καθ' όλη τη διάρκεια των προηγούμενων μηνών. Ένα στοιχείο που αποδεικνύει το όλο κλίμα των ημερών ήταν και η παύση των ανακοινώσεων στον Τύπο της περιοχής από την πλευρά των δωσιλογικών ομάδων. Πλέον οι έντυπες απειλές και οι δραματικές προειδοποιήσεις εις βάρος τυχόν αντιστασιακών είχαν λιγοστέψει ή σταματήσει. Ταυτόχρονα, η Αντίσταση έδειχνε να κερδίζει έδαφος και κάθε προσπάθεια για να καμφθεί έμοιαζε εξαιρετικά ακατόρθωτη. Η ΟΠΛΑ, ένοπλη ομάδα του ΚΚΕ, είχε καταφέρει ένα βαρύ πλήγμα εναντίον των ΕΑΟ έχοντας εκτελέσει τον αρχηγό της Σπύρο Ανούση μέσα στα γραφεία των σιδηροδρόμων. Μέσα στο μήνα Αύγουστο, οι κινήσεις των Γερμανών έδειχναν τη συνεχώς εντεινόμενη ανησυχία τους για το κλίμα που επικρατούσε αλλά και το πόσο είχε μειωθεί για εκείνους η αξιοπιστία των ομάδων του ΕΑΣΑΔ, της ΕΕΕ και των ΕΑΟ. Στις 3 του ίδιου μήνα, η γερμανική φρουραρχία ανακοινώνει ότι πλέον αφαιρείται από τις ανωτέρω ομάδες το δικαίωμα των συλλήψεων, των κατασχέσεων και των καταδικών, προνόμια τα οποία στο εξής θα διατηρούν αποκλειστικά και μόνο οι κατοχικές Αρχές⁷⁶. Το όλο περιβάλλον, όπως φαίνεται με μεγάλη σαφήνεια, αρχίζει να γίνεται αρκετά δυσμενές για τον Μακεδόνα και τους συνεργάτες του αφού η παντοδυναμία τους έχει ξεκινήσει πλέον να αποδομείται και να αποσυντίθεται χωρίς επιστροφή.

---

⁷⁶ Θ. Βογιατζής. στο ίδιο σσ. 212-214.

4.9 Η δράση του ΕΑΣΑΔ στον νομό Λάρισας

Ο ΕΑΣΑΔ, όπως έχει γίνει αναφορά και ανωτέρω, είχε τα δικά του αρχηγεία και στις τέσσερεις πρωτεύουσες των θεσσαλικών νομών. Στον νομό Λάρισας συγκεκριμένα, η ομάδα κατάφερε να σημειώσει μία έντονη δραστηριότητα και μάλιστα παρόμοια με εκείνη της περίπτωσης του Βόλου που χαρακτηρίζονταν από πολυάριθμες συλλήψεις, διώξεις και δολοφονίες εις βάρος αμάχων. Στην πρωτεύουσα του θεσσαλικού κάμπου υπολογίζεται ότι δρούσαν περί τα 250 άτομα τα οποία ήταν και εντεταγμένα στην οργάνωση εθελοντικά, όπως και στις περιπτώσεις των υπολοίπων πόλεων. Αρχηγός του τοπικού ΕΑΣΑΔ δεν ήταν κάποιος αξιωματικός αλλά ένας ιερέας, ονόματι Αναξαγόρας Γεωργουσόπουλος, ευρύτερα γνωστός ως Παπαγεωργουσόπουλος⁷⁷. Εάν γίνει κάποια σύγκριση με τον αριθμό των μελών των άλλων πυρήνων της οργάνωσης (150 μέλη στην Καρδίτσα και περί τα 100 στον Βόλο) τότε η Λάρισα φαίνεται να έχει τα περισσότερα εξ αυτών, κάτι που είναι και ευκόλως εξηγήσιμο λόγω του ότι σαν πόλη υπερείχε σε πληθυσμό.

Πέρα από την πληθυσμιακή της υπεροχή όμως, η Λάρισα υπήρξε αρκετά σημαντική και για έναν άλλον εξίσου ενδιαφέροντα λόγο: στην περιοχή το κίνημα της Εθνικής Αντίστασης ήταν αρκετά ακμαίο και δυναμικό. Η τοποθεσία άλλωστε της πόλης ήταν στρατηγικής σημασίας και μπορούσε να βοηθήσει αρκετά τους Γερμανούς τόσο στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν τις ισχυρές τάξεις του ΕΑΜ όσο και στη δημιουργία ενός ασφαλούς περιβάλλοντος διαφυγής σε περίπτωση που έπρεπε να εγκαταλείψουν άμεσα τη χώρα, κάτι που εντέλει θα συμβεί. Η εδραίωση του ΕΑΣΑΔ στην πόλη θα αρχίσει αρκετά δυναμικά όπως άλλωστε είχε αρχίσει και στις υπόλοιπες της Θεσσαλίας. Οι δολοφονίες εις βάρος υπόπτων, οι εκτελέσεις αμάχων και οι λεηλασίες θα αποτελέσουν σύνθηρες φαινόμενο και τα θύματα θα είναι αρκετά. Ως έδρα της οργάνωσης θα χρησιμοποιηθεί το ξενοδοχείο *Πανθεσσαλικόν* όπου και θα περάσουν αρκετοί συλληφθέντες κάποιοι εκ των οποίων θα οδηγηθούν στο εκτελεστικό απόσπασμα ως υπεύθυνοι αντιστασιακών πράξεων. Στην περιοχή Καζαντζίδικα* είχαν δημιουργηθεί από τον ΕΑΣΑΔ κρατητήρια τα οποία είχαν γίνει συνώνυμο της βίας και των βασανιστηρίων. Επειδή μάλιστα οι συλλήψεις όσων θεωρούνταν ως κομμουνιστές ήταν μεγάλες στον αριθμό πολλές φορές χρησιμοποιούνταν για την κράτησή τους ακόμη και τα κρατητήρια των τοπικών τμημάτων της Αστυνομίας. Επιπλέον, στο λεγόμενο Τάγμα των Γεφυροποιών λειτουργούσε στρατόπεδο συγκέντρωσης, ιδρυθέν από τους Γερμανούς, όπου οι ΕΑΣΑΔίτες θα πραγματοποιήσουν σκληρά και ανελέητα βασανιστήρια εις βάρος των αντιπάλων τους⁷⁸.

⁷⁷ Πριόβολος Γ. (2018). *Εθνικιστική «αντίδραση»...* σ. 253.

*Καζαντζής είναι ο επαγγελματίας που επεξεργάζεται τον χαλκό. Η ύπαρξη τέτοιου είδους καταστημάτων έδωσε και την ονομασία στην περιοχή.

⁷⁸ Παπαγιάννης Στ. (2007). *Εθνικός Αγροτικός Σύνδεσμος...* σς. 53-54.

4.10 Αθρόες εκτελέσεις πολιτών στη Λάρισα

Στις 12 Μαΐου του 1944 ομάδες του εφεδρικού ΕΛΑΣ της Λάρισας και του αντίστοιχου τμήματος του Τυρνάβου θα επιτεθούν εναντίον οικημάτων που ανήκαν στην ΕΑΣΑΔ, με συνέπεια την απώλεια ενός ανθυπολοχαγού ονόματι Αγαδέλη. Αυτό το γεγονός ήταν αναμενόμενο να συγκλονίσει τα μέλη της οργάνωσης καθώς επρόκειτο περί ενός ξαφνικού και αιματηρού εις βάρος τους χτυπήματος που για τους ίδιους ήταν ικανός λόγος για την εφαρμογή σκληρότατων αντιποίνων. Είναι αξιοσημείωτο ότι για να εφαρμοστούν οι πράξεις αντεκδίκησης από την πλευρά του ΕΑΣΑΔ κινητοποιήθηκε ακόμη και ο ίδιος ο Μακεδόνας, ο οποίος είχε υπό την αρχηγεία του το «στρατηγείο» του Βόλου. Αρχισαν κατευθείαν να καταστρώνονται σχέδια με σκοπό τις συλλήψεις και τις δολοφονίες όσων θεωρούνταν ως κομμουνιστές για να δοθεί έτσι ένα ηχηρότατο μήνυμα πως τέτοιου είδους ενέργειες θα τιμωρούνται με τον αυστηρότερο δυνατό τρόπο. Το βράδυ της επομένης, στις 13 του μηνός, θα ξεκινήσει ένα κανονικό και χωρίς οίκτο ανθρωποκυννηγτό εις βάρος των αριστερών το οποίο χαρακτηριζόταν από μαζικές συλλήψεις, βασανιστήρια και εκτελέσεις.

Την Κυριακή 14 Μαΐου, παραμονή της μεγάλης για τη Λάρισα εορτής του πολιούχου της, του Αγίου Αχιλλείου, οι κάτοικοι της πόλης θα έρθουν αντιμέτωποι με το φρικτό θέαμα των άψυχων σωμάτων δεκάδων συμπολιτών τους να κείτονται στους δρόμους, με εμφανή επάνω τους τα σημάδια των ολονύκτιων κακοποιήσεων που είχαν υποστεί από τους βασανιστές τους. Ανήμερα της εορτής του Αγίου, ο Μητροπολίτης Ζιχνών Κύριλλος, ο οποίος και χοροστατούσε της Λειτουργίας, θα εκφωνήσει ένα αρκετά θαρραλέο θα έλεγε κανείς κήρυγμα εναντίον των Γερμανών και όσων είχαν συνεργαστεί μαζί τους, στηλιτεύοντας τα φριχτά γεγονότα της προηγούμενης ημέρας⁷⁹. Αξίζει να σημειωθεί ότι την 14^η Μαΐου ήταν προγραμματισμένο να εκτελεστούν και δεκάδες άλλοι κρατούμενοι των ΕΑΣΑΔιτών ωστόσο μετά από παρέμβαση του ίδιου του Κύριλλου, αρκετών προσωπικοτήτων και φορέων καθώς και του Ερυθρού Σταυρού οι εκτελέσεις τους ανακλήθηκαν έτσι σώθηκαν οι ζωές πολλών⁸⁰. Τα εγκλήματα των γερμανικών αρχών και του ΕΑΣΑΔ είχαν αφήσει συγκλονισμένους τους κατοίκους, επιφανείς και μη, οι οποίοι δεν ήθελαν να αντικρύσουν ξανά το αποτρόπαιο εκείνο θέαμα.

⁷⁹ Αρσενίου Λ. (1999). *Η Θεσσαλία στην Αντίσταση: Γερμανική κατοχή*, τ. Β', Λάρισα: Έλλα, σσ. 137-138.

⁸⁰ Παπαγιάννης Στ. (2007). *Εθνικός Αγροτικός...* σσ. 54.

4.11 Εγκληματικές ενέργειες εις βάρος πολιτών στα χωριά της Λάρισας

Το φαινόμενο της άμετρης βίας από πλευράς του ΕΑΣΑΔ δεν περιορίστηκε μόνο στην ίδια την πόλη της Λάρισας αλλά επεκτάθηκε και στην ύπαιθρο σε έναν μεγάλο αριθμό χωριών τα οποία ήρθαν αντιμέτωπα με έναν άνευ προηγουμένου κύκλο αίματος. Σε πολλά χωριά του νομού, όπως τον Τύρναβο και τον Αμπελώνα, το ΕΑΜικό κίνημα είχε τύχει μίας μεγάλης αποδοχής από τον πληθυσμό και πολλοί κάτοικοι είχαν ενταχθεί πρόθυμα σε αυτό⁸¹. Οι αντάρτες που βρίσκονταν στην περιοχή του Ολύμπου ήταν αρκετά ισχυροί και πρόθυμοι να επιφέρουν ζωτικής σημασίας πλήγματα στους Γερμανούς ειδικά λόγω της αποχώρησης των δεύτερων η οποία πλέον ήταν ορατή στον ορίζοντα. Χαρακτηριστικό της ανησυχίας των κατοχικών Αρχών ήταν ότι σε 11 από τα χωριά του βορείου τμήματος του νομού είχαν εγκαταστήσει ενισχυμένες φρουρές με στόχο την αυξημένη ετοιμότητα σε περίπτωση τυχόν αντιστασιακών χτυπημάτων. Αξίζει επιπλέον να αναφερθεί ότι κάποιοι από τους πρώην ΕΔΕΣίτες της περιοχής είχαν καταφύγει στη Λάρισα και έσπευσαν να ενταχθούν στον δωσιλογικό ΕΑΣΑΔ εναντίον των ανταρτών.

Οι Γερμανοί, για να καταστήσουν το έργο τους αποτελεσματικότερο και φυσικά να απασχολήσουν όσο το δυνατόν λιγότερες από τις δικές τους δυνάμεις, έλαβαν την απόφαση να στείλουν ομάδες του ΕΑΣΑΔ στο βόρειο τμήμα του νομού για την πάταξη οποιασδήποτε αντίδρασης. Το κύμα συλλήψεων που έλαβε χώρα από την πλευρά των ΕΑΣΑΔιτών ήταν τόσης έκτασης που το ΕΑΜ έκανε το βήμα στις 8/5/1944 να συγκεντρώσει περί τις 700 γυναίκες στον Τύρναβο οι οποίες απευθυνόμενες στον Γερμανό φρούραρχο του ζήτησαν να μην επιτρέψει την εγκατάστασή τους στην πόλη. Τέσσερις ημέρες αργότερα κάτι ανάλογο θα γίνει και από τις γυναίκες του Αμπελώνα που μάλιστα δε δίστασαν να απειλήσουν τις γερμανικές Αρχές με γενικό ξεσηκωμό των κατοίκων σε περίπτωση εμφάνισης μελών του ΕΑΣΑΔ στην περιοχή τους. Ωστόσο, η δωσιλογική οργάνωση δεν φάνηκε να επηρεάζεται ιδιαίτερα από τις μαζικές εκκλήσεις των πολιτών, οι οποίοι ζούσαν σε καθεστώς φόβου και αβεβαιότητας λόγω της βίας με την οποία και είχαν έρθει πολλάκις αντιμέτωποι. Στις 15 Μαΐου, θα περικυκλώσουν μαζί με γερμανικές δυνάμεις το χωριό Φαλάνη, θα συλλάβουν κάποιους από τους κατοίκους, θα σκοτώσουν έναν εξ αυτών ενώ παράλληλα θα λεηλατήσουν και μεγάλο αριθμό κατοικιών. Μόλις δύο ημέρες αργότερα, ο ΕΑΣΑΔ μαζί με αυτοκινητιστική φάλαγγα των SS, θα περικυκλώσουν τον Αμπελώνα και θα εκτελέσουν 13 κατοίκους αφού προβούν και πάλι σε αθρόες λεηλατήσεις. Οι κατοχικές δυνάμεις και οι συνεργάτες τους θα επανέλθουν ξανά στις 27 του ιδίου μηνός και θα εκτελέσουν ακόμη 4 πολίτες στην πλατεία της κωμόπολης⁸².

⁸¹ Παπαγιάννης Στ. στο ίδιο. σ. 167.

⁸² Οπ. π. σσ. 168-170.

Στη νοτιότερη πλευρά του νομού και στην εύφορη περιοχή του θεσσαλικού κάμπου ο ΕΑΣΑΔ είχε δημιουργήσει δικούς του πυρήνες στους οποίους και είχε τοποθετήσει τοπικούς αρχηγούς. Κάποιοι μάλιστα από αυτούς ήταν πρώην μέλη του ΕΑΜ ενώ ορισμένοι ανήκαν προηγουμένως στον ΕΔΕΣ του Ν. Ζέρβα. Το ΕΑΜ ωστόσο υπήρξε ιδιαίτερα ισχυρό και στη συγκεκριμένη περιοχή με αποτέλεσμα η παρουσία των τοπικών αρχηγών να μην κρατήσει για μεγάλο διάστημα καθώς, για τη δική τους προστασία και υπό τον φόβο εις βάρος τους επιθέσεων, είχαν αρχίσει να μετακινούνται στη Λάρισα. Από την πρωτεύουσα του νομού θα συλλαμβάνονται και θα καταστρώνονται τα σχέδια εναντίον τόσο των «υπόπτων» της πόλης όσο και εκείνων της υπαίθρου, πάντοτε σε συνεργασία με τα SS. Η λεία των λεηλασιών μάλιστα, η οποία πολλές φορές ήταν αξιόλογη, μεταφερόταν με γερμανικά οχήματα και όταν έφτανε στον προορισμό της μοιραζόταν ανάμεσα στους Γερμανούς και στους ΕΑΣΑΔίτες⁸³.

Τα χωριά του κάμπου θα έχουν την ίδια μοίρα με εκείνα των ορεινότερων περιοχών που αναφέρθηκαν και ανωτέρω. Στο Αμαρλάρ, στις 21 Μαΐου, Γερμανοί και μέλη του ΕΑΣΑΔ θα συλλάβουν υπόπτους ως κομμουνιστές, θα λεηλατήσουν κατοικίες και θα προσπαθήσουν να στρατολογήσουν στην οργάνωση με τη βία νεαρά άτομα του χωριού. Στη Νίκαια, ΕΑΣΑΔίτες οι οποίοι επενέβαιναν σε γερμανικό όχημα, θα σταματήσουν κάρο με επιβάτες που στοχοποίησαν ως μέλη της ΕΠΟΝ, θα τους οδηγήσουν στη Λάρισα και τον έναν από αυτούς τον κακοποιούν και στο τέλος τον ληστεύουν. Η περιοχή των Φαρσάλων θα γνωρίσει την πιο έντονη δράση της ομάδας η οποία και διατηρούσε τόσο γραφεία όσο και κρατητήρια στο χωριό Δεμερλί. Επιπροσθέτως, στον σιδηροδρομικό σταθμό του προηγούμενου χωριού είχαν την απόλυτη εξουσία να διενεργούν ελέγχους στους επιβάτες και σε εμπορεύματα ενώ είχαν επιβάλει μέχρι και τέλη διέλευσης σε όσους ταξίδευαν αλλά και στα προϊόντα τα οποία διακινούνταν. Οι περικυκλώσεις χωριών με συλλήψεις κατοίκων και με βίαιη στρατολόγηση στον ΕΑΣΑΔ θα συνεχιστούν και σε άλλα χωριά όπως στο Πολυνέρι (πρώην Σιμικλί) με επικεφαλής μάλιστα τον γνωστό αρχηγό της οργάνωσης στη Λάρισα Παπαγεωργουσόπουλο. Ιδιαίτερης σημασίας είναι και η περίπτωση του μπλόκου που συνέβη στο χωριό των Νέων Καρυών στο οποίο οι «ύποπτοι» κάτοικοι όχι απλώς συνελήφθησαν από τις Αρχές αλλά εντέλει εστάλησαν στη Γερμανία⁸⁴. Μέχρι και το τέλος της δράσης του ΕΑΣΑΔ, η περιοχή του λαρισσαϊκού κάμπου θα συνεχίσει να βιώνει το κλίμα τρομοκρατίας, εκτελέσεων, συλλήψεων και λεηλασιών για τα οποία ήταν υπεύθυνα τα μέλη του.

⁸³ Παπαγιάννης Στ. όπ. π. σ. 243.

⁸⁴ Όπ. π. 244-311.

4.12 Δράσεις των ΕΑΣΑΔιτών στις περιοχές Καρδίτσας και Τρικάλων

Τον Μάρτιο του 1944 μαζί με την εμφάνιση του ΕΑΣΑΔ στον Βόλο αρχίζουν επίσης να εμφανίζονται πυρήνες του και στις πόλεις της Καρδίτσας και των Τρικάλων. Στην Καρδίτσα μάλιστα, έσπευσαν να ενταχθούν στις τάξεις της ομάδας και αξιωματικοί του στρατού όπως ο συνταγματάρχης πεζικού Θεοδόσιος Κυριαζής, ο ταγματάρχης πεζικού Θωμάς Πυρρόπουλος κ. ά. ενώ η συνολική δύναμή της υπολογίζεται περίπου στους 150 άντρες. Ο τότε δήμαρχος Βόλου Θρ. Παπασακκελαρίου αναφέρει χαρακτηριστικά ότι με την έλευση των πρώτων διορισμένων από τους Γερμανούς αρχών της περιοχής, ανάμεσά τους και του ιδίου, κατέφθασαν στην πόλη και 11 στον αριθμό ΕΑΣΑΔίτες με επικεφαλής τον Μακεδόνα. Ασφαλώς, το καθεστώς βίας και τρομοκρατίας που είχε επιφέρει η οργάνωση στον Βόλο το είχε εφαρμόσει και στην Καρδίτσα. Ο Κ. Ρεβένης, στέλεχος του ΕΑΜ της περιοχής, δίνει το όλο κλίμα που επικρατούσε εκείνη την περίοδο αναφέροντας ότι η «άγρια τρομοκρατία» είχε εξαπολυθεί όχι μόνο στην πόλη του αλλά και στα χωριά του υπαίθρου. Ο Μάρτιος και ο απρίλιος θα αποδειχθούν ιδιαίτερα σκληροί μήνες καθώς θα χαρακτηριστούν από συλλήψεις, εκτελέσεις και βίαιες στρατολογήσεις. Ήταν δε τόσο σκληρές οι ενέργειες του ΕΑΣΑΔ που ακόμη και ΕΑΜίτες είχαν αναγκαστεί να εγκατέλειψουν την Καρδίτσα ωστόσο αρκετοί είχαν σπείσει να προσχωρήσουν στο ΕΑΜ ακόμη και όσοι προηγουμένως διέκριντο εχθρικά απέναντί του⁸⁵.

Η δράση του ΕΑΣΑΔ στα Τρίκαλα μπορεί να θεωρεί ως ταυτισμένη με αυτήν της ΕΕΕ με την οποία και συνεργαζόταν αρκετά στενά και η οποία αποτέλεσε ουσιαστικά το ξεκίνημά του. Σύμφωνα με τον Πριόβολο (2018) ο αριθμός των μελών της οργάνωσης είναι ανεξακρίβωτος ενώ ως αρχηγός της είχε τεθεί κάποιος Χρήστος Ματζούκας, ηλεκτρολόγος στο επάγγελμα, που διατελούσε και αρχηγός της ΕΕΕ. Τα Τρίκαλα άλλωστε αποτελούσαν την ισχυρότερη έδρα των Τριεψελιτών σε ολόκληρη την περιοχή της Θεσσαλίας έχοντας φθάσει τον αριθμό των 150 μελών⁸⁶. Η δράση της στα Τρίκαλα υπήρξε και αυτή παρόμοια με τις αντίστοιχες του ΕΑΣΑΔ στις υπόλοιπες θεσσαλικές πόλεις αφού σημειώθηκαν και εκεί λεηλασίες, εκτελέσεις και το κλίμα τρομοκρατίας που επικρατούσε ίσχυε τόσο για την ίδια την πόλη όσο και για την ύπαιθρο του νομού.

⁸⁵ Πριόβολος Γ. (2018). σσ. 246-250.

⁸⁶ Οπ. π. σσ. 243 και 253.

4.13 Αναζητώντας τα κίνητρα ένταξης στον ΕΑΣΑΔ: Ο ρόλος υλικών, οικονομικών και προσωπικών συμφερόντων

Ο προφανέστερος λόγος ένταξης κάποιου στην ομάδα του ΕΑΣΑΔ ήταν ο πόλεμος εναντίον των κομμουνιστών ωστόσο μία τέτοια εξήγηση θα ήταν μάλλον αρκετά απλουστευτική και θα διαστρέβλωνε κάπως τις πραγματικές πτυχές των γεγονότων και τα ουσιαστικά κίνητρα των υποκειμένων. Ασφαλώς εκ πρώτης όψεως ο ΕΑΣΑΔ δήλωνε ξεκάθαρα το ποιο ήταν το ιδεολογικό του στίγμα καθώς και οι στόχοι του: οι παραδοσιακές εθνικές αξίες και το αστικό καθεστώς θα έπρεπε πάση θυσία να προστατευθούν από τον κομμουνισμό που τα απειλούσε και ήθελε να τα διαλύσει ολοσχερώς. Παρ' όλα αυτά, η ιδεολογία αποτέλεσε πολλές φορές την καλύτερη πρόφαση κάτω από την οποία υποκρύπτονταν οι πραγματικοί στόχοι των μελών του, στόχοι που είχαν να κάνουν με την αποκόμιση υλικών και οικονομικών οφελών. Η παντοδυναμία που είχε οργάνωση, με την αμέριστη στήριξη των γερμανικών Αρχών, της έδινε τη δυνατότητα να δρα εν πολλοίς ανενόχλητη και να δίνει την ευκαιρία στο καθένα από τα στελέχη του να δρα κατά το δοκούν τόσο ως προς την τύχη των θυμάτων τους όσο και ως προς αυτήν των περιουσιακών τους στοιχείων.

Ένας από τους συνηθέστερους και απλούστερους τρόπους για να αποκομίσει ο ΕΑΣΑΔ υλικά οφέλη ήταν η λεηλασία των περιουσιών των πολιτών, ή αλλιώς το πλιάτσικο κατά το κοινώς λεγόμενον. Πραγματικά δεν είναι εύκολο να υπολογιστεί με ακρίβεια το πόσες ήταν οι λεηλασίες που είχαν λάβει χώρα από τα μέλη της ομάδας, τόσο στις πόλεις-πρωτεύουσες των θεσσαλικών νομών όσο και στα πολυάριθμα χωριά της υπαίθρου, πρέπει όμως να ήταν ασύλληπτα πολλές. Στον Βόλο ήταν σύνηθες το φαινόμενο να συλλαμβάνονται πολίτες με την κατηγορία της βοήθειας στην Αντίσταση και παράλληλα να λεηλατούνται και να απογυμνώνονται οι κατοικίες τους από οτιδήποτε αξίας υπήρχε μέσα σε αυτές. Μερικά από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα ήταν αυτό του ζεύγους Χαλυβόπουλου, την κατοικία του οποίου οι ΕΑΣΑΔίτες είχαν λεηλατήσει προτού να τους εκτελέσουν στον δρόμο της πόλης⁸⁷. Τεράστια υπολογίζεται και η λεία από την εισβολή στο αρχοντικό της οικογένειας Τοπάλη στα Κάτω Λεχώνια όπου, εκτός των διάφορων πολυτελών οικιακών σκευών, εκλάπησαν και χρεόγραφα μεγάλης αξίας. Θύματα συνεχών και αδιάκριτων λεηλασιών είχαν πέσει επίσης και τα χωριά του θεσσαλικού κάμπου, η λεία των οποίων μεταφερόταν συνήθως στη Λάρισα και μοιραζόταν ανάμεσα στα μέλη του ΕΑΣΑΔ και τους Γερμανούς⁸⁸. Η όλη συμπεριφορά δεν πρέπει φυσικά να ξενίζει καθώς αναφορές από επίσημες εκθέσεις της εποχής δίνουν εικόνα για την προέλευση πολλών από τα

⁸⁷ Θ.Βογιατζής, όπ. π. σ. 154.

⁸⁸ Παπαγιάννης Στ. όπ. π. 243.

μέλη του: επρόκειτο περί εγκληματιών καθώς και προσώπων προερχόμενων από τα χειρότερα στρώματα του πληθυσμού⁸⁹.

Η φορολογία υπήρξε επίσης μία δημοφιλής μέθοδος που χρησιμοποιούσαν οι δωσιλογικές οργανώσεις και την οποία εφάρμοσαν με μεγάλο ζήλο. Ο ΕΑΣΑΔ, σε συνεργασία πάντοτε με την ΕΕΕ, είχε επιβάλει το λεγόμενο παρακράτημα στα εμπορεύματα τα οποία εισέρχονταν στον Βόλο αποκομίζοντας έτσι πολλά οικονομικά οφέλη ειδικά εάν υπολογιστεί η μεγάλη σημασία που είχε η πόλη ως η βιομηχανική πρωτεύουσα της Κεντρικής Ελλάδας. Το γεγονός αυτό είχε αναγκάσει ακόμη και τους Γερμανούς να απαγορεύσουν το συγκεκριμένο μέτρο χωρίς ωστόσο κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα. Η ΕΕΕ ήταν ξεκάθαρη και μέσω ανακοινώσεων της όριζε ότι θα γίνονται παρακρατήματα της τάξεως του 10% σε όλα τα εξαγόμενα εμπορεύματα και ότι έμποροι θα λαμβάνουν ειδικές άδειες από την ίδια την οργάνωση, κάτι που είχε προκαλέσει μία μεγάλη αναστάτωση στον πληθυσμό ενώ αποτελούσε πονοκέφαλο και για τις ίδιες τις γερμανικές αρχές⁹⁰. Από την πλευρά του ο ΕΑΣΑΔ θα εφαρμόσει, με παρόμοια λογική, ένα ανάλογο μέτρο στον σιδηροδρομικό σταθμό του Δεμερλί στην περιοχή των Φαρσάλων, επιβάλλοντας τέλη διέλευσης σε όσους ταξίδευαν καθώς και σε όλα τα διακινούμενα προϊόντα⁹¹.

Μία βρετανική έκθεση, η οποία είχε συνταχθεί τον Ιούλιο του 1944, αποτυπώνει πολύ εύστοχα πέντε βασικούς λόγους ένταξης στον ΕΑΣΑΔ: τη μόνιμη πηγή εισοδήματος που παρείχε η οργάνωση στα μέλη της εξασφαλισμένη ασφαλώς με τους παραπάνω τρόπους, το ξεκαθάρισμα προσωπικών λογαριασμών και τον εύκολο πλουτισμό μέσω των λεηλασιών, της φορολογίας κ.λ.π, τους αστούς που φοβόνταν από μία πιθανή επικράτηση του ΕΑΜ και νέας τάξης πραγμάτων που θα έπληττε τα συμφέροντά τους, τους εθελοντές οι οποίοι ήταν εχθρικά διακείμενοι απέναντι στο ΕΑΜ καθώς και τους ιδεολογικά προσκείμενους στον φασισμό και τον εθνικοσοσιαλισμό οι οποίοι προσδοκούσαν στον καταμερισμό αξιωμάτων μετά την Απελευθέρωση. Με άλλα λόγια, η ιδεολογία και οι εθνικιστικές αξίες υπήρξαν το κύριο πρόταγμα το οποίο χρησιμοποιήθηκε από τον ΕΑΣΑΔ για τον προσδιορισμό των κινήτρων ένταξης σε αυτόν καθώς και του ίδιου του λόγου ύπαρξής του, ωστόσο τα πραγματικά κίνητρα φαίνεται να υπήρξαν περισσότερο ιδιοτελή αφού κατανέμονταν σε ένα ευρύ φάσμα οικονομικών οφελών, προστασίας ατομικών και ταξικών συμφερόντων καθώς και προσωπικών προσδοκιών των μελών του⁹².

---

⁸⁹ Έκθεση PIC υπ' αριθμόν 55, ΓΕΣ/ΔΙΣ, ΑΕΑ, σ. 122, όπως αναφέρεται στο Πριόβολος Γ. (2018). *Εθνικιστική «αντίδραση»...* σ. 249.

⁹⁰ Βογιατζής Θ. όπ. π. σσ. 185-187.

⁹¹ Παπαγιάννης Στ. όπ. π. σ. 272.

⁹² Λάζου Β. – Σκαλτσής Δ. όπ. π. σσ. 111-113.

4.14 Η στήριξη της αστικής πολιτικής και οικονομικής ελίτ προς τον ΕΑΣΑΔ

Το ΕΑΜ στη Θεσσαλία δεν είχε μόνο έναν αρκετά δραστήριο ρόλο στην Αντίσταση απέναντι στους Γερμανούς αλλά και μία έντονη παρουσία στα κοινωνικά τεκταινόμενα της περιόδου. Η παρουσία και οι διεκδικήσεις του εργατικού κινήματος στον Βόλο μόνο ως αμελητέες δεν μπορούν να χαρακτηριστούν και ασφαλώς το ΕΑΜ πρωταγωνιστούσε σε όλο αυτό. Τα αιτήματα των εργατών επιχειρήθηκε να διεκδικηθούν με τρόπους δυναμικότερους μέσω της οργάνωσης σε συνδικαλιστικές οργανώσεις αλλά και πολλές φορές με όπλο την απεργία. Το καλοκαίρι του 1944 οι εργαζόμενοι είχαν ξεκινήσει να ζητούν αυξήσεις στα πενιχρά ημερομίσθιά τους καθώς και την παροχή υλικών για την επιβίωση τους όπως σιτάρι και καυσόξυλα. Οι απεργιακές κινητοποιήσεις συνεχίζονται και εξαπλώνονται και σε άλλους εργασιακούς χώρους κυρίως στα εργοστάσια τα οποία και αφθονούσαν στην πόλη⁹³. Το γεγονός ότι πίσω από αυτά τα γεγονότα υπήρχε το ΕΑΜικό κίνημα είχε ανησυχήσει ιδιαίτερα την οικονομική ελίτ της περιοχής η οποία και θορυβήθηκε εντόνως. Επιπλέον, το κίνημα δεν έκρυβε τον οραματισμό του για μία κοινωνία χωρίς ταξικές ανισότητες κάτι που φάνταζε αρκετά επικίνδυνο ακόμη και για την ίδια την υπόσταση του αστικού καθεστώτος.

Οι πολιτικοί του αστικού κόσμου έβλεπαν απολύτως αρνητικά τη συνεχώς αυξανόμενη δύναμη και επιρροή των κομμουνιστών ιδίως στα λαϊκότερα στρώματα καθώς θεώρησαν ότι είναι πολύ πιθανή μία ολική αλλαγή της καθιερωμένης τάξης πραγμάτων με απροσδιόριστες για εκείνους συνέπειες. Άλλωστε ήταν εκείνοι οι οποίοι είχαν πρωτοστατήσει στη συγκρότηση των Ταγμάτων Ασφαλείας και είχαν πραγματοποιήσει ουκ ολίγες παρασκηνιακές ενέργειες σε συνεννόηση με τους Γερμανούς ώστε ο Βόλος να προστατευθεί από το ΕΑΜ μέσω της συγκρότησης ενόπλων ομάδων⁹⁴. Ο Θρ. Παπασακελαρίου, συγκεκριμένα, θα έρθει σε επαφή με μέλη του πολιτικού κόσμου της εποχής και μαζί με άλλους βουλευτές θα κάνει έκκληση στον ΕΔΕΣ Αθηνών ώστε να δημιουργηθούν τοπικά ΤΑ και στον νομό Μαγνησίας όπως συνέβαινε και σε άλλες περιοχές της χώρας. Ο ίδιος θα διατελέσει διορισμένος κατοχικός δήμαρχος του Βόλου και θα περιγράψει στην έκθεσή του την ταυτόχρονη έλευση των ομάδων ΕΑΟ και ΕΑΣΑΔ στην πόλη μαζί με την είσοδο σε αυτή των κρατικών αρχών⁹⁵.

⁹³ Βογιατζής Θ. όπ. π. σσ. 67-68.

⁹⁴ Πριόβολος Γ. όπ. π. σσ. 243-245.

⁹⁵ Οπ. π. σ. 246.

Η στήριξη στον ΕΑΣΑΔ δεν περιορίστηκε μόνο στον αστικό πολιτικό κόσμο αλλά και σε εκείνων των ισχυρών οικονομικών παραγόντων της εποχής. Η δράση του ΕΑΜ που αναφέρθηκε ανωτέρω θεωρήθηκε ως εξαιρετικά απειλητική για τα συμφέροντά τους καθώς υπήρξε αναπόσπαστα συνδεδεμένη με τις επιτακτικές διεκδικήσεις των εργατών του Βόλου και με τα αιτήματά τους. Έτσι, τα ισχυρά συμφέροντα της περιοχής είδαν πολύ θετικά την εμφάνιση των δωσιλογικών ομάδων καθώς θεώρησαν ότι μέσω της αντικομμουνιστικής τους δράσης θα περιορίσουν, εάν δεν συντρίψουν κιόλας, το εργατικό κίνημα που στηριζόταν από το ΕΑΜ. Οι ΕΑΣΑΔίτες, από τη δική τους πλευρά, ήταν σίγουρο ότι χρειαζόνταν την αρωγή τέτοιων επιχειρηματικών κύκλων γιατί με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσαν να καλύψουν μεγάλο μέρος της χρηματοδότησης της οργάνωσής τους. Η κατάσταση λοιπόν είχε διαμορφωθεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε τα συμφέροντα των επιχειρηματικών ελίτ και των ομάδων που συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς να αποτελούν ένα είδος συγκοινωνούντων δοχείων και να αλληλοτροφοδοτούνται.

Όπως έχει αναφερθεί και σε προηγούμενη ενότητα, επικεφαλής του πρώτου πυρήνα των ΕΑΣΑΔιτών οι οποίοι είχαν έρθει εξοπλισμένοι από τις γερμανικές Αρχές των Αθηνών ήταν ο Στ. Σταθεράκος ο οποίος υπήρξε έμπορος σιγαρέττων και χρηματοδοτούσε την οργάνωση τόσο σε επίπεδο χρηματικό όσο και σε είδος (π.χ παροχή τσιγάρων στα μέλη της κ.λ.π). Ασφαλώς την οργάνωση στήριζαν και ισχυρότερες προσωπικότητες του επιχειρηματικού κόσμου όπως ο Βάγγος Γκλαβάνης⁹⁶, ο οποίος συνέδραμε στον διορισμό των νομάρχη Πάντου και δημάρχου Παπασακκελαρίου στον Βόλο με την παράλληλη υπόσχεση αποστολής ΤΑ στην περιοχή εναντίον του ΕΑΜ⁹⁷. Επιπλέον, πολλά από τα μέλη του ΕΑΣΑΔ και των υποστηρικτών του ανήκαν στις ανώτερες τάξεις του αστικού κόσμου: βιομήχανοι, έμποροι, γόννοι πολιτικών, κτηματίες κ.π.ά⁹⁸. Η μεγάλη στήριξή τους ωστόσο στην οργάνωση δεν στάθηκε ικανή στο να πλήξει ολοκληρωτικά ούτε το δυναμικό εργατικό κίνημα αλλά ούτε και το ίδιο το ΕΑΜ καθώς πολλά από τα αιτήματα των εργαζομένων ικανοποιήθηκαν υπό τον φόβο ενός γενικότερου ξεσηκωμού των λαϊκών στρωμάτων⁹⁹.

---

⁹⁶ Οι Αφοι Γκλαβάνη (Τζον και Βάγγος) υπήρξαν από τους γνωστότερους και ισχυρότερους βιομηχάνους της πόλης του Βόλου.

⁹⁷ Παπαγιάννης Στ. όπ. π. σ. 353.

⁹⁸ Λάζου- Σκαλτσής, όπ. π. σ. 112.

⁹⁹ Βογιατζής Θ. όπ. π. σσ. 67-68.

4.15 Η τύχη των Εβραίων της Θεσσαλίας και ο ΕΑΣΑΔ

Η παρουσία των Εβραίων στην περιοχή της Θεσσαλίας μετράει πολλούς αιώνες και χρονολογείται ήδη από τα χρόνια της αρχαιότητας. Πολλοί εξ αυτών είχαν εγκατασταθεί στα αστικά κέντρα, συμμετείχαν στην κοινωνική και οικονομική ζωή του τόπου ενώ είχαν ιδρύσει και συναγωγές για την τέλεση των θρησκευτικών τους καθηκόντων. Η έλευση της Κατοχής όμως θα αποτελέσει μία ιδιαίτερη σκληρή για εκείνους περίοδο. Οι Γερμανοί τους είχαν στοχοποιήσει και είχαν κινήσει ενέργειες με σκοπό την εξόντωσή τους, φαινόμενο που είχε παρατηρηθεί άλλωστε και σε ολόκληρη την κατεχόμενη Ευρώπη στα πλαίσια της μαζικότερης και «επιστημονικότερης» εξόντωσης ανθρώπων που έχει γνωρίσει ποτέ η παγκόσμια ιστορία, του Ολοκαυτώματος. Όσον αφορά στη Θεσσαλία, υπολογίζεται ότι στις τρεις μεγαλύτερες πόλεις της, τη Λάρισα, τον Βόλο και τα Τρίκαλα, ζούσαν περίπου 1.200 Εβραίοι. Κάποιοι από αυτούς θα εκτελεστούν από τις γερμανικές Αρχές ενώ άλλοι θα σταλούν στα στρατόπεδα εξόντωσης σε Γερμανία και Πολωνία. Στην περίπτωση του Βόλου, οι περισσότεροι από αυτούς σώθηκαν λόγω των ενεργειών του αρχιραββίνου Μ. Πεσσάχ και του δημάρχου της πόλης¹⁰⁰.

Τα μέλη του ΕΑΣΑΔ, ως στενοί συνεργάτες των κατοχικών Αρχών, θα συμβάλλουν στο αιματηρό έργο των προστατών τους και θα εκτελέσουν αρκετούς Εβραίους πολίτες. Τέτοια περιστατικά θα λάβουν χώρα σε διάφορες περιοχές όπως και στον Βόλο όπου γίνονται οι εκτελέσεις των Ιακώβου Ασέρ και του Ισραήλ Σαδουκάριου. Ο δεύτερος, ένας απλός μανάβης της πόλης, ζούσε κρυμμένος λόγω των γερμανικών διώξεων αλλά συνελήφθη καθώς επιχειρούσε να συναντήσει την οικογένειά του και εκτελέστηκε με το πράσινο φως του Μακεδόνα στις 26 Απριλίου 1944 στην Κίτρινη Αποθήκη και το πτώμα του θα ριφθεί μπροστά στον χώρο δημοτικού σχολείου¹⁰¹. Στο χωριό Αμαρλάρ (σημ. Κοιλάδα) του νομού Λάρισας ΕΑΣΑΔίτες και Γερμανοί δεν θα διστάσουν να συλλάβουν μία ολόκληρη ισραηλιτική οικογένεια ενώ στο Αρμένιο οι Εβραίοι θα εγκλειστούν σε στρατόπεδο και από εκεί θα μεταφερθούν στη Γερμανία. Οι μαρτυρίες επιζώντων κατοίκων, οι οποίοι θα δουν συγγενικά τους πρόσωπα να οδηγούνται στα ναζιστικά κρεματόρια είναι πραγματικά συγκλονιστικές¹⁰². Όπως φάνηκε, ο ΕΑΣΑΔ, πέρα από τις υπόλοιπες εγκληματικές του ενέργειες, θα βοηθήσει τους Γερμανούς και στην εξόντωση ανθρώπων που οι ίδιοι θεωρούσαν ως «φυλετικούς τους εχθρούς».

¹⁰⁰ Fleming K.E. (2009). *Ιστορία των Ελλήνων Εβραίων*, Αθήνα: Οδυσσέας. σ. 208.

¹⁰¹ Βογιατζής Θ. όπ. π. σσ. 157-158.

¹⁰² Παπαγιάννης Στ. όπ. π. σσ. 318-319.

4.16 Ο ΕΑΣΑΔ και τα Τάγματα Ασφαλείας: μία προσπάθεια σύγκρισης

Οι σχηματισμοί των ΤΑ, όπως έχει αναφερθεί και σε άλλο σημείο της εργασίας, δημιουργήθηκαν από τις κατοχικές ελληνικές κυβερνήσεις και σε συνεργασία με τις γερμανικές Αρχές, ώστε να κατασταλεί ως πιο αποτελεσματικά γινόταν το ακμάζον αντιστασιακό κίνημα που κυριαρχούταν από το ΕΑΜ. Η ίδρυσή τους έλαβε χώρα το 1943, κατόπιν απόφασης της κυβέρνησης Ιω. Ράλλη, και το ζήτημα του εξοπλισμού τους ανατέθηκε στη Βέρμαχτ η οποία και ανέλαβε το εν λόγω έργο με μεγάλη προθυμία. Οι ίδιοι οι Γερμανοί άλλωστε είχαν δεχτεί ότι τα Τάγματα θα τους είναι αρκετά χρήσιμα¹⁰³. Ο δε αστικός πολιτικός κόσμος από την πλευρά του θεώρησε τη συγκρότησή τους ως ζωτικής σημασίας για την «παρεμπόδιση της αναρχίας»¹⁰⁴, αναφερόμενος ουσιαστικά στη δράση των κομμουνιστών. Τα λεγόμενα Ευζωνικά Τάγματα θα ιδρυθούν σε πολλές περιοχές της χώρας και τα πλέον σημαντικά ήταν εκείνα των Πατρών, του Αγρινίου, της Ναυπάκτου της Εύβοιας. Ο εξοπλισμός τους από τον Γερμανό τους έδινε την ευκαιρία της δράσης εναντίον του ΕΑΜ αλλά και της επιβολής ενός κλίματος βίας τρομοκρατίας το οποίο θα γραφτεί με τα μελανότερα χρώματα στη νεότερη ελληνική ιστορία.

Εάν επιχειρηθεί να γίνει μία σύγκριση μεταξύ των ΤΑ και του ΕΑΣΑΔ τότε αρχικά το ενδιαφέρον θα πρέπει να εστιαστεί στις ζυμώσεις που είχαν λάβει χώρα και που οδήγησαν στην εμφάνιση και στον σχηματισμό τους. Σημαντική ομοιότητα ανάμεσα στα δύο αυτά μεγέθη αποτελεί και ο ρόλος που έπαιξε ο πολιτικός κόσμος του αστικού χώρου της εποχής στο να υλοποιηθεί το σχέδιο μίας προσπάθειας ανάσχεσης της «κομμουνιστικής απειλής» και του «ΕΑΜικού κινδύνου». Πολλοί παλαιοί πολιτικοί (Πάγκαλος, Γονατάς κ.ά) θα συμφωνήσουν στην ιδέα περί δημιουργίας ΤΑ στη χώρα και θα συμβάλλουν τα μέγιστα στο να γίνει κάτι τέτοιο πραγματικότητα. Έτσι και στην περίπτωση της Θεσσαλίας βλέπουμε πολιτικά στελέχη (δημάρχους, νομάρχες, βουλευτές) να δρουν παρασκηνιακά προς αυτόν τον σκοπό. Μία διαφορά ωστόσο μεταξύ ΤΑ και ΕΑΣΑΔ είναι ότι τα μεν πρώτα ιδρύθηκαν κατόπιν αποφάσεως και νόμου της κατοχικής κυβέρνησης ενώ ο δεύτερος με πρωτοβουλία ενός υπαξιωματικού της Χωροφυλακής ο οποίος απευθύνθηκε ο ίδιος στους Γερμανούς και στη φασιστική ΕΕΕ ώστε να συγκροτήσει ένοπλο αντικομμουνιστικό σώμα. Επιπλέον, τα μέλη του ΕΑΣΑΔ δεν έφεραν κάποια ιδιαίτερη στολή όπως τα Ευζωνικά Τάγματα ή οι αξιωματικοί της Χωροφυλακής αλλά αντιθέτως ήταν ενδεδυμένοι με πολιτικά και απλώς έφεραν πράσινο περιβραχιόνιο με τα αρχικά της οργάνωσης γραμμένα σε λευκό χρώμα¹⁰⁵. Οι διαφορές αυτές ωστόσο ήταν μάλλον επιδερμικές καθώς η ουσία δεν φαίνεται να αλλάζει ιδιαίτερα: κοινός σκοπός τους ήταν η συντριβή του αντιστασιακού κινήματος σε άριστη συνεργασία με τα κατοχικά στρατεύματα, τον οπλισμό των οποίων και απολάμβαναν.

¹⁰³ Βόγλης Π. (2010). *Η ελληνική κοινωνία στην Κατοχή*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. σ. 129.

¹⁰⁴ Πριόβολος Γ. όπ. π. σ. 77.

¹⁰⁵ Όπ. π. σ. 249.

Ομοιότητες μπορεί κάποιος να συναντήσει και σχετικά με τα κίνητρα ένταξης στις ομάδες εκείνες. Τα στελέχη τους μπορούσαν να προέρχονται από πολλές και διαφορετικές προελεύσεις. Κάποιοι από αυτούς, οι ολιγότεροι, εντάσσονταν για λόγους ιδεολογικούς καθώς οι ίδιοι ήταν σφόδρα αντικομμουνιστές καθώς ακόμη και εθνικοσοσιαλιστές ή φασίστες. Άλλοι είχαν τον φόβο ΕΑΜικών αντεκδικήσεων λόγω της δράσης τους ή της συμμετοχής τους σε αντίπαλες του ΕΑΜ ομάδες ενώ πολλοί είχαν ως κίνητρο απλά την επιβίωση και το οικονομικό όφελος. Επιπλέον δεν ήταν λίγοι οι αξιωματικοί του στρατού που συμμετείχαν σε αυτά, φαινόμενο που παρατηρήθηκε και στις τάξεις του ΕΑΣΑΔ (π.χ περιπτώσεις Καρδίτσας και Λάρισας). Όσον αφορά στη βία και στην ασυδοσία των μελών τους εδώ απαντούν αρκετά κοινά χαρακτηριστικά εάν δεν ταυτίζονται κιόλας. Η εξουσία που είχε ο ΕΑΣΑΔ με το ελεύθερο που του είχαν δώσει οι γερμανικές αρχές οδήγησε τα μέλη του σε αναρίθμητες πράξεις αυθαιρεσίας εις βάρος των πολιτών όπως ήταν για παράδειγμα οι λεηλασίες. Το πλιάτσικο που είχε πραγματοποιήσει ο 5^{ος} Λόχος του συνταγματάρχη Τολιόπουλου την Κυριακή του Θωμά του 1944 σε χωριό του Αγρινίου¹⁰⁶ διαφέρει ελάχιστα από εκείνα του ΕΑΣΑΔ που έλαβαν χώρα στον Βόλο την ίδια ακριβώς περίοδο. Τέλος τα μπλόκα που είχε πραγματοποιήσει η οργάνωση στη Μαγνησία (π.χ Άνω Βόλος) άλλα και αλλού (π.χ Φαλάνη, Αμπελώνας Λάρισας) ήταν χαρακτηριστικά και της δράσης των ΤΑ τα οποία είχαν αιματοκυλίσει πολλές περιοχές της Αθήνας όπως την Παλιά Κοκκινιά, την Καισαριανή, την Καλογρέζα και αλλού¹⁰⁷.

Η ποιότητα των όσων συμμετείχαν στα ΤΑ και στον ΕΑΣΑΔ παρουσιάζει και εκείνη καταπληκτικές ομοιότητες. Εκθέσεις και μαρτυρίες που έχουν σωθεί μέχρι και στις ημέρες μας κάνουν λόγο για άτομα χωρίς ηθικές αρχές τα οποία δεν ορρωδούν προ ουδενός. Η επιστολή της 28/5/1944 του Κώστα Κουβαρά η οποία αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «όλα τα καθάρματα της κοινωνίας φαίνεται πως έχουν στρατολογηθεί στα Τάγματα Ασφαλείας»¹⁰⁸ δείχνει να συμφωνεί απόλυτα με άλλες επίσημες εκθέσεις που θέλουν τα μέλη του ΕΑΣΑΔ να ανήκουν στα «χειρότερα στρώματα του πληθυσμού»¹⁰⁹. Με άλλα λόγια μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα ότι τα ένοπλα αυτά σχήματα είχαν πολλά κοινά στοιχεία που τους ένωσαν, στοιχεία που αφορούσαν την ιδεολογική τους ταυτότητα (εθνικοφροσύνη- αντικομμουνισμός), τον εξοπλισμό τους από τις κατοχικές δυνάμεις, τα κίνητρα των μελών τους καθώς και τα χαρακτηριστικά της βίας που μετέλθαν.

---

¹⁰⁶ Πριόβολος Γ. όπ. π. σσ. 404-405.

¹⁰⁷ Χανδρινός Ιάσ. (2012). *ΟΠΛΑ: Το τιμωρό χέρι του λαού*. Αθήνα: Θεμέλιο, σσ. 200-251.

¹⁰⁸ Όπ. π. σ. 399.

¹⁰⁹ Όπ. π. σ. 249.

5. Το τέλος του ΕΑΣΑΔ και η αντιμετώπιση των μελών του από τη Δικαιοσύνη

5.1 Η πορεία προς την Απελευθέρωση και το τέλος της οργάνωσης

Την περίοδο του καλοκαιριού του 1944 ήταν κάτι παραπάνω από εμφανές πως οι γερμανικές στρατιωτικές δυνάμεις θα αποχωρούσαν, αργά ή γρήγορα, από τη χώρα. Η ίδια η Γερμανία άλλωστε είχε ηττηθεί στο Ανατολικό Μέτωπο και υπό τον φόβο τυχόν περικύκλωσης των δυνάμεών της από τους Συμμάχους και ολοκληρωτικής συντριβής έσπευδε να αποσύρει τα στρατεύματά της από τη Βαλκανική Χερσόνησο. Το ΕΑΜ στη Θεσσαλία, από τη βάση του εκδοτικού του μηχανισμού στο όρος Όθρυς, έκανε επανειλημμένες εκκλήσεις στους Γερμανούς ώστε εκείνοι να παραδοθούν. Ένα ενδιαφέρον φαινόμενο είναι και εκείνο των στρατιωτών που αυτομόλησαν βλέποντας ότι πλέον τα πάντα έχουν κριθεί. Οι αντιστασιακοί τους είχαν υποδεχτεί με μεγάλη χαρά και τους είχαν συμπεριλάβει στις τάξεις τους καθώς τα πράγματα είχαν αλλάξει άρδην και οι συνθήκες ήταν πλήρως διαφορετικές. Το τέλος του πολέμου, όπως όλα έδειχναν, ήταν πλέον σίγουρο και η ημέρα της Απελευθέρωσης δεν αργούσε να έρθει.

Παρά το γενικότερο κλίμα ευφορίας που επικρατούσε για τη διαφανόμενη αποχώρηση των Γερμανών εντούτοις στον Βόλο ο κύκλος του αίματος δεν είχε ακόμη κλείσει. Στις 2 Σεπτεμβρίου η ΟΠΛΑ θα προβεί σε επίθεση εναντίον της άμαξας που μετέφερε τον κατοχικό διορισμένο δήμαρχο Παπασακελαρίου χωρίς ωστόσο κάποια επιτυχία. Μία δεύτερη επίθεση εναντίον του θα συμβεί και πάλι στις αρχές του επόμενου μήνα αναγκάζοντάς τον να τραπεί σε φυγή και να μείνει στην Αθήνα. Στις 13 Σεπτεμβρίου, όχημα Γερμανών πέφτει επάνω σε νάρκη με αποτέλεσμα να σκοτωθούν περί τους τρεις ή τέσσερις στρατιώτες, γεγονός που εξόργισε τις Αρχές οι οποίοι μαζί με τους συνεργάτες τους επιζητούν την εφαρμογή σκληρών αντιποίνων. Έτσι, προβαίνουν στη σύλληψη 22 πολιτών τους οποίους και οδηγούν στις διαβόητες φυλακές Αλεξάνδρας, ενώ οι 10 εξ αυτών θα εκτελεστούν. Όσο περνούσαν οι ημέρες του πρώτου φθινοπωρινού μήνα, επικρατούσε γενικά ένα κλίμα αισιοδοξίας σχετικά με την αναμενόμενη και πολυπόθητη φυγή των Γερμανών εντούτοις εκείνοι φαίνεται να σκληραίνουν ακόμη περισσότερο τη στάση τους. Στις 17 του μηνός θα προβούν ξανά σε εκτελέσεις πολιτών μετά από μπλόκο που είχαν πραγματοποιήσει στη συνοικία της Μεταμόρφωσης¹¹⁰.

---

¹¹⁰ Βογιατζής Θ. όπ. π. σ. 219-224.

Τελικά, ο Βόλος θα απελευθερωθεί από τα γερμανικά στρατεύματα στις 19 Οκτωβρίου και πλήθη κόσμου θα συρρεύσουν στην πλατεία Ελευθερίας, όπου άλλοτε στήνονταν σε παράταξη οι κρεμάλες, ώστε να εορτάσουν το γεγονός. Ο Μακεδόνας είχε εγκαταλείψει την πόλη για την Αθήνα ήδη από τον Αύγουστο, προφανώς συνειδητοποιώντας ότι οι νέες συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί και κυρίως αυτές που θα προέκυπταν στο άμεσο μέλλον, δεν θα ήταν καθόλου ευνοϊκές ούτε για τον ίδιο ούτε και για τον ΕΑΣΑΔ. Τέλη του Οκτωβρίου θα βρεθεί στη Θεσσαλονίκη και από εκεί θα μεταβεί στο Κιλκίς ώστε να συναντήσει περί τους 2.500 στρατιώτες της οργάνωσης ΠΑΟ¹¹¹. Στις 3 του επομένου μήνα οι αντάρτες θα επιτεθούν εναντίον τους και θα τους συλλάβουν ως κρατούμενους στο στρατόπεδο Παύλου Μελά, το οποίο προηγουμένως χρησιμοποιούταν από τους Γερμανούς. Εκεί, σύμφωνα με την μαρτυρία του αυτόπτη Τρ. Οικονομίδη, ο Μακεδόνας θα αυτοκτονήσει με πιστόλι που έφερε κρυφά επάνω του και αυτό θα αποτελέσει το οριστικό τέλος του ιδρυτή του ΕΑΣΑΔ¹¹².

Σύμφωνα με τον Βογιατζή (2017) η Εθνική Αλληλεγγύη προέβη σε έναν συνολικό απολογισμό των εγκλημάτων που είχαν διαπράξει οι κατοχικές δυνάμεις των Ιταλών και Γερμανών αλλά και οι δωσιλογικές ομάδες που συνεργάστηκαν μαζί τους. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι στον Βόλο, το Πήλιο, τα νησιά των Σποράδων και το Βελεστίνο εκτελέστηκαν 1.100 κάτοικοι. Ειδικότερα, οι 408 εξ αυτών εκτελέστηκαν εντός της πόλης του Βόλου, ως όμηροι κρατούνταν 238 και επίσης υπήρχαν 25 τραυματίες και 39 βομβόπληκτοι. Οι υλικές καταστροφές το ίδιο διάστημα αφορούσαν την καταστροφή 2.024 κατοικιών, 6 εκκλησιών, 3 σχολείων, 37 καταστημάτων ενώ 311 σπίτια ήταν μισοκαμμένα. Πρόκειται πραγματικά περί ενός τραγικού απολογισμού ο οποίος και αποτυπώνει τη σκληρότητα που είχαν επιδείξει τόσο οι ιταλογερμανικές αρχές όσο και οι ένοπλες δωσιλογικές ομάδες της περιοχής, τα στελέχη των οποίων θα αντιμετωπίσουν αργότερα τη Δικαιοσύνη φέροντας την κατηγορία της συνεργασίας με τον κατακτητή.

---

¹¹¹ Η ΠΑΟ (Πανελλήνια Απελευθερωτική Οργάνωσις), ήταν εθνικόφρων ομάδα η οποία δρούσε στον χώρο της Μακεδονίας.

¹¹² Βογιατζής Θ. όπ. π. 237-238.

5.2 Η αντιμετώπιση των δωσιλόγων από το ελληνικό μεταπολεμικό κράτος: Απόδοση δικαιοσύνης ή ατιμωρησία;

Μετά το τέλος του πολέμου, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην υπόλοιπη Ευρώπη τέθηκε μεταξύ άλλων και το ζήτημα της αντιμετώπισης όλων εκείνων οι οποίοι είχαν συνεργαστεί με τις κατοχικές Αρχές και έδρασαν προς όφελός τους. Η έννοια του δωσιλογισμού είχε πολλές όψεις καθώς μπορούσε να αφορά τους πολιτικούς εκείνους οι οποίοι ανέλαβαν τη διακυβέρνηση της χώρας διορισμένοι από τους Γερμανούς (κατοχικές κυβερνήσεις), τα μέλη των ΤΑ και των λοιπών παραστρατιωτικών οργανώσεων αλλά και εκπροσώπους ισχυρών οικονομικών συμφερόντων οι οποίοι διατηρούσαν αгаστές σχέσεις με τους κατακτητές. Το ΕΑΜ, από τη δική του πλευρά, ήταν ανυποχώρητο ως προς το θέμα της τύχης εκείνων που είχαν έρθει σε συνεργασία με τον εχθρό και ζητούσε την παραδειγματική και χωρίς καθυστέρηση τιμωρία τους από τα ελληνικά δικαστήρια¹¹³. Η πρώτη μετακατοχική κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου θα κάνει ορισμένες κινήσεις προς την κατεύθυνση αυτή και θα περάσει νομοσχέδιο για την εκκαθάριση του δημοσίου τομέα, κάτι το οποίο θα γίνει η βάση για την ανασυγκρότηση της οικονομίας αλλά και των δημοκρατικών θεσμών. Επιπλέον, στις 3 Νοεμβρίου του 1944, θα τεθεί σε ισχύ Συντακτική Πράξη η οποία όριζε τη θέσπιση των Ειδικών Δικαστηρίων Δωσιλόγων στα Εφετεία της χώρας τα μέλη των οποίων, ανώτατοι δικαστικοί, θα διορίζονταν από την ίδια την κυβέρνηση και θα ήταν άτομα με άριστη «εθνική διαγωγή»¹¹⁴.

Την περίοδο εκείνη που έλαβαν χώρα όλες αυτές οι εξελίξεις η χώρα βίωνε ένα γενικευμένο κλίμα τρομοκρατίας με εμφυλιοπολεμικό πρόσημο. Τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους θα γίνουν στην πρωτεύουσα εκτεταμένες συγκρούσεις μεταξύ μελών του ΕΑΜ και των κρατικών αρχών οι οποίες θα αποδειχθούν αιματηρές. Η αμοιβαία καχυποψία ανάμεσα στα ΕΑΜικά στελέχη και την ελληνική κυβέρνηση είχε πλέον εδραιωθεί με τους μεν να θεωρούν ότι η νέα τάξη πραγμάτων θα έστρεφε το βλέμμα της αλλού σε ότι είχε να κάνει με τα εγκλήματα εις βάρος των Αριστερών και τους δε να πιστεύουν ότι το αστικό καθεστώς αντιμετώπιζε τον κίνδυνο της πλήρους κατάλυσής του. Εντέλει, τον Φεβρουάριο του 1945, θα προκύψει η λεγόμενη Συμφωνία της Βάρκιζας με την οποία αφοπλίζονται οι αντιστασιακές οργανώσεις και το κράτος πλέον αποκτά το μονοπώλιο της έννομης βίας. Στο μεταξύ, το κυρίαρχο αφήγημα της εθνοφοροσύνης επικεντρωνόταν συνεχώς στην «ερυθρά τρομοκρατία» της κατοχικής περιόδου παρά σε όσους είχαν συνεργαστεί και είχαν δράσει υπέρ των συμφερόντων των δυνάμεων του Άξονα. Το σημαντικότερο μέλημα του αστικού κόσμου που προβαλλόταν αδιαλείπτως ήταν η επιβίωση τόσο του ίδιου όσο και του ελληνικού

¹¹³ Κουσουρής Δ. (2014). *Δίκες των δωσιλόγων 1944-1949: Δικαιοσύνη, συνέχεια του κράτους και εθνική μνήμη*. Αθήνα: Πόλις. σ. 142.

¹¹⁴ Οπ. π. 144-147.

έθνους από την απειλή του κομμουνισμού, με αποτέλεσμα κάθε τι άλλο να έρχεται σε δεύτερη μοίρα¹¹⁵.

Όσο η χώρα βίωνε έναν ανελέητο κύκλο αίματος και προχωρούσε προς το ξέσπασμα του Εμφυλίου, τα μέλη των δωσιλογικών ομάδων είχαν αρχίσει πλέον να θεωρούνται κατά πολύ πιο ακίνδυνα από την απειλή της κομμουνιστικής επικράτησης και έτσι έτυχαν της ανάλογης αντιμετώπισης. Οι προθέσεις των κρατικών Αρχών φαίνεται να επιθυμούν τη γρήγορη λήξη των δικαστικών διαδικασιών και να λαμβάνουν αποφάσεις οι οποίες θα γίνονται ολοένα και ηπιότερες σχετικά με την ποινική αντιμετώπιση των κατηγορούμενων. Η επίκληση της προστασίας του «κοινωνικού συστήματος» της χώρας στάθηκε πολλές φορές αρκετή στο να αντιμετωπιστούν με ηπιότητα τα άτομα εκείνα τα οποία συνεργάστηκαν με τον εχθρό. Από την άλλη, τα μέλη του ΕΑΜ παρουσιάζονται ως πολύ περισσότερο επικίνδυνα και η δικαστική τους αντιμετώπιση θα είναι ανάλογη¹¹⁶. Άλλωστε, πολλοί από τους συμμετέχοντες στον ένοπλο δωσιλογισμό θα επανενταχθούν στους κρατικούς μηχανισμούς για να αντιμετωπίσουν την εκ αριστερών απειλή με αποτέλεσμα ο αριθμός των δωσιλόγων που θα τιμωρηθούν στην Ελλάδα να είναι ιδιαίτερα περιορισμένος εάν τεθεί σε σύγκριση με τον αντίστοιχο των ευρωπαϊκών χωρών¹¹⁷. Οι νέες συνθήκες είχαν οδηγήσει το μεταπολεμικό αστικό κράτος στο να αναζητά επιτακτικώς την επιβίωσή του και ένας τρόπος για να το καταφέρει ήταν η εθνική αναβάπτιση όσων προηγουμένως θεωρούνταν ως προδότες μέσω της ένταξής τους στον κοινό αγώνα εναντίον των κομμουνιστών.

---

¹¹⁵ Αθανασιάδης Γ. (1994). *Η πρώτη πράξη της ελληνικής τραγωδίας*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή. σ. 235.

¹¹⁶ Κουσουρήs Δ. όπ. π. σ. 615.

¹¹⁷ Όπ. π. σ. 622. και Mazower. Μ. (1994). *Στην Ελλάδα του Χίτλερ...* σ. 362.

5.3 Τα Ειδικά Δικαστήρια Δωσιλόγων και οι δίκες του ΕΑΣΑΔ

Μέσα στο πλαίσιο της δικαστικής αντιμετώπισης των μελών των ένοπλων δωσιλογικών οργανώσεων εντάσσεται και η συγκρότηση τοπικών Ειδικών Δικαστηρίων στα οποία έλαβαν χώρα πολυάριθμες δίκες εις βάρος μελών του ΕΑΣΑΔ. Έτσι, έχουμε τη συγκρότηση Ε.Δ στην πόλη της Λάρισας στο οποίο και θα αρχίσει η πρώτη εκδίκαση των υποθέσεων, τον Οκτώβριο του 1945. Η πρώτη δίκη αφορούσε τις εκτελέσεις πολιτών από τον ΕΑΣΑΔ οι οποίες έλαβαν τον Μάιο του προηγούμενου έτους, παραμονή της εορτής του Αγίου Αχιλλείου. Σε αυτήν κατέθεσαν αρκετοί μάρτυρες ωστόσο ερήμην των κατηγορουμένων αφού οι δεύτεροι δεν εμφανίστηκαν καθόλου στις δικαστικές αίθουσες. Σε άλλες υποθέσεις οι οποίες ακολούθησαν, οι κατηγορούμενοι ως συνεργάτες του εχθρού ασκούσαν διαρκείς ανακοπές με αποτέλεσμα οι δίκες συνεχώς να αναβάλλονται. Οι μάρτυρες από την πλευρά τους θα κάνουν φοβερές αποκαλύψεις σχετικά με την δράση των μελών της οργάνωσης, θα κατονομάσουν πρόσωπα και θα διηγηθούν με λεπτομέρειες όλα όσα είχαν βιώσει. Στις 23 Φεβρουαρίου 1946 το ΕΔΔ Λάρισας θα εκδικάσει μήνυση από τον Αθανάσιο Βοζαλή εναντίον 17 ατόμων με την κατηγορία της συμμετοχής στον ΕΑΣΑΔ και της συνεργασίας τους με τις γερμανικές Αρχές. Πολλοί μάρτυρες κατέθεσαν σχετικά με τις αθρόες εκτελέσεις συγγενικών τους προσώπων ωστόσο παρά την καταδικαστική απόφαση του δικαστηρίου οι ενορχηστρωτές δεν τιμωρήθηκαν καθώς, κατά την προσφιλή τους τακτική, δεν παρουσιάστηκαν στην αίθουσα¹¹⁸.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Δημητρίου Μαλλιάρη, ο οποίος αντιμετώπιζε βαρύτερες κατηγορίες λόγω της συμμετοχής του στον ΕΑΣΑΔ. Αφού ο ίδιος απουσίαζε από όλες τις προηγούμενες δίκες που τον αφορούσαν, εμφανίζεται εντέλει στο δικαστήριο την 17^η Απριλίου 1948, επικαλούμενος αδυναμία παρουσίασης ώστε να δικαιολογήσει την ερημοδικία. Ο λόγος της αδυναμίας αυτής φαίνεται να έχει ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς ο ίδιος επικαλέστηκε την ένταξή του στην Εθνοφρουρά και τη μόνιμη πλέον διαμονή του στο νησί της Κέρκυρας¹¹⁹, αποτελώντας έτσι και εκείνος ένα παράδειγμα ομαλής ένταξης δωσιλόγου στις κρατικές Αρχές μετά το τέλος της Κατοχής. Ο ίδιος θα είναι κατηγορούμενος σε αρκετές δίκες για μία πλειάδα υποθέσεων και ενώ κάποιες αποφάσεις θα τον καταδικάσουν στο τέλος θα αθωωθεί. Αξίζει να αναφερθεί ότι το Δικαστήριο τις περισσότερες φορές δεχόταν τόσο τις ανακοπές που ασκούσαν οι κατηγορούμενοι με αποτέλεσμα την αναβολή των δικών όσο και τις δικαιολογίες που εκείνοι χρησιμοποιούσαν για να δικαιολογήσουν τη μη εμφάνισή τους ενώπιον των δικαστών.

¹¹⁸ Παπαγιάννης Στ. όπ. π. 55-88.

¹¹⁹ Όπ. π. σ. 92.

Δίκες θα πραγματοποιηθούν επίσης και για τα γεγονότα που είχαν συμβεί στα χωριά του νομού Λάρισας όμως οι περισσότεροι από τους κατηγορούμενους, παρά τις πάμπολλες μαρτυρίες πολιτών, θα φτάσουν στο να αθωωθούν «λόγω αμφιβολιών». Έτσι, στη συντριπτική τους πλειοψηφία, τα μέλη του ΕΑΣΑΔ που είχαν δραστηριοποιηθεί στην περιοχή της Λάρισας, θα κριθούν αθώοι των κατηγοριών που τους βάρυναν και οι ελάχιστοι εξ αυτών που θα καταδικαστούν δεν θα αντιμετωπίσουν ποινές ισάξιες των εγκληματικών ενεργειών που είχαν διαπράξει. Οι μαρτυρίες εις βάρος τους ήταν πολυάριθμες και όλες συμφωνούσαν στο ότι τα στελεχη της οργάνωσης είχαν συνεργαστεί σε καθεστώς απόλυτης προθυμίας με τους Γερμανούς, διαπράττοντας εγκλήματα εις βάρος του εντόπιου πληθυσμού όπως δολοφονίες, εκτελέσεις, συλλήψεις, ξυλοδαρμούς και λεηλασίες περιουσιών. Οι δικηγόροι των κατηγορούμενων θα μετέλθουν διάφορα δικονομικά μέσα με στόχο την απαλλαγή των εντολέων τους (αναβολές, ανακοπές δικών, ερημοδικία), μέσα τα οποία έγιναν απολύτως δεκτά από την πλευρά των δικαστών¹²⁰.

Ανάλογη ήταν και η περίπτωση του Βόλου. Στις 23 Οκτωβρίου του 1945 αρχίζουν οι πρώτες δίκες εναντίον 13 μελών του ΕΑΣΑΔ στα ονόματα των οποίων συμπεριλαμβανόταν και εκείνο του Μακεδόνα. Οι δίκες που είχαν πραγματοποιηθεί στο Δικαστικό Μέγαρο της πόλης παρουσίαζαν μεγάλη ομοιότητα με εκείνες της Λάρισας καθώς σε αυτές είχε παρουσιαστεί μόνο ελάχιστος αριθμός από τους κατηγορούμενους. Κάποιοι από αυτούς δεν δίστασαν να αποσείσουν τις ευθύνες από τους εαυτούς τους και να τις μεταθέσουν σε όσους δεν αντιμετώπισαν ποτέ τους κάποια δίκη με την κατηγορία της προδοσίας, όπως ήταν ορισμένοι επιφανείς πολιτικοί της περιοχής (νομάρχες, δήμαρχοι κ.λ.π). Οι μάρτυρες που προσέρχονταν κατέθεταν εις βάρος των ΕΑΣΑΔιτών και πολλοί ήταν οι ίδιοι αυτόπτες εγκλημάτων εις βάρος πολιτών που είχαν συμβεί στους δρόμους της πόλης και στα μπλόκα που διενεργούσε η ομάδα μαζί με τις γερμανικές Αρχές. Ο Μακεδόνας τελικά θα καταδικαστεί σε θάνατο, μία ποινή άνευ ουσίας, αφού ο ίδιος είχε αυτοκτονήσει εδώ και καιρό. Οι δίκες θα συνεχιστούν και τον Νοέμβριο και πολλοί θα καταθέσουν σημαντικές μαρτυρίες για τη δράση επιφανών στελεχών της οργάνωσης (Καλαμπαλίκης, Παπαγιώτης, Τουφεξής κ.λ.π). Οι ποινές που θα επιβάλλει το ΕΔΔ Βόλου ποικίλλαν: κάποιοι καταδικάστηκαν σε θάνατο, κάποιοι σε ισόβια ενώ άλλοι σε πολυετείς καθειρήσεις. Εντούτοις καμία από τις θανατικές καταδίκες δεν θα εκτελεστεί καθώς πέραν από αυτές της φυλάκισης εκείνες που αφορούσαν την εσχάτη των ποινών θα μείνουν απλώς στα χαρτιά¹²¹.

¹²⁰ Παπαγιάννης Στ. όπ. π. σσ. 46-47.

¹²¹ Βογιατζής Θ. 279-292.

5.4 Συμπεράσματα

Ο ΕΑΣΑΔ υπήρξε μία ένοπλη αντικομμουνιστική οργάνωση με βραχύ σχετικά βίο η οποία έδρασε στην περιοχή της Θεσσαλίας κατά τα τελευταία χρόνια της κατοχής και η οποία συνεργάστηκε και εξοπλίστηκε από τις γερμανικές Αρχές και από την ΕΕΕ. Προ της δημιουργίας του είχαν γίνει ήδη αρκετές ζυμώσεις από μέλη του αστικού πολιτικού ώστε να δημιουργηθούν ΤΑ στην περιοχή ωστόσο η ίδρυσή του οφείλεται στην πρωτοβουλία ενός πρώην υπαξιωματικού της Χωροφυλακής, του Τ. Μακεδόνα. Στα τέλη Φεβρουαρίου με αρχές Μαρτίου του 1944 κάνει την εμφάνισή του μαζί με άλλες αντικομμουνιστικές οργανώσεις και αρχίζει κατευθείαν το έργο του με τις ευλογίες των Γερμανών. Ο διακηρυγμένος του σκοπός ήταν η πάταξη των κομμουνιστών και του αντιστασιακού κινήματος ενώ μέσα από τις συνεχείς του ανακοινώσεις στον τοπικό Τύπο είχε επιχειρήσει να παρουσιαστεί ως ο μοναδικός θεματοφύλακας των εθνικών αξιών και ιδανικών, η ύπαρξη των οποίων απειλούνταν από μία ενδεχόμενη επικράτηση του ΕΑΜ στη μεταπολεμική Ελλάδα.

Για να πετύχει τους στόχους του, ο ΕΑΣΑΔ δε δίστασε να χρησιμοποιήσει κάθε μέσο αφού τα μέλη του κατά τη διάρκεια της άνοιξης και του καλοκαιριού του 1944 είχαν το ελεύθερο να κινούνται και να πράττουν όπως θέλουν. Έτσι, ο Βόλος θα ζήσει κάποιες πολύ επώδυνες στιγμές και θα έρθει αντιμέτωπος με ένα κλίμα τρομοκρατίας το οποίο δεν είχε γνωρίσει στην πρόσφατη ιστορία του. Όσοι υπήρξαν μέλη του ΕΑΜ ή ακόμη και οι απλοί υποστηρικτές του κινδύνευαν ανά πάσα ώρα και στιγμή να συλληφθούν, να βασανιστούν και στο τέλος να εκτελεστούν. Οι εκτελέσεις τους θα μπορούσαν να συμβούν σε πολλά μέρη της πόλης τόσο στα κολαστήρια που ήταν διαμορφωμένα ειδικά για αυτόν τον σκοπό (Κίτρινη Αποθήκη, φυλακές Αλεξάνδρας κ.λ.π) όσο και στους δρόμους και στις πλατείες όπου οι κρεμάλες και τα άταφα σώματα δολοφονημένων πολιτών ήταν ένα καθημερινό θέαμα για τους κατοίκους. Επίσης σύνθητες φαινόμενο ήταν τα μπλόκα σε περιοχές όπου θεωρούνταν πως ζούσαν μέλη ή συνεργάτες της Αντίστασης καθώς και οι συνεχείς λεηλασίες στις περιουσίες των ανθρώπων όπου οι ίδιοι οδηγούσαν στις φυλακές. Τα κίνητρα για την ένταξη στον ΕΑΣΑΔ δεν ήταν μονοδιάστατα ούτε και είχαν να κάνουν με το ιδεολογικό κομμάτι της οργάνωσης. Πολλά από τα μέλη του είχαν ενταχθεί σε αυτόν για λόγους σκοπιμότητας, επιβίωσης ή και οικονομικού οφέλους καθώς πολλές από τις δράσεις της οργάνωσης σχετίζονταν άμεσα με το πλιάτσικο ενώ είχε επιβληθεί και φορολογία με την μορφή του παρακρατήματος στα εισαγόμενα προϊόντα του Βόλου. Από την μεριά του, ο αστικός κόσμος φαίνεται να στηρίζει το έργο του ΕΑΣΑΔ και ουκ ολίγοι επιχειρηματίες και βιομήχανοι θα συνδράμουν τόσο στην παροχή χρηματοδότησης όσο και άλλων υλικών ειδών στα στελέχη του.

Τα χαρακτηριστικά και η δράση του ΕΑΣΑΔ και των ΤΑ παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες. Αν και ο πρώτος δεν είχε ιδρυθεί κατόπιν κυβερνητικής πρωτοβουλίας και δεν είχε πάντοτε αξιωματικούς ως αρχηγούς ωστόσο εξοπλίστηκε από τις κατοχικές Αρχές και σε συνεννόηση με εκείνες έδρασε εις βάρος της Αντίστασης έχοντας τον κοινό στόχο της κατάπνιξής της. Το προφίλ των μελών που ανήκαν σε εκείνους τους σχηματισμούς κατανεμόταν ανάμεσα τους φανατικούς εθνικόφρονες αντικομμουνιστές, σε μέλη άλλων αντιστασιακών ομάδων τα οποία δεν ήθελαν την παραμικρή σχέση με το ΕΑΜ καθώς και σε εγκληματικά στοιχεία τα οποία διέπρατταν θηριωδίες ενώ παράλληλα αποκόμιζαν χρηματικά και υλικά οφέλη. Η βία των ομάδων αυτών καθώς και το αφήγημα που χρησιμοποιήθηκε από εκείνους για τη νομιμοποίησή της (εθνικοφροσύνη, ανάγκη αντιμετώπισης του κομμουνιστικού κινδύνου κ.λ.π) υπήρξαν απολύτως ταυτόσημες μεταξύ τους.

Η δικαστική αντιμετώπιση του ΕΑΣΑΔ παρουσιάζει και εκείνη ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα ότι η Δικαιοσύνη δεν είχε αντιμετωπίσει με την απαραίτητη αυστηρότητα τις πράξεις και τα εγκλήματα των μελών του. Η πλευρά των κατηγορουμένων κατάφερε να χρησιμοποιήσει διάφορα δικονομικής φύσεως προσχήματα με αποτέλεσμα ακόμη και να αποφύγει τις δίκες ενώ, όταν έπρεπε τελικά να τις αντιμετωπίσει, τότε οι εις βάρος τους ποινές υπήρξαν αρκετά ήπιες. Στο Ειδικό Δικαστήριο της Λάρισας, επί παραδείγματι, πολλοί από εκείνους θα κηρυχθούν αθώοι λόγω αμφιβολιών ενώ στην περίπτωση του Βόλου, αν και εξεδόθησαν πολλές αποφάσεις θανατικής καταδίκης των δωσιλόγων, εντούτοις δεν θα εφαρμοστεί καμία από αυτές. Το μεταπολεμικό κράτος άλλωστε θα έχει ως προτεραιότητά του, όχι την καταδίκη όσων συνεργάστηκαν με τους κατακτητές, αλλά τη σύγκρουση με την Αριστερά μία στάση η οποία θα οδηγήσει ουσιαστικά στην αμνήστευσή τους αφού είχαν αρχίσει πλέον να θεωρούνται εξαιρετικά χρήσιμοι για την υλοποίηση αυτού του σκοπού. Μετά την Απελευθέρωση, φαίνεται να αναδύονται και να προκύπτουν νέες ζυμώσεις οι οποίες θα προλειάνουν το έδαφος για το ξέσπασμα της εμφύλιας σύγκρουσης που θα αφήσει το ζοφερό αποτύπωμά της στη χώρα για αρκετό καιρό.

6. Η Θεσσαλία μετά τον πόλεμο: Λευκή Τρομοκρατία, Εμφύλιος και η Ομάδα Σούρλα

6.1 Λευκή Τρομοκρατία: Άμυνα ή επίθεση του καθεστώτος;

Η Απελευθέρωση και η περίοδος που ακολούθησε μετά τον πόλεμο δημιούργησαν καινούριες συνθήκες στη χώρα η οποία πλέον ζούσε κρίσιμες ιστορικές στιγμές που σχετίζονταν με το μέλλον της και την επιβίωσή της μετά την καταστροφική εμπειρία της Κατοχής. Στο επίπεδο της τύχης των αντιστασιακών οργανώσεων τα πράγματα είχαν εισέλθει επίσης σε ένα κρίσιμο σταυροδρόμι. Το ΕΑΜ αντιμετώπιζε τη εχθρότητα τόσο των κρατικών Αρχών όσο και των υπολοίπων εθνικοφρόνων οργανώσεων οι οποίες θεωρούσαν πως πραγματικό στόχος της ηγεσίας του είναι η κατάληψη της εξουσίας και η «μπολσεβικοποίηση» της χώρας σε εύθετο χρόνο. Μετά τα αιματηρά Δεκεμβριανά του 1944, όπου αποκλήτως η Αστυνομία άνοιξε πυρ εναντίον των διαδηλωτών, θα ακολουθήσει η Συμφωνία της Βάρκιζας το επόμενο έτος όπου και θα αποφασιστεί ο αποπλισμός των αντιστασιακών οργανώσεων. Το κράτος πλέον διεκδικεί τον ρόλο του αποκλειστικού κατόχου του προνομίου της βίας κάτω από το ένδυμα της νομιμότητας. Το προνόμιο αυτό ωστόσο δεν φαίνεται να ανήκει αποκλειστικά στο κράτος αλλά και σε άλλες ένοπλες ομάδες οι οποίες δρουν βαιοπραγώντας ασυστόλως και προκαλώντας ένα κλίμα τρομοκρατίας και φόβου κυρίως στις περιοχές της ελληνικής υπαίθρου. Η βία της Κατοχής όχι μόνο δεν φαίνεται να σταματά μετά την Απελευθέρωση αλλά αντιθέτως σε πολλές περιπτώσεις δείχνει να εντείνεται.

Οι κρατικές Αρχές στρέφονται και εκείνες εναντίον των κομμουνιστών κάτι το οποίο αποτυπώνεται και στα μεγέθη των δυνάμεών τους τα οποία μέσα σε ένα σύντομο χρονικό διάστημα αυξάνονται με ραγδαίους ρυθμούς. Είναι χαρακτηριστικό ότι μέσα σε έναν μόλις χρόνο από τη Συμφωνία της Βάρκιζας η δύναμη της Εθνοφυλακής, η οποία κατ' αρχήν είχε ως έργο της την επιτήρηση και την επιβολή της τάξης, αυξήθηκε από 16.200 σε άνω των 23.000 αντρών ενώ αντιστοίχως εκείνη της Αστυνομίας από 4.500 σε 6.500¹²². Επιπλέον οι δωσίλογοι, όπως έχει αναφερθεί και ανωτέρω, θα αντιμετωπιστούν με υπερβολική επιείκεια και θα ενσωματωθούν στους κρατικούς μηχανισμούς ώστε να αντιμετωπίσουν την «κομμουνιστική απειλή» που κατά το επίσημο αφήγημα έθετε σε κίνδυνο την ίδια την υπόσταση του έθνους και της ακεραιότητας της χώρας. Ο φανατικός αντικομμουνισμός καθώς και οι κατασταλτικοί κρατικοί μηχανισμοί που είχαν χρησιμοποιηθεί κατά κόρον στη διάρκεια του

---

¹²² Βόγλης Π. (2004). *Η εμπειρία της φυλακής και της εξορίας: οι πολιτικοί κρατούμενοι στον εμφύλιο πόλεμο*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. σ. 84.

Μεσοπολέμου θα διατηρηθούν ακέραιοι και στις νέες συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί μετά τέλος της Κατοχής¹²³.

Η Εθνοφυλακή, μεγάλος αριθμός των μελών της οποίας είχε θητεύσει στα ΤΑ, δεν στάθηκε αποκλειστικά και μόνο στις δικές της δυνάμεις αλλά ήρθε σε συνεργασία και με διάφορες εθνικόφρονες και βασιλόφρονες ομάδες ενόπλων που δρούσαν κατά κόρον στην ελληνική ύπαιθρο. Με αυτόν τον τρόπο, ένα μεγάλο κύμα βίας και τρομοκρατίας θα εξαπλωθεί σε πολλές πόλεις της χώρας αλλά και σε χωριά όπου οι επίσημες κρατικές Αρχές σε αργαστή συνεργασία και στενό εναγκαλισμό με τις παρακρατικές δεξιόστροφες ομάδες θα προβούν σε συλλήψεις, εκτελέσεις, εκτοπίσεις και κάθε είδους διώξεις εναντίον πολιτών. Οι πολίτες που διώχθηκαν ήταν κατά κύριο λόγο υποστηρικτές της Αριστεράς και μέλη του ΕΑΜ που είχαν πολεμήσει με το αντιστασιακό κίνημα εναντίον των Αρχών κατοχής. Οι Βρετανοί, από την μεριά τους, στήριζαν ενθέρμως την κυβερνητική προσπάθεια αφού είχαν εκφράσει ακόμη και σε ανώτερο επίπεδο την μεγάλη ανησυχία που τους κατείχε για την πιθανή εκδήλωση κομμουνιστικού ξεσηκωμού και πραξικοπήματος¹²⁴. Επιπλέον, ο αστικός πολιτικός κόσμος, ήδη προ της Απελευθέρωσης, είτε ανήκε στον χώρο της Δεξιάς είτε σε αυτόν του Κέντρου έκανε ξεκάθαρες αναφορές περί επικείμενης «αναρχούμενης αντάρτικης κινήσεως» που είχε ως στόχο της την «εξολόθρευση» του ελληνικού πληθυσμού¹²⁵.

Όλο αυτό το κλίμα του εκφοβισμού και της συνεχούς επικλήσεως περί της πιθανής κατάλυσης της δημοκρατίας και του αστικού κράτους έδωσε ουσιαστικά το ελεύθερο στις Αρχές και στις παρακρατικές ομάδες να αντιμετωπίσουν με κάθε δυνατό μέσο την αντίπαλη πλευρά. Τα γεγονότα της βίας που ακολούθησαν από τη φυγή των Γερμανών μέχρι και την έναρξη του εμφυλίου πολέμου αποκαλούνται ιστοριογραφικά ως «λευκή τρομοκρατία», σε αντίστιξη με την «ερυθρά τρομοκρατία» την οποία επικαλούνταν το επίσημο κρατικό αφήγημα. Η πρώτη θα επιφέρει πραγματικά οδυνηρές συνέπειες και θα έχει έναν φρικτό απολογισμό για τη χώρα: 1.289 δολοφονίες, 6671 τραυματισμοί, σχεδόν 35.000 συλλήψεις, 165 βιασμοί γυναικών και τεράστιες καταστροφές λεηλασιών, υλικών καταστροφών κ.λ.π¹²⁶. Οι απώλειες και η βία της κατοχής φαίνεται πλέον να δίνουν τη μακάβρια θέση τους σε εκείνες των εμφυλίων συγκρούσεων.

---

¹²³ Βόγλης Π. όπ. π. σ. 82.

¹²⁴ Αθανασιάδης Γ. όπ. π. 224-226.

¹²⁵ Βλ. κοινή δήλωση Σοφούλη, Καφαντάρη, Παπανδρέου, Γονατά κ.ά στις 19/1/1944, στο Αθανασιάδης Γ. όπ. π. σ. 235.

¹²⁶ Βουρνάς Τ. (2013). *Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας: Ο Εμφύλιος*, τομ. Δ'. Αθήνα: Πατάκης. σ. 32.

6.2 Ο Εμφύλιος Πόλεμος

Η όλη κατάσταση έτσι όπως είχε διαμορφωθεί μέσα από έναν ασταμάτητο κύκλο αίματος και τρομοκρατίας εις βάρος εκείνου του κομματιού του πληθυσμού το οποίο στοχοποιήθηκε ως επικίνδυνο ακόμη και σε ανώτερο επίπεδο δεν μπορούσε παρά να οδηγήσει στη γενίκευση της σύγκρουσης και την είσοδο της χώρας σε καινούριες περιπέτειες. Η κυβέρνηση Σοφούλη κηρύσσει τη διενέργεια βουλευτικών εκλογών για τις 31 Μαρτίου του 1946 ενώ το ΚΚΕ καλεί τον ελληνικό λαό να μην τις νομιμοποιήσει αλλά αντιθέτως να απέχει¹²⁷. Η αιτιολογία αυτής της απόφασης ήταν πως δεν θα μπορούσε να είναι δυνατή η διενέργεια εκλογών μέσα σε ένα κλίμα άγριας βίας και τρομοκρατίας του πληθυσμού από τις κρατικές Αρχές και τις ομάδες που τις συνεπικουρούσαν. Πράγματι οι δολοφονίες, οι συλλήψεις και οι διώξεις εις βάρος των αριστερών πολιτών δεν είχαν κοπάσει αντιθέτως γίνονταν ολοένα και οξύτερες και μάλιστα με τις κυβερνητικές ευλογίες κάτι που ασφαλώς τους στερούσε κάθε δυνατότητα προστασίας. Άλλωστε όλες οι αστικές πολιτικές παρατάξεις ανέχονταν το συγκεκριμένο καθεστώς καθώς θεωρούσαν ότι ο κίνδυνος μίας πιθανής κομμουνιστικής επικράτησης θα ήταν ασυγκρίτως πιο καταστροφικός.

Ως γεγονός ορόσημο και ως έναρξη του πολέμου θεωρείται η επίθεση ανταρτών εναντίον του Σταθμού Χωροφυλακής στο Λιτόχωρο Πιερίας (30/3/1946), αν και ο εμφύλιος σπαραγμός αποτελούσε ήδη μία πραγματικότητα για τη χώρα¹²⁸. Το κράτος πλέον θεώρησε ότι έπρεπε να αντιμετωπίσει τους αντιπάλους του στο στρατιωτικό επίπεδο και έλαβε αυστηρά μέτρα που ουσιαστικά τους έθεταν εκτός νομιμότητας. Ένα από τα σημαντικότερα ήταν και το περιβόητο Γ΄ Ψήφισμα (18/6/1944) σύμφωνα με το οποίο οι οπαδοί της Αριστεράς κηρύσσονταν ως επικίνδυνοι τόσο για το αστικό καθεστώς όσο και για την ίδια την ακεραιότητα της χώρας¹²⁹. Το εν λόγω ψήφισμα οδήγησε στην καθιέρωση εκτάκτων στρατοδικείων από τα οποία πέρασαν χιλιάδες πολιτών ενώ πολλοί από αυτούς εκτελέστηκαν με την κατηγορία της στάσης εναντίον του πολιτεύματος και της προδοσίας. Επιπλέον μεγάλος αριθμός πολιτών θα οδηγηθεί σε τόπους εξορίας (Μακρόνησος, Γυάρος, Άγιος Ευστράτιος κ.λ.π) και θα έρθει αντιμέτωπος με τον εγκλεισμό και τα βασανιστήρια. Το τέλος του εμφυλίου θα έρθει το καλοκαίρι του 1949 με τις κυβερνητικές δυνάμεις να συντρίβουν τον Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδος στα βουνά της Ηπείρου. Οι νεκροί θα ανέλθουν σε δεκάδες χιλιάδες ενώ πολλοί από τους ηττημένους θα λάβουν τον δρόμο της φυγής σε χώρες του εξωτερικού, καθιστώντας έτσι τον τριετή αυτό εμφύλιο ως μία από τις μεγαλύτερες τραγωδίες της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας.

---

¹²⁸ Μπαέφ Ι. (1999). *Μια ματιά απ' έξω: Ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα*. Αθήνα: Φιλίστωρ. σ 116.

¹²⁹ Βουρνάς Τ. όπ. π. 45-51.

6.3 Η μεταπολεμική Θεσσαλία σε καθεστώς τρομοκρατίας και εμφυλίου

Τόσο η λευκή τρομοκρατία όσο και η άμεση συνέπειά της, ο εμφύλιος πόλεμος, δεν μπορούσαν να αφήσουν ανεπηρέαστη και τη Θεσσαλία. Το ΕΑΜ, ήδη από τα χρόνια της κατοχής γνώριζε μία μεγάλη αποδοχή από τον εντόπιο πληθυσμό και η δύναμή του υπήρξε αρκετά σημαντική ίσως και συντριπτική σε σύγκριση με τις υπόλοιπες αντιστασιακές οργανώσεις. Η ΕΠΟΝ της Μαγνησίας είχε ιδρυθεί την ίδια περίοδο με την εμφάνισή της στην Αθήνα (1943) και πολλοί είχαν σπεύσει να συμμετέχουν σε αυτή¹³⁰. Τα μέλη του ΕΑΜ μάλιστα είχαν να επιδείξουν ένα αξιόλογο αντιστασιακό έργο με επιθέσεις εναντίον των κατοχικών δυνάμεων, με την κατασκοπεία καθώς και με την διοργάνωση απεργιακών κινητοποιήσεων αλλά και πορειών. Πολλές φορές τόσο οι Γερμανοί όσο και οι Έλληνες συνεργάτες τους επιχείρησαν να κάμψουν το συγκεκριμένο κίνημα χωρίς ωστόσο να το επιτύχουν παρά το όργιο βίας που είχαν διαπράξει. Στις 7 Οκτωβρίου του 1944 θα φύγουν και οι τελευταίοι Γερμανοί από τον Βόλο και στη συνέχεια θα ακολουθήσουν τον ίδιο δρόμο και στα άλλα μέρη της Θεσσαλίας. Παρά το γενικότερο κλίμα χαράς που επικρατούσε λόγω της Απελευθέρωσης οι οπαδοί του ΕΑΜ έμελε πλέον να αντιμετωπίσουν τους εσωτερικούς τους εχθρούς οι οποίοι και είχαν θέσει ως σκοπό τους την πλήρη εξουδετέρωσή του.

Τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια η Θεσσαλία βίωσε και εκείνη την πικρή γεύση της λευκής τρομοκρατίας καθώς διάφορες παραστρατιωτικές ομάδες με τοπικούς αρχηγούς σε συνεννόηση και συνεργασία με την Εθνοφυλακή ή άλλες Αρχές του κρατους εξαπέλυαν σφοδρές και ανελέητες διώξεις εις βάρος των Αριστερών. Οι κάτοικοι της περιοχής, λόγω της έντονης παρουσίας της Αριστεράς και παρά το γενικότερο κλίμα τρομοκρατίας, ανταποκρίθηκαν θετικά απέναντι στο κάλεσμα του ΚΚΕ για αποχή από τις βουλευτικές εκλογές της 31/3/1946. Ειδικά στον νομό της Μαγνησίας, βάσει των επίσημων νομαρχιακών στοιχείων, από το σύνολο των 42.888 ψηφοφόρων προσήλθαν στις κάλπες μόλις οι 19.157 ποσοστό που με άλλα λόγια δεν άγγιξε ούτε το 50% του εκλογικού σώματος της περιοχής. Εντός της πόλης του Βόλου μάλιστα η αποχή υπολογίζεται ότι έφτασε το 75%, ένα πραγματικά εντυπωσιακό ποσοστό¹³¹. Κάτι τέτοιο ασφαλώς δεν ήταν ένα τυχαίο γεγονός εάν συνυπολογιστούν και τα όσα δραματικά είχε περάσει η πόλη κατά την διάρκεια των κατοχικών χρόνων.

---

¹³⁰Βογιατζής Θ. (2018). *Όταν τους ιδώμεν όλους υπό το πέλμα μας... Όταν τους πατήσωμεν όλους τελειωτικώς, θα ησυχάσωμε...* Βόλος: Επικοινωνία.

¹³¹ Στο ίδιο σσ. 139-140.

Το Γ΄ Ψήφισμα, ένας νόμος ξεκάθαρα φωτογραφικός που έθετε εκτός νόμου όλους τους θεωρούμενους ως κομμουνιστές, έφερε ως αποτέλεσμα τη σύσταση τοπικών ειδικών στρατοδικείων σε όλη την επικράτεια. Τη μοίρα αυτή θα ακολουθήσει και ο Βόλος αφού θα αρχίσουν με συστηματικό τρόπο να πραγματοποιούνται τέτοιου είδους στρατοδικεία τα οποία λάμβαναν χώρα στο κτήριο Παπαστράτου, όπου σήμερα στεγάζεται η διοίκηση του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Τον Σεπτέμβριο του 1946 θα πραγματοποιηθούν οι πρώτες εκτελέσεις Βολιωτών οι οποίες αφορούσαν στρατιώτες υπηρετούντες σε μονάδες της Λάρισας¹³². Οι καταδικαστικές αποφάσεις θα συνεχίζουν να εκδίδονται κατά ριπάς εις βάρος όσων ήταν ύποπτοι ως κομμουνιστές καθώς οι στρατοδίκες είχαν κάθε ελευθερία απέναντι τους με τις ευλογίες του κράτους. Μέσα στον Οκτώβριο και τον Νοέμβριο θα πραγματοποιηθεί στο κτήριο Παπαστράτου η πρώτη μεγάλη δίκη εις βάρος στρατιωτών που θεωρήθηκαν υποστηρικτές του ΚΚΕ κατά την οποία θα προσαχθούν 51 υπηρετούντες στις τάξεις του στρατού και ακόμη 6 απλοί πολίτες¹³³.

Όσο προχωρούσε ο καιρός η ένταση του εμφυλίου πολέμου δυνάμωνε και μαζί της γινόταν ολοένα και σκληρότερη η στάση των κρατικών αρχών εις βάρος των αντιφρονούντων. Μέσα στο 1947 θα ξεκινήσει η πραγματοποίηση μαζικών συλλήψεων πολιτών τις οποίες θα ακολουθήσουν οι μαζικές εκτοπίσεις στα ξερονήσια. Το Τρίκερι μάλιστα, ένα μικρής έκτασης νησί στη νότια πλευρά του Παγασητικού, θα γίνει τόπος εξορίας χιλιάδων γυναικών αλλά και παιδιών¹³⁴. Παράλληλα ωστόσο με τις επίσημες κυβερνητικές και στρατιωτικές αρχές, οι οποίες είχαν δημιουργήσει μία αίσθηση τρομοκρατίας στους πολίτες καθώς και στο στράτευμα, αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους και παρακρατικές ένοπλες ομάδες οι οποίες θέλησαν με μεγάλη προθυμία να συνεισφέρουν στο έργο των πρώτων. Στην αμέσως μετά τον πόλεμο περίοδο, σώματα της Εθνοφυλακής¹³⁵ εγκαθίστανται σε ολόκληρη τη Θεσσαλία και ακολουθεί η εμφάνιση και η συγκρότηση ανεξάρτητων ενόπλων ομάδων που είχαν ως κοινό στόχο τη δράση εναντίον των κομμουνιστών της περιοχής. Συγκεκριμένα, έχουμε την εμφάνιση των εξής κυριότερων εξ αυτών ομάδων: αυτής του Σούρλα στην περιοχή των Φαρσάλων, του Βουρλάκη σε Λαμία και Δομοκό, του Καλαμπαλίκη στον Βόλο, των Μπίσδα, Καρακώστα και Σαμουρέλη στον Αλμυρό, αυτής του Κοντούρη στη Σούρπη κ.ά¹³⁶. Οι παραπάνω σχηματισμοί θα δράσουν υποστηρικτικά στο έργο τόσο της Εθνοφυλακής όσο και των υπόλοιπων κυβερνητικών δυνάμεων των οποίων θα αποτελέσουν ίσως τον πολυτιμότερο βοηθό.

---

¹³² Βογιατζής Θ. σ. 162.

¹³³ Όπ. π. σ. 185.

¹³⁴ Βόγλης Π. σ. 165.

¹³⁵ Η Εθνοφυλακή διέθετε, πάντα με τις κρατικές ευλογίες, διευρυμένες αρμοδιότητες μεταξύ των οποίων και τη δυνατότητα σύλληψης χωρίς την ύπαρξη εντάλματος. Βλ. Βόγλης Π. (2014). *Η Αδύνατη Επανάσταση*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. σ. 121.

¹³⁶ Τσαμπίρας Θ. (2001). *Ο Αλμυρός στις φλόγες 1941-1949*. Αλμυρός: ΠΕΑΕΑ Αλμυρού. σ. 206-207.

6.4 Το προφίλ του Γρηγόρη Σούρλα

Ο Γρηγόρης Σούρλας γεννήθηκε στα 1909 στο Σιατερλί, χωριό της περιοχής των Φαρσάλων το οποίο σήμερα ονομάζεται Δένδρα. Ήδη από τα νεανικά του χρόνια, συναναστράφηκε με συμμορίες ληστών οι οποίες δρούσαν στην περιοχή της Θεσσαλίας όπως και σε άλλες περιοχές της χώρας καθώς η ληστεία υφίστατο ακόμη ως φαινόμενο κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Αρχικά είχε σχέσεις με τη συμμορία του Φώτη Γιαγκούλα ενός από τους πλέον περιβόητους και θρυλικούς ληστάρχους της περιοχής ο οποίος έδρασε τόσο την περιοχή της Θεσσαλίας όσο και σε εκείνη της Μακεδονίας. Αργότερα ο Σούρλας θα καταφύγει σε μία άλλη ληστρική ομάδα αυτή του Στέργιου Μπόλια, τον οποίον και φόνευσε μετά από μία μεταξύ τους διαμάχη πυροβολώντας τον στην καρδιά με το όπλο του. Κάποια χρόνια αργότερα τη δεκαετία του '40 και αφού είχε υπηρετήσει στο αλβανικό μέτωπο, θα επιστρέψει στην ιδιαίτερη πατρίδα του, το Σιατερλί όπου και θα ασχοληθεί με την γεωργοκτηνοτροφία. Ωστόσο, όπως περιγράφει και ο ίδιος, δεν θα ασχοληθεί μόνο με τα κτήματά του αλλά παράλληλα θα συγκεντρώνει και οπλισμό από τις εγκαταλελειμμένες στρατιωτικές αποθήκες των Φαρσάλων¹³⁷.

Όσο οι Ιταλοί βρίσκονταν ακόμη στη Θεσσαλία, ο Σούρλας θα συγκροτήσει ένοπλη ομάδα, αρχικός στόχος της οποίας ήταν η αντιστασιακή δράση. Ειδικότερα, τον Νοέμβριο του 1941 ο αντισυνταγματάρχης Γεώργιος Κωστόπουλος θα ιδρύσει τον λεγόμενο Εθνικό Στρατό Απελευθερωτικής Προσπάθειας (ΕΣΑΠ) ο οποίος αποτελείτο τόσο από εντεταγμένα όσο και από αυτοτελή αρχηγεία. Ένα από αυτά, το αρχηγείο των Φαρσάλων με έδρα το Κάτω Σιατερλί, θα ιδρυθεί τον Ιούνιο του 1942 από τον Σούρλα και θα χρηματοδοτηθεί από τον ίδιο τον ΕΣΑΠ με σκοπό δράσεις αντιστασιακού χαρακτήρα εναντίον των Ιταλών που κυριαρχούσαν στην περιοχή. Σύμφωνα μάλιστα με μαρτυρίες, η ομάδα του θα συνεργαστεί με εκείνη του Άρη Βελουχιώτη και θα τη συνδράμει ωστόσο κατά τον βιογράφο του ο Σούρλας θα αρχίσει να δείχνει δυσπιστία απέναντί του για λόγους ιδεολογικούς. Ο ίδιος περιγράφει σε έκθεσή του το πώς άρχισε να στρέφεται εναντίον των κομμουνιστών: σε μνημόσυνο προς τιμήν του μικρού Μαράθεα είχαν παραβρεθεί και μέλη του ΕΛΑΣ τα οποία αντί να κάνουν το σχήμα του Σταυρού ύψωναν με το αριστερό τους χέρι την γροθιά κάτι που τον θορύβησε ιδιαίτερα¹³⁸. Με αυτό το εύπεπτο αφήγημα της προσβολής του θρησκευτικού συναισθήματος ο Σούρλας θα δικαιολογήσει την στροφή του απέναντι στους κομμουνιστές καθώς και τη λήψη δράσης εναντίον τους.

---

¹³⁷ Γιαννάκενας Ιω. (2016). *Γρηγόρης Σούρλας: Ο καπετάνιος της Θεσσαλίας*. Αθήνα: Πελασγός. σσ. 39-54.

¹³⁸ Όπ. π. σσ. 64-65.

7. Η δράση της Ομάδας Σούρλα

7.1 Αντιστασιακές δράσεις από τον ΕΣΑΠ και την ομάδα Σούρλα κατά την κατοχική περίοδο

Ο ΕΣΑΠ, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ιδρύθηκε από τον αντισυνταγματάρχη Γ. Κωστόπουλο για να πραγματοποιεί αντιστασιακές ενέργειες κατά των Ιταλών κατακτητών στους οποίους και είχε παραχωρηθεί από τους Γερμανούς ολόκληρη η περιοχή της Θεσσαλίας. Η ομάδα του θα φτάσει να αριθμεί περί τους 300 ενόπλους, θα αναγνωριστεί και από το Στρατηγείο της Μέσης Ανατολής ενώ στις τάξεις του διοικητικό ρόλο θα αναλάβει και ο Στέφανος Σαράφης ο οποίος αργότερα θα προσχωρήσει στο ΕΑΜ. Στα αυτοτελή του αρχηγεία θα ανήκει και ο Σούρλας ο οποίος μάλιστα είχε προσφύγει ο ίδιος στον ΕΣΑΠ ζητώντας να συμμετέχει στην οργάνωση και να συνδράμει στο έργο της. Ο ίδιος ο Κωστόπουλος αναφέρει για εκείνον: «Ο γεωργοκτηνοτρόφος Γεώργιος Κων. Σούρλας, εκ Κάτω Σιατερλί Φαρσάλων, αυτοβούλως κατά μήνα Ιούλιον του 1942 ίδρυσε αυτοτελές Αρχηγείον παρά τω χωρίω του. Ούτος συνέχισε τη δράση του και μετά τον αφοπλισμόν του ΕΣΑΠ, αλλά και μετά την απελευθέρωσιν συνεισφέρων εις την προσπάθειαν του κράτους διά την εμπέδωσιν της τάξεως. Η δύναμίς του έφθασε κατά καιρούς τους οκτακοσίους περίπου άνδρας»¹³⁹. Βάσει της αναφοράς Κωστόπουλου συνάγεται το συμπέρασμα ότι η ίδρυση αρχηγείου στα Φάρσαλα υπήρξε πρωτοβουλία του Σούρλα και μάλιστα συμπληρώνεται ότι η δράση της ομάδας δεν περιορίστηκε στα κατοχικά χρόνια αλλά και σε αυτά που ακολούθησαν έχοντας ως σκοπό του την «εμπέδωση της τάξης». Το ποια θα είναι αυτή η «τάξη» θα φανεί στη συνέχεια.

Η έκθεση του ΕΣΑΠ αναφέρει συνοπτικά και με χρονολογική σειρά τη δράση της οργάνωσης εναντίον των Ιταλών κατακτητών. Συγκριμένα, από τις 19/2/1942 μέχρι και τις 27/2/1943 αναφέρονται διάφορες ενέργειες οι οποίες πήραν πολλές μορφές. Στις 19/2/1942 γράφεται ότι ο Σούρλας υπέθαλπε επτά Άγγλους στρατιώτες στο Αρχηγείο του στο Κάτω Σιατερλί ενώ κάποιους μήνες αργότερα στις 23 Ιουλίου δύναμη Ιταλών κάνει επιδρομή στο ίδιο χωριό και αφού δίνει μάχη με το Αρχηγείο Φαρσάλων θα κάψει τα οικήματα του Σούρλα και θα κλέψει μάλιστα μέχρι και τα αιγοπρόβατά του. Στη συνέχεια η έκθεση αναφέρεται και σε άλλες δράσεις σε μέρη της Θεσσαλίας όπως την εξουδετέρωση της ιταλικής φρουράς στην πόλη της Καλαμπάκας (12/1/43) καθώς και τις δολιοφθορές που είχε προκαλέσει το Αρχηγείο Φαρσάλων στο μεταλλείο που υπήρχε στο χωριό Τσαγκλί (σημ. Ερέτρια) αφού πρώτα είχε αιχμαλωτίσει τη γερμανική φρουρά που βρισκόταν στο σημείο¹⁴⁰.

¹³⁹ Γιαννάκενας Ιω. όπ. π. σ. 93.

¹⁴⁰ Όπ. π. σσ. 93-95.

7.2 Οι σχέσεις του ΕΔΕΣ με την ομάδα Σούρλα

Ο ΕΔΕΣ υπήρξε η δεύτερη μεγαλύτερη ομάδα η οποία ανήκε στον χώρο της Εθνικής Αντίστασης μετά φυσικά από το ΕΑΜ. Η ομάδα αυτή, που ιδρύθηκε τον Σεπτέμβριο του 1941, είχε γενικά μία μεγάλη δύναμη από άποψη μελών, η κυριαρχία της ωστόσο ήταν ισχυρότερη σε συγκεκριμένες περιοχές της χώρας όπως στην Ήπειρο και στη Στερεά Ελλάδα. Αποτελείτο κυρίως από αξιωματικούς του στρατού και το ιδεολογικό της πρόσημο ήταν αντιβασιλικό¹⁴¹ καθώς πολλά από τα μέλη της διαπνέονταν από τις βενιζελικές ιδέες. Ωστόσο, μέσα στην περίοδο της κατοχής, ο ΕΔΕΣ είχε αρχίσει να θεωρεί περισσότερο επικίνδυνη μία πιθανή επικράτηση του ΕΑΜ παρά την επιστροφή του εξόριστου βασιλιά¹⁴². Έτσι, η σύγκρουσή του με το ΕΑΜ θα είναι αναπόφευκτη και κάποιες φορές οι τάξεις της μίας ομάδας θα έρθουν σε συμπλοκή με εκείνες της άλλης και μάλιστα σε μία περίοδο όπου η σημαντικότερη προτεραιότητα θα έπρεπε να είναι ο αγώνας εναντίον των κατακτητών.

Στην περίπτωση της γέφυρας του Γοργοποτάμου, παρά τη γενικότερη διαμάχη μεταξύ των δύο ομάδων, υπήρξε κάποια σύμπλευση καθώς ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ συνήργησαν με τη βοήθεια των Βρετανών προς την ανατίναξή της. Στην περιοχή θα εμφανιστεί και μία μικρή δύναμη της ομάδας Σούρλα, σύμφωνα με την μαρτυρία του ίδιου για να βοηθήσει στην όλη προσπάθεια. Πέραν όμως από τη μαρτυρία του Σούρλα υπάρχει και η σαφέστατη αναφορά του ίδιου του Ζέρβα, αρχηγού του ΕΔΕΣ, ο οποίος στο ημερολόγιο του παραδέχεται πως ήρθε σε επαφή με εκείνον γεγονός που καθιστά αναμφίβολη την επικοινωνία ανάμεσα στα δύο πρόσωπα. Η επικοινωνία αυτή θα συνεχιστεί και μετέπειτα, όταν ο ΕΛΑΣ θα αποκτήσει μεγαλύτερη δύναμη στη νότια Θεσσαλία, κάτι που θα φέρει σε μεγάλη ανησυχία και θορύβηση τους αντιπάλους του. Έτσι, στις αρχές του Σεπτεμβρίου του 1943 ο Σούρλας μεταβαίνει στην Ήπειρο με σκοπό του να συναντηθεί με τον Ζέρβα κάτι που εντέλει επιτυγχάνει. Αν και δεν είναι γνωστό το τι ειπώθηκε ακριβώς σε εκείνη τη συνάντηση, το γεγονός είναι ότι η παρουσία της ομάδας στην περιοχή μαθεύτηκε με αποτέλεσμα ο ΕΛΑΣ να επιτεθεί εναντίον της και να εκτελέσει αρκετά από τα μέλη της. Οι επαφές Σούρλα- Ζέρβα φαίνεται να συνεχίζονται και στα επόμενα έτη με τον πρώτο να αιτείται πολλάκις από τον δεύτερο πολεμικό υλικό για να αντιμετωπίσει τα σώματα του ΕΛΑΣ που δρούσαν στην περιοχή¹⁴³. Αν και οι δύο άντρες φαίνεται να υπήρξαν ιδεολογικά αντίθετοι (ο Ζέρβας υπήρξε αντιβασιλικός ενώ ο Σούρλας βασιλόφρονας) εντούτοις ήρθαν σε συμμαχία μαζί τους έχοντας ως κοινό τους στόχο τους κομμουνιστές.

¹⁴¹ Πυρομάγλου Κομ. (2013). *Η Εθνική Αντίστασις*. Αθήνα: Δωδώνη. σ. 307.

¹⁴² Close D. (2000). *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950: Μελέτες για την πόλωση*. Αθήνα: Φιλίστωρ. σ. 93.

¹⁴³ Γιαννάκενας Ιω. σ. 104-119.

7.3 Το προφίλ των μελών της ομάδας και η μορφή της οργάνωσής της

Σύμφωνα με τα υπάρχοντα στοιχεία, η πλειοψηφία των μελών της ομάδας Σούρλα υπήρξαν κάτοικοι της Θεσσαλίας οι οποίοι ασχολούνταν κατά βάση με τη γεωργία και την κτηνοτροφία δεδομένων και των γεωγραφικών χαρακτηριστικών της περιοχής τους. Πέραν των γεωργοκτηνοτρόφων αναφέρονται και άλλα επαγγέλματα όπως αυτά που σχετίζονται με δημόσια αξιώματα όπως γραμματείς κοινοτήτων, δικολάβοι, αξιωματικοί αλλά και με εκείνα του ιδιωτικού τομέα όπως κουρείς, παντοπώλες, υποδηματοποιοί, ξυλουργοί κ.λ.π. Γενικά είναι βέβαιο ότι στην ομάδα είχαν καταταγεί άνθρωποι από τις χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις κάτι απολύτως λογικό ειδικά εάν σκεφτεί κανείς τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά της θεσσαλικής υπαίθρου. Υπήρξαν ωστόσο και κάποια άτομα περισσότερο εύπορα τα οποία είχαν σπεύσει να βοηθήσουν την ομάδα με διαφόρους τρόπους. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του εμπόρου Γ. Γαλλή ο οποίος είχε μεταφέρει ρουχισμό, φαρμακευτικό υλικό και χρηματική βοήθεια στο Αρχηγείο Φαρσάλων και απετέλεσε σύνδεσμο μεταξύ εκείνου και του αντιστοίχου Αρχηγείου των Αθηνών¹⁴⁴.

Εντός της ομάδας είχε αναπτυχθεί ένα δίκτυο μελών και στελεχών με σκοπό τη δυνατότητα διευκόλυνσης στη διοίκηση της οργάνωσης καθώς και στον συντονισμό των διαφόρων δράσεων. Στην κορυφή της διοικητικής διάρθρωσης συναντά κανείς τον Καπετάνιο (ο ίδιος ο Σούρλας) και παρακάτω υπάρχουν υπαρχηγοί, οπλαρχηγοί, ομαδάρχες, οργανωτές, διμοιρίτες, πολεμιστές και οπλίτες. Επιπλέον, υπήρχαν και χορηγοί οι οποίοι συντελούσαν στη χρηματοδότηση της οργάνωσης καθώς και στην παροχή υλικού που ασφαλώς ήταν απαραίτητο για την υλοποίηση των ενεργειών της. Η έντονη ιδεολογική χροιά που την χαρακτήριζε φαινόταν και στην παρουσία των λεγόμενων διαφωτιστών, δηλαδή μελών οι οποίοι ήταν επιφορτισμένοι με την ιδεολογική κατήχηση των υπολοίπων και με την τόνωση του φρονήματός τους¹⁴⁵. Αυτό που συμπεραίνεται, βάσει των ανωτέρω, είναι ότι η ομάδα Σούρλα είχε αποκτήσει πλέον μια πυραμιδοειδή μορφή διοίκησης με συγκεκριμένες θέσεις και αξιώματα, έτυχε υλικής βοήθειας από διαφόρους αρωγούς και τα μέλη της προέρχονταν από πολλούς επαγγελματικούς κλάδους με μία κοινό ωστόσο ιδεολογικό πρόσημο: την εθνικοφροσύνη και την πλήρη εναντίωση με τον κομμουνισμό.

---

¹⁴⁴ Γιαννάκενας Ιω. σσ. 131-134.

¹⁴⁵ Όπ. π. σσ. 133-134.

7.4 Ο Σούρλας αγνοεί τις διαταγές των Άγγλων εξαιτίας του «κομμουνιστικού κινδύνου»

Ο ίδιος ο Σούρλας είχε αναφέρει ότι τον Φεβρουάριο του 1942 υπέθαλπε 12 Βρετανούς αξιωματικούς οι οποίοι είχαν μείνει αποκλεισμένοι στην περιοχή της δράσης του. Οι Άγγλοι ωστόσο φαινόταν ότι δεν έδειχναν ιδιαίτερη εμπιστοσύνη στην ομάδα του καθώς όταν εκείνος βρισκόταν στο χωριό Βερδικούσια της Λάρισας είχε προσεγγιστεί από αποσταλμένο Βρετανών που στρατοπέδευαν στο χωριό Κουτσόχειρο και ο οποίος του είχε ζητήσει τον αφοπλισμό της. Ο Σούρλας τους υπόσχεται ότι θα ικανοποιούσε το αίτημά τους ζητώντας τους απλά μία μικρή προθεσμία 8 συνολικά ημερών ώστε να μεταβεί στα Φάρσαλα και να παραδώσει τον οπλισμό της οργάνωσής τους. Κατά παραδοχή του ιδίου η παράδοση ήταν άνευ ουσίας καθώς αφορούσε μόνο μερικά δεκάδες όπλα και αυτά σε αχρηστία. Οι Βρετανοί συνέχιζαν να θέλουν τους συντρόφους του αόπλους ωστόσο εκείνος δεν υπάκουσε στις εντολές τους και συνέχιζε τη δράση του στις επαρχίες Αλμυρού, Φαρσάλων, Δομοκού και Βελεστίνου οργανώνοντας πυρήνες με σκοπό την αναχαίτιση του «κομμουνιστικού κινδύνου» που κατ' αυτόν καραδοκούσε¹⁴⁶.

Αξίζει να σταθεί κανείς στις περιγραφές που κάνει ο ίδιος ο Σούρλας ώστε να αιτιολογήσει την κίνησή του αυτή. Σύμφωνα με τη δική του μαρτυρία ο λόγος που δεν υπάκουσε στις βρετανικές εντολές ήταν η φοβία ενός «τρίτου γύρου» των κομμουνιστών. Το δεξιόστροφο αφήγημα σχετικά με τη δράση του ΕΑΜ έκανε λόγο για την ύπαρξη «τριών γύρων» κατά τους οποίους οι αντάρτες θέλησαν να επιβάλλουν την εξουσία τους και να εγκαθιδρύσουν το δικό τους καθεστώς: ο πρώτος γύρος ήταν η προσπάθεια εξουδετέρωσης των υπόλοιπων αντιστασιακών ομάδων, ο δεύτερος ήταν οι συγκρούσεις του 1944 που έμειναν γνωστές ως Δεκεμβριανά και ο τρίτος ακολούθησε με το ξέσπασμα του εμφυλίου πολέμου. Κοινό έδαφος και των τριών γύρων, σύμφωνα με αυτήν την αντίληψη, ήταν η προσπάθεια του ΚΚΕ να καταλάβει δια της βίας την εξουσία. Η απάντηση του Σούρλα σε μία τέτοια πιθανότητα ήταν ο εξοπλισμός της ομάδας του και όπως αναφέρει χαρακτηριστικά «η οργάνωσις των Εθνικοφρόνων πολιτών». Η έννοια της εθνικοφροσύνης κραδαίνεται και πάλι με δυναμικότητα και έρχεται σε αντίθεση με τους «αντεθνικούς» κομμουνιστές οι οποίοι στρέφονται ενάντια στην πατρίδα τους. Το σουρλικό αφήγημα φαίνεται να ταυτίζεται απόλυτα με το επίσημο κρατικό και κυβερνητικό αφήγημα.

---

¹⁴⁶ Γιαννάκενας Ιω. σσ. 145-146.

7.5 Οι πρώτες δράσεις της ομάδας Σούρλα μετά το τέλος της κατοχής

Η οργάνωση του ΕΣΑΠ θα πάψει τελικά να υπάρχει το 1943 όποτε έλαβε χώρα και ο αφοπλισμός της. Η ομάδα του Σούρλα ωστόσο, η οποία υπαγόταν στην πρώτη ως το αυτοτελές Αρχηγείο Φαρσάλων, συνέχισε κανονικά την ύπαρξη και τη δράση της όχι μόνο στα υπόλοιπα χρόνια της κατοχής αλλά και σε αυτά που ακολούθησαν την απελευθέρωση. Ο Κωστόπουλος άλλωστε, ιδρυτής και αρχηγός της ΕΣΑΠ είχε αναφέρει ότι ο Σούρλας συνέχισε την πορεία του ως καπετάνιος «συνεισφέρον εις την προσπάθειαν του κράτους διά την εμπέδωσιν της τάξεως». Εδώ γίνεται εμφανές ότι η συγκριμένη «εμπέδωση της τάξης» που εννοεί ο Κωστόπουλος δεν είναι άλλη από τον πόλεμο εναντίον των κομμουνιστών της περιοχής οι οποίοι και θεωρούνταν ως επικίνδυνοι για την κατάλυση του αστικού καθεστώτος. Το κράτος εμφανίζεται ως αγωνιζόμενο εναντίον αυτής της κατάστασης και του κινδύνου αναρχίας με την ομάδα Σούρλα να συμβάλλει στο έργο του το οποίοι πάντοτε παρουσιάζεται ως εθνικά επωφελές.

Η συμφωνία της Βάρκιζας αποτελεί ένα ορόσημο για τον Σούρλα ο οποίος αποφασίζει να κινητοποιηθεί περισσότερο δραστήρια και να πραγματοποιήσει ενέργειες εις βάρος των κομμουνιστών. Άλλωστε το ίδιο συμβαίνει και στο μεγαλύτερο μέρος της χώρας αφού μετά τη Βάρκιζα οι παραστρατιωτικές οργανώσεις σε συνεργασία τις κρατικές Αρχές θα εξαπολύσουν ένα μεγάλο κύμα βίας και τρομοκρατίας εις βάρος των υποστηρικτών του ΕΑΜ¹⁴⁷. Ο υπ' αριθμόν ένα για τον Σούρλα αντίπαλος ήταν ο ΕΛΑΣ εναντίον του οποίου θα πραγματοποιήσει έναν μεγάλο αριθμό επιδρομών με στόχο να τον εξολοθρεύσει. Οι κάτοικοι της υπαίθρου εκόντες-άκοντες θα αρχίσουν να προσχωρούν στην πλευρά των σουρλικών με αποτέλεσμα στις αρχές του 1945 η ομάδα να απαριθμεί μέχρι και τους 1500 άνδρες¹⁴⁸. Ο ΕΛΑΣ, από τη δική του πλευρά, θα αντιδράσει και εκείνος ανάλογα έχοντας ως σκοπό του την αντιμετώπιση της ομάδας και τη δική του προστασία, με αποτέλεσμα να έχει ανοίξει ένα νέος κύκλος αίματος που δεν θα είναι καθόλου εύκολο να κλείσει.

---

¹⁴⁷ Close D. (2003). *Οι ρίζες του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα*. Αθήνα: Φιλίστωρ.

¹⁴⁸ Γιαννάκενας Ιω. σ. 204.

7.6 Τα γεγονότα της μάχης των Γόννων

Τον Ιούλιο του 1946, ο ΕΛΑΣ μέσα σε όλο το κλίμα βίας και τρομοκρατίας που υπήρχε και των εις βάρος του διώξεων, θα δεχθεί επίθεση στην περιοχή Γόννων και Καλλιπεύκης (στα βόρεια του νομού Λάρισας) από την ομάδα του Σούρλα σε αгаστή συνεργασία μάλιστα με τη Χωροφυλακή. Είναι πραγματικά ιδιαίτερη και ενδιαφέρουσα η περιγραφή που κάνει ο ίδιος ο Σούρλας για το πώς ξεκίνησαν τα γεγονότα στην περιοχή: «Την 21/7/46 έστειλα ένα τμήμα αποτελούμενον εξ 150 ανδρών υπό τα διαταγές του Οπλαρχηγού Κράβαρη Δημητρίου και Καραγεώργου Κωνσταντίνου και ο διοικητής αυτών ήτο ο Μοίραρχος της Ασφαλείας Λαρίσης Χρήστος Χρήστος. Συνεκετρώθησαν έξωθεν της Λαρίσης με επικεφαλής τον Μοίραρχον το τμήμα μου ενίσχυσεν και εν τμήμα χωροφυλάκων υπό τον ανθυπασιπιστήν Λιάτσιον Βασίλειον. Ούτος τους οδήγησεν εις το χωρίον Καλλιπεύκη Ολύμπου καθ' οδόν είχαν διάφορες αψιμαχίες μετά των συμμοριτών»¹⁴⁹. Συνεχίζοντας ο Σούρλας αναφέρει ότι οι «συμμοριτές» επετέθησαν εναντίον των ομάδων αυτών και φόνευσαν συνολικά 35 οπλίτες. Το γεγονός αυτό τον εξόργισε αφάνταστα και έτσι αφού συγκέντρωσε έναν ικανό αριθμό ανδρών διενήργησε «εκκαθαριστικές επιχειρήσεις» από την 1^η Ιουλίου έξι χωριά της περιοχής. Όλη η επιχείρηση είχε ως συνέπεια να συλληφθούν τριάντα πολίτες και να εκτελεσθούν στον τόπο που είχαν εκτελεστεί και οι δικοί του¹⁵⁰. Προηγουμένως ο Σούρλας είχε ζητήσει οπλισμό από την Χωροφυλακή η οποία και του τον παρείχε με μεγάλη προθυμία.

Οι μαρτυρίες των κατοίκων της περιοχής για τη δράση των σουρλικών είναι πραγματικά αποκαλυπτικές. Κάποιοι από αυτούς ανέφεραν αθρόες λεηλασίες κατοικιών και συνεχείς αδιάκριτους ξυλοδαρμούς εις βάρος πολιτών. Στην περίπτωση της Καλλιπεύκης μάλιστα ανάγκασαν όλους τους κατοίκους να παρουσιαστούν στην πλατεία του χωριού και όσοι συνελήφθησαν εξ αυτών υπέστησαν φρικτούς βασανισμούς. Οι συλλήψεις και τα βασανιστήρια συνεχίστηκαν και σε πολίτες των διπλανών χωριών με συνέπεια κάποιοι από αυτούς να χάσουν τη ζωή τους¹⁵¹. Ωστόσο δεν είναι μόνο η έκταση της βίας που εντυπωσιάζει αλλά και το γεγονός της αгаστής συνεργασίας μεταξύ των σουρλικών και των κρατικών αρχών. Είναι πραγματικά αξιοσημείωτο το ρήμα «έστειλα» που χρησιμοποιεί ο Σούρλας για να αναφερθεί στην ομάδα με επικεφαλής έναν μοίραρχο της Ασφαλείας Λάρισας κάτι που δείχνει πως ο εν λόγω αξιωματικός, παρά την υψηλή θέση που κατείχε, τελούσε ουσιαστικά κάτω από τις διαταγές του πρώτου. Επιπλέον η Χωροφυλακή δείχνει να είναι σε άριστη συνεννόηση με τον Σούρλα, να τον συμβουλεύει για το τι χρειάζεται σε μία επίθεση εναντίον των αντιπάλων του και επιπροσθέτως να του παρέχει και τον απαραίτητο εξοπλισμό κατόπιν αιτήματός του.

¹⁴⁹ Γιαννάκενας Ιω. σσ. 217-218.

¹⁵⁰ Όπ. π. σ. 219.

¹⁵¹ Οι σημαντικές αυτές μαρτυρίες των πολιτών παραδίδονται από τον Τάκη Μπάρμπα στην εφημερίδα της Λάρισας *Ελευθερία* (16/7/2017).

7.8 Τσακαλώτος και Σούρλας: ένας θρυλικός περίπατος;

Υπάρχει ένα ενδιαφέρον περιστατικό που εξιστορεί ο βιογράφος του Σούρλα, Ιω. Γιαννάκενας, σύμφωνα με το οποίο είχαν συναντηθεί ο πρώτος με τον Θρασύβουλο Τσακαλώτο, αντιστράτηγο του Εθνικού Στρατού κατά τη διάρκεια του εμφυλίου. Στην πρώτη περίοδο του πολέμου ο Τσακαλώτος φαίνεται να είχε επισκεφθεί τα Φάρσαλα όπου έκανε και έναν περίπατο με τον Σούρλα στους δρόμους της πόλης. Εκεί ο στρατηγός εξέφρασε την απορία του σχετικά για τον λόγο για τον οποίο δεν μπορούν εύκολα τα στρατεύματά του να καταβάλλουν και να νικήσουν τους κομμουνιστές. Ο καπετάνιος φαίνεται να του απαντάει ως εξής: «να σου πω στρατηγέ μου. Ας υποθέσουμε ότι έχεις δεμένο ένα άλογο με ένα σκοινί δέκα μέτρων και το χορτάρι που θα φάει είναι έντεκα μέτρα πιο πέρα, τι θα φάει τότε το ζώο;». Ο Τσακαλώτος του απαντάει με φυσικότητα «τίποτα»¹⁵². Με αυτόν τον τρόπο ο Σούρλας ήθελε να δείξει ότι η μέχρι τότε τακτική του στρατού να κυνηγάει τους κομμουνιστές μόνο στον δρόμο και στις πόλεις δεν θα μπορούσε να είναι καθόλου αποτελεσματική. Οι αντάρτες έπρεπε να ηττηθούν στα λημέρια τους, στα βουνά ώστε η ήττα τους να είναι συντριπτική.

Ο θρύλος λέει ότι το όλο περιστατικό θορύβησε τον Τσακαλώτο με αποτέλεσμα να δώσει διαταγή στους αξιωματικούς του περί ενός ολομέτωπου πολέμου. Έτσι, η ζυγαριά άρχισε να γυρίζει και ο Εθνικός Στρατός μπορούσε πλέον να συντρίψει τους αντάρτες πιο εύκολα και αποτελεσματικά. Προφανώς το εν λόγω περιστατικό δεν μπορεί να τεκμηριωθεί ιστορικά, ούτως ή άλλως φαντάζει κάπως αδιανόητο ένας στρατηγός μαζί με το επιτελείο του να μην είχαν καταλάβει πως γίνεται να αντιμετωπιστούν με επιτυχία οι μαχητές του ΔΣΕ και να περίμενε να αλλάξει την τακτική του λόγω της συνάντησής του με έναν τοπικό αρχηγό παραστρατιωτικής ομάδας. Στο συμβολικό επίπεδο όμως ο θρύλος αναδεικνύει τον έντονο και στενό εναγκαλισμό της κρατικής-στρατιωτικής ηγεσίας με τις ένοπλες ομάδες της υπαίθρου στον κοινό αγώνα για την πάταξη των κομμουνιστών¹⁵³. Είναι άλλωστε γνωστό ότι οι δυνάμεις του κράτους συμμετείχαν με εκείνες τις ομάδες και στην περίπτωση του Σούρλα η Χωροφυλακή και η Ασφάλεια θα συμπράξουν μαζί του και θα διενεργήσουν κοινές δράσεις αλλά και εγκλήματα εις βάρος πολιτών που είχαν στοχοποιηθεί. Ακόμη και οι δύο άνδρες να μην είχαν συναντηθεί ποτέ τους ωστόσο το όλο ιστορικό πλαίσιο και οι συνθήκες οι οποίες είχαν διαμορφωθεί φανερώνουν ότι η ουσία είναι ακριβώς η ίδια.

¹⁵² Γιαννάκενας Ιω. σσ. 283-284.

¹⁵³ Close D. (2000). *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος...* σ. 129.

7.9 Ο Γρηγόρης Σούρλας μέσα από τα ίδια του τα λόγια

Στοιχεία για τον Γρ. Σούρλα μπορεί να βρει κάποιος εξερευνώντας τα όσα ο ίδιος έχει γράψει ως προσωπικές του μαρτυρίες αλλά και από συνεντεύξεις τις οποίες είχε δώσει στον Τύπο της εποχής. Στις 13/10/46 η αθηναϊκή εφημερίδα *Ελευθερία* δημοσιεύει συνέντευξή του από τον δημοσιογράφο Διον. Κουτσάκο ο οποίος συνοδευόταν από δύο συναδέλφους του έναν Άγγλο και έναν από την Αυστραλία. Η συνάντηση έγινε στην ιδιαίτερη πατρίδα του καπετάνιου, το Κάτω Σιατερλί Φαρσάλων. Εκεί αντίκρισαν ορισμένους οπλοφορούντες κάποιοι από τους οποίους και έφεραν στρατιωτικές στολές. Οι δημοσιογράφοι περιγράφουν τον Σούρλα ως εξής: «βρεθήκαμε μπροστά σ' ένα εύσωμο και ρωμαλέο χωρικό σαράντα περίπου χρονών, υψηλού αναστήματος, υγιέστατον και ντυμένον με στολή αξιωματικού από καμπαρντίνα, με κόκκινες μπότες στα πόδια. Ήταν οπλισμένος με ένα περίστροφο και κρατούσε στα χέρια έναν βούρδουλα».

Αφού οι δημοσιογράφοι συνεχίζουν την περιγραφή τόσο του ίδιου του Σούρλα όσο και του χώρου στο οποίο έδρευε αυτός, τα κοντινά του πρόσωπα και οι άντρες του περνάνε στο κύριο μέρος της συνέντευξης. Ο καπετάνιος είναι κάθετος ότι στην περιοχή του δεν ασκείται κανενός είδους τρομοκρατίας και ότι το μονοπώλιο αυτής ανήκει αποκλειστικά και μόνο στον ΕΛΑΣ για τα μέλη του οποίου χρησιμοποιεί διάφορους μειωτικούς χαρακτηρισμούς. Προσπαθεί μάλιστα να περιγράψει με γλαφυρό τρόπο τους σκοπούς εκείνου και της ομάδας του: «Προστατεύω μόνον τους εθνικόφρονες χωρικούς. Καίνε τα σπίτια τους, σφάζουν τα παιδιά και τις γυναίκες, ληστεύουν οι κομμουνιστάι». Συνεχίζει λέγοντας: «Προστατεύομεν τα σπίτια, τις γυναίκες, το βίός μας από τους κομμουνιστάς. Αν το κράτος μας δώσει τα μέσα θα τους ξεκαθαρίσουμε γρήγορα όλους και τότε θα μπορέσουμε να γυρίσουμε ήσυχοι στα σπίτια μας»¹⁵⁴. Όπως φαίνεται ξεκάθαρα ο Σούρλας δίνει το ιδεολογικό του στίγμα βάσει του οποίου και προβαίνει στις εκκαθαριστικές του ενέργειες. Στόχος του είναι η προστασία μόνον των εθνικοφρόνων χωρικών κάτι το οποίο θα επιτευχθεί αποκλειστικά με έναν τρόπο που δεν είναι άλλος από τη φυσική εξολόθρευση των κομμουνιστών. Φυσικά δε γίνεται καμία απολύτως καταδίκη για τη βία που ασκούσαν τα δικά του μέλη αφού εκείνη παρουσιάζεται απολύτως δικαιολογημένη ως μία μορφή αναγκαίας αυτοάμυνας.

---

¹⁵⁴ Η συνέντευξη δημοσιεύθηκε στην *Ελευθερία* των Αθηνών στο φύλλο της 13/10/46. Απόσπασμά της παρατίθεται στο Βογιατζής (2008). *Όταν τους ιδώμεν...* σ. 155.

7.10 Οι δράσεις της ομάδας Σούρλα εις βάρος των Αριστερών της Θεσσαλίας

Όπως είναι ήδη γνωστό κύριος σκοπό της ένοπλης ομάδας με αρχηγό τον Γρ. Σούρλα ήταν η πάταξη του λεγόμενου κομμουνιστικού κινδύνου ο οποίος κατ' αυτούς απειλούσε τόσο τη Θεσσαλία όσο και την υπόλοιπη Ελλάδα. Για να πετύχει αυτόν τον στόχο συγκρότησε την ομάδα του, την εξόπλισε και προσπάθησε να αναλάβει δράση σε μεγάλο μέρος της θεσσαλικής υπαίθρου. Τα περιστατικά βίας και τρομοκρατίας που θα σημειωθούν μετά το τέλος του πολέμου από τα μέλη της ομάδας εντάσσονται στο πλαίσιο της λευκής τρομοκρατίας που συντάραξε την χώρα και είχε ως συνέπεια τεράστιες απώλειες κυρίως σε επίπεδο ανθρώπινων ζώων. Τα εγκλήματα είχαν πολλές μορφές: δολοφονίες, εκτελέσεις, τρομοκρατία, επιθέσεις σε χωριά, λεηλασίες κλπ. Όλη αυτή η κατάσταση έφερνε στους κατοίκους την αίσθηση των πικρών χρόνων της κατοχής μόνο που στη συγκεκριμένη περίπτωση οι εμπόλεμοι δεν ανήκαν σε εχθρικά στρατεύματα αλλά υπήρξαν ομοεθνείς, συντοπίτες ή ακόμη και συγγενείς.

Η έκταση της βίας και της τρομοκρατίας είναι αρκετά μεγάλη και περιλαμβάνει συνήθως τις περιοχές της Νότιας Θεσσαλίας, κυρίως αυτές των Φαρσάλων και του Αλμυρού. Οι κάτοικοι του Αλμυρού μάλιστα στις 10/3/45 θα υποβάλλουν έντονη διαμαρτυρία στις κρατικές αρχές εναντίον της δράσης των οπαδών του Σούρλα. Οι αρχές ωστόσο δε φαίνεται να αντιδρούν έντονα λόγω των συγκεκριμένων μαζικών καταγγελιών ενώ προτάσσεται η βία των κομμουνιστών ως επικινδυνότερη και ως η έχουσα την απόλυτη προτεραιότητα για να αντιμετωπιστεί. Στις 31 Ιουλίου, αν και έλαβε χώρα μεγάλη συγκέντρωση διαμαρτυρίας στη Νομαρχία από αγρότες του Αλμυρού, του Βελεστίου και του Πηλίου εντούτοις την επομένη θα παρουσιαστούν στον Νομάρχη διάφοροι πρόεδροι κοινοτήτων και θα ισχυριστούν ότι η πραγματική βία ασκείται μόνο από την πλευρά του ΕΑΜ¹⁵⁵. Όπως φαίνεται οι κρατικές και κυβερνητικές αρχές είχαν θέσει ως άμεση προτεραιότητά τους την καταστολή της Αριστεράς οπότε τα όποια βίαια φαινόμενα από την πλευρά των παρακρατικών θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν με απόλυτη επιείκεια, στην ουσία να αγνοηθούν εντελώς.

Το βίαιο κλίμα που είχε προκύψει όχι μόνο θα συνεχιστεί αλλά και θα ενταθεί μετά τις κρίσιμες βουλευτικές εκλογές του Μαρτίου του 1946 στις οποίες, όπως έχει αναφερθεί, θα γίνει κάλεσμα από το ΚΚΕ για μαζική αποχή από τις κάλπες. Η αποχή στη Θεσσαλία θα φθάσει σε αρκετά υψηλά επίπεδα της τάξης άνω του 50%¹⁵⁶, γεγονός που προξενεί εντύπωση εάν αναλογιστεί κάποιος την έκταση της τρομοκρατίας εις βάρος των ψηφοφόρων που ουσιαστικά ήταν ένα καθημερινό φαινόμενο την περίοδο

¹⁵⁵ Αρσενίου Λάζ. (2001). *Γένεση του εμφυλίου και συνέπειες αυτού*. Λάρισα: Έλλα. σ. 25.

¹⁵⁶ Όπ. π. σ. 44.

εκείνη. Τις εκλογές του Μαρτίου θα ακολουθήσει το δημοψήφισμα του Ιουνίου με το ερώτημα της επανόδου ή μη του Γεωργίου Β΄ στον θρόνο της Ελλάδας. Το αποτέλεσμα υπέρ της επανόδου θα φτάσει το ποσοστό του 68,4% των εκλογέων ωστόσο πρόκειται εμφανώς περί ενός πλασματικού ποσοστού δεδομένης της τρομοκρατίας εις βάρος των ψηφοφόρων καθώς και της εκτεταμένης νοθείας η οποία είχε λάβει χώρα¹⁵⁷. Η τρομοκρατία αυτή υπήρχε και στην περιοχή της Θεσσαλίας και μάλιστα σε έναν μεγάλο βαθμό πραγματοποιήθηκε από μέλη της ομάδας Σούρλα. Έτσι, στις 27 Ιουνίου τα χωριά Σαρασλάρ και Τάχταλασμαν ερημώνονται εξαιτίας του φόβου των κατοίκων τους για επιδρομές των σουρλικών. Στις αρχές του επόμενου μήνα ο ίδιος ο αρχηγός της ομάδας επισκέπτεται το νησί της Αλοννήσου και παράλληλα αρχίζουν λεηλασίες και έφοδοι σε σπίτια πολιτών. Κάποιοι από τους κατοίκους θα συλληφθούν, θα βασανιστούν και θα χάσουν την ζωή τους με την υπονία της ιδιότητας του κομμουνιστή¹⁵⁸.

Βεβαίως ήδη πριν τη διενέργεια του δημοψηφίσματος η τρομοκρατία στην περιοχή ήταν καλά εδραιωμένη. Ο Σούρλας μάλιστα, από το προηγούμενο καλοκαίρι, είχε εγκαταστήσει στρατόπεδο στο χωριό Φυλή στο οποίο είχε εγκλείσει κρατουμένους. Στην Καρδίτσα, παρακρατικές φιλοβασιλικές ομάδες όμοιες με εκείνη των σουρλικών εξαπολύουν κύμα επιθέσεων και βίας εις βάρος των πολιτών της περιοχής ώστε να δώσουν ψήφο υπέρ της επιστροφής του Γεωργίου Β΄¹⁵⁹. Η όλη κατάσταση η οποία ήταν ήδη τεταμένη αρχίζει να οξύνεται ακόμη περισσότερο μετά το περιβόητο Γ΄ Ψήφισμα το οποίο στην πραγματικότητα χαρακτήριζε ως παρανόμους τους οπαδούς της Αριστεράς με το πρόσχημα της διατήρησης της δημόσιας τάξης αλλά και της ακεραιότητας της χώρας. Οι παρακρατικές ομάδες πλέον θα έχουν το ελεύθερο να διεξάγουν κάθε είδους επιχειρήσεις εναντίον των αντιπάλων τους και φυσικά να προβαίνουν σε αδιάκριτες δράσεις βίας. Ο κύκλος του αίματος θα συνεχίζει να παραμένει ανοιχτός και να οξύνεται με τη συγκατάνευση του κράτους και των επισήμων αρχών οι οποίες είχαν βρει στις τάξεις των ενόπλων αντικομμουνιστικών ομάδων τον καλύτερο σύμμαχο και βοηθό τους.

---

¹⁵⁷ Βόγλης Π. (2014). *Η Αδύνατη Επανάσταση*. σσ. 154.

¹⁵⁸ Αρσενίου Λάζ. σ. 54.

¹⁵⁹ Όπ. π. σσ. 61-63.

7.11 Ο ΔΣΕ καταγγέλλει στην Επιτροπή του ΟΗΕ τα εγκλήματα της ομάδας Σούρλα

Ο ΟΗΕ στον χειμώνα του 1946 θα συστήσει την UNSCOB (United Nations Special Committee on the Balkans, ελλ. Ειδική Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Βαλκάνια) με σκοπό τον έλεγχο της κατάστασης στη Βαλκανική Χερσόνησο ειδικά μετά τις καταγγελίες της ελληνικής κυβέρνησης περί ανάμειξης ξένων δυνάμεων στον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο. Το κλιμάκιο της Επιτροπής θα αφιχθεί στην Ελλάδα το επόμενο έτος και ο ΔΣΕ θα προσπαθήσει να κάνει μία πλήρη καταγραφή των εγκληματικών ενεργειών εις βάρος πολιτών από τις κυβερνητικές δυνάμεις και τις ένοπλες ομάδες που δρούσαν ανά την ελληνική επικράτεια¹⁶⁰. Παρά την πληθώρα των περιστατικών που καταγράφηκαν από πλευράς ΔΣΕ η Επιτροπή δεν θα εστιάσει στο φαινόμενο της λευκής τρομοκρατίας αλλά θα συντάξει έκθεση κατά την οποία οι αντάρτες είναι υποκινούμενοι και στηριζόμενοι από ξένες δυνάμεις όπως ακριβώς δεχόταν το αφήγημα της ελληνικής κυβέρνησης.

Η έκθεση του ΔΣΕ, μεταξύ άλλων, περιέχει και αναφορές για εγκλήματα της ομάδας Σούρλα εις βάρος «δημοκρατικών πολιτών» ενώ τα περιστατικά αφορούν την περίοδο από τον Μάρτιο του 1945 έως και τον Νοέμβριο του 1946¹⁶¹. Εκεί αναφέρεται ένας μεγάλος αριθμός εγκλημάτων τα οποία μεταξύ τους ποικίλλουν: Βιασμοί, κουρέματα διαπόμπευσης γυναικών, ξυλοδαρμοί, ανηλεή βασανιστήρια, δολοφονίες, εκτελέσεις κ.π.ά. Δίνονται μάλιστα ημερομηνίες με παράλληλη αναφορά στα ονόματα των θυμάτων και στους τόπους όπου έλαβαν χώρα οι περιγραφόμενες εγκληματικές ενέργειες. Κοινό χαρακτηριστικό των γεγονότων είναι ότι όλες οι ενέργειες αυτές συνέβαιναν από μέλη της ομάδας Σούρλα, ακόμη και από τον ίδιο τον αρχηγό της, ενώ στρέφονταν εις βάρος πολιτών με μοναδική κατηγορία το ότι υπήρξαν υποστηρικτές της Αριστεράς. Οι περισσότερες των εκτελέσεων θα πραγματοποιηθούν μετά από σκληρά βασανιστήρια των θυμάτων ενώ θα λάβουν χώρα και κτηνωδίες όπως αποκεφαλισμοί. Όλο αυτό το σκηνικό βίας θα συνεχιστεί φυσικά και στη μετέπειτα περίοδο από αυτή που ενδιαφέρει την έκθεση του ΔΣΕ με αποτέλεσμα τα θύματα των δολοφονιών, των βασανισμών και κάθε είδους θηριωδιών να μη μπορούν να υπολογιστούν με ακρίβεια.

---

¹⁶⁰ Βαφειάδης Μ. (1992). *Απομνημονεύματα: Εμφύλιος*. Ε' Τόμος. Αθήνα: Παπαζήσης. σσ. 348-356.

¹⁶¹ Η πλήρης έκθεση του ΔΣΕ βρίσκεται στο *Έτσι άρχισε ο Εμφύλιος: Η τρομοκρατία μετά τη Βάρκιζα*. Αθήνα 1987: Γλάρος.

7.12 Η στυγνή δολοφονία του δημοσιογράφου Κώστα Βιδάλη

Ένα από τα πλέον φρικτά και συνταρακτικά γεγονότα της περιόδου της τρομοκρατίας στη θεσσαλική ύπαιθρο ήταν και εκείνο της δολοφονίας του δημοσιογράφου Κώστα Βιδάλη το 1946. Ο Βιδάλης είχε γεννηθεί το 1904 και ήδη από την ηλικία του 20 ξεκίνησε να αρθρογραφεί στην επίσημη εφημερίδα του ΚΚΕ τον *Ριζοσπάστη*. Στα μέσα της δεκαετίας του '40 είχε αρχίσει να θορυβείται με την έκταση της βίας και της τρομοκρατίας που επικρατούσε στη θεσσαλική ύπαιθρο με αποτέλεσμα να επιθυμήσει να μεταβεί ο ίδιος στην περιοχή και να εξετάσει ιδίοις όμμασι την κατάσταση παρά τις συνεχείς προειδοποιήσεις πως κάτι τέτοιο θα ήταν εξαιρετικά επικίνδυνο. Ο ίδιος ήθελε μάλιστα να πάρει συνέντευξη από τον Σούρλα όχι φυσικά ως δημοσιογράφος του *Ριζοσπάστη* αλλά του αμερικανικού περιοδικού *Life*. Ωστόσο, μετά τη μετάβασή του στη Λάρισα τον είχε προειδοποιήσει ακόμη και η Χωροφυλακή ότι παρακολουθούταν από αθέατους σουρλικούς πράκτορες οι οποίοι ήταν έτοιμοι να τον δολοφονήσουν ανά πάσα στιγμή¹⁶².

Ο Βιδάλης πράγματι θα επιδοθεί με στόμφο στο δημοσιογραφικό του έργο και θα καταφέρει να συγκεντρώσει ένα αρκετά σημαντικό υλικό για τη δράση των παρακρατικών συμμοριών το οποίο ήθελε να δημοσιεύσει ώστε να ευαισθητοποιήσει την κοινή γνώμη σε ολόκληρη τη χώρα. Έχοντας ολοκληρώσει το έργο του στη Θεσσαλία θα επιβιβαστεί σε τρένο από τη Λάρισα με προορισμό τον Βόλο ώστε από εκεί να οδηγηθεί τελικά στην Αθήνα. Στη στάση του Πλατυκάμπου ωστόσο ένοπλοι του Σούρλα θα εισβάλλουν στην αμαξοστοιχία και θα απαγάγουν τον Βιδάλη παρά το γεγονός ότι στα ίδια βαγόνια θα επιβαίνουν και αξιωματικοί της Χωροφυλακής οι οποίοι δεν θα πράξουν απολύτως τίποτα για να σταματήσουν την απαγωγή. Ο δημοσιογράφος τελικά θα μεταφερθεί στο χωριό Μελία, όπου στρατοπέδευε ομάδα του Σούρλα, θα οδηγηθεί αρχικά στο καφενείο του χωριού και κατόπιν στο νεκροταφείο όπου θα βασανιστεί απάνθρωπα και θα εκτελεστεί¹⁶³. Υπήρξαν αρκετοί μάρτυρες που κατέθεσαν ότι γνώριζαν το πως και από ποιους δολοφονήθηκε ο Βιδάλης ωστόσο κανένας δεν φαίνεται να λογοδότησε στη Δικαιοσύνη για αυτό το φρικτό έγκλημα του μετά βασανιστηρίων θανάτου του. Η δολοφονία του εντούτοις θα προκαλέσει πανελληνία συγκίνηση κάτι που θα αναγκάσει ακόμη και την κυβέρνηση να την καταδικάσει. Ο Σούρλας, από την πλευρά του, θα αρνηθεί εμφαντικά ότι συμμετείχε στη δολοφονία λέγοντας πως η κατηγορία ήταν απλή προπαγάνδα αιτιολογώντας την κατ' αυτόν αθωότητά του λέγοντας το εξής: «Γιατί να το κάνω; Δεν μου έκανε και κανένα κακό»¹⁶⁴.

¹⁶² Βουρνάς Τ. σσ. 54-55

¹⁶³ Αρσενίου Λάζ. (1982). *Η δολοφονία του Κώστα Βιδάλη*. Αθήνα: Αφοί Τολίδη. σσ. 63-74.

¹⁶⁴ Γιαννάκενας. σσ. 241-242.

7.13 Η Δικαιοσύνη και οι κρατικές αρχές απέναντι στην ομάδα Σούρλα

Η δράση της ομάδας Σούρλα είχε προκαλέσει ένα κύμα βίας και φόβου στην περιοχή της Νότιας Θεσσαλίας με αποτέλεσμα ακόμη και οι κρατικές αρχές να αναγκαστούν να τον επικηρύξουν βάσει της Επιτροπής Ασφαλείας Λάρισας. Επιπλέον μετά τη σύναψη της συμφωνίας της Βάρκιζας η Ανωτέρα Στρατιωτική Διοίκησης Θεσσαλίας- Δυτικής Μακεδονίας εκδίδει στον Βόλο ανακοίνωση σύμφωνα με την οποία οι ομάδες των Σούρλα, Τσαντούλα κ.λ.π οι οποίες δρούσαν στην περιοχή τίθενται πλέον εκτός νόμου και καταδιώκονται. Φυσικά αυτή η απόφαση δεν τέθηκε ποτέ σε εφαρμογή καθώς ουδέποτε στάθηκε δυνατό οι κρατικές αρχές να εναντιωθούν απέναντι στην ομάδα, αντιθέτως την ενίσχυσαν με κάθε τρόπο όπως στην περίπτωση της Χωροφυλακής που αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα του κεφαλαίου. Άλλωστε οι άνδρες του Σούρλα φάνηκαν αρκετά χρήσιμοι και βοηθητικοί στο έργο των αρχών του κράτους που είχαν κοινό τους στόχο την απηνή δίωξη των κομμουνιστών οπότε θα ήταν άτοπο να προβούν στην οποιαδήποτε ενέργεια εις βάρος τους.

Μετά την απελευθέρωση, ο Σούρλας θα αντιμετωπίσει κατηγορίες περί συνεργασίας με τον δωσιλογικό ΕΑΣΑΔ σε διάφορες εγκληματικές δράσεις εις βάρος πολιτών και έτσι θα παραπεμφθεί επανειλημμένως στο Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων της Λάρισας. Στις 25/10/1946, σύμφωνα με τα υπ' αριθμόν 221,222,223/1946 πρακτικά του ΕΔΔ θα οδηγηθεί σε δίκη μαζί με άλλους 57 κατοίκους των χωριών Σιμικλί και Δεμερλί και πάλι στις 29/11/1947 για εγκληματικές ενέργειες σε συνεργασία με τον ΕΑΣΑΔ ωστόσο με την υπ' αριθμόν 310/1947 απόφαση του δικαστηρίου τόσο ο ίδιος όσο και οι υπόλοιποι κατηγορούμενοι θα κηρυχθούν άπαντες αθώοι λόγω αμφιβολιών. Είχε προηγηθεί και άλλη δίκη στις 5/4/1947 με την κατηγορία της συνεργασίας με τον ΕΑΣΑΔ και τους Γερμανούς και κατηγορούμενο τον ίδιο¹⁶⁵. Παρά την ύπαρξη μαρτυριών περί σχέσης της ομάδας Σούρλα με τον ΕΑΣΑΔ δεν εξεδόθη ποτέ κάποια καταδικαστική απόφαση εναντίον του επί δωσιλογισμό. Το ερώτημα λοιπόν για το εάν ο ίδιος είχε σχέσεις με την εν λόγω κατοχική οργάνωση δεν μπορεί να απαντηθεί με βεβαιότητα επειδή τα αθωωτικά πορίσματα των δικαστηρίων της εποχής δεν αποτελούν απαραίτητως τεκμήρια λόγω της παραγμένης περιόδου κατά την οποία εξέδιδαν τις αποφάσεις τους. Ένα στοιχείο που συνηγορεί σε αυτήν την άποψη είναι ότι ο κρατικός μηχανισμός μεταπολεμικά είχε επανδρωθεί με δικαστικούς λειτουργούς που εμπνέονταν από έναν φανατικό αντικομμουνισμό, γεγονός που δείχνει το πόσο εύκολα μπορούσε να εμφολωθεί, εάν δεν επιδιωκόταν κιόλας, η μεροληψία στη λήψη των αποφάσεων τους¹⁶⁶.

¹⁶⁵ Παπαγιάννης Στ. σσ. 290-299.

¹⁶⁶ Βόγλης Π. (2004). *Η εμπειρία της φυλακής και της εξορίας*. σσ. 88-89.

7.14 Η μετέπειτα πορεία του Γρ. Σούρλα και η προσπάθεια αναγνώρισής του ως αντιστασιακού

Μετά τη πολυσχιδή του δράση και το τέλος του εμφυλίου ο Σούρλας θα επιστρέψει στη γεωργία και την κτηνοτροφία απ' όπου και ξεκίνησε. Τη δεκαετία του 1950 θα ζητήσει να συμμετέχει στο συμμαχικό εκστρατευτικό σώμα που είχε σταλεί στον πόλεμο της Κορέας ενώ το πολιτικό του ενδιαφέρον δεν θα το απωλέσει ούτε επίσης τη στήριξή του προς συγκεκριμένους πολιτικούς σχηματισμούς. Αρχικά θα αποτελέσει υποστηρικτή του Ελληνικού Συναγερμού του Αλεξάνδρου Παπάγου, αργότερα του Γεωργίου Γρίβα και στο τέλος της Ενώσεως Κέντρου¹⁶⁷. Κατά τη διάρκεια που το ΠΑΣΟΚ είχε αναλάβει στην εξουσία στη χώρα θα στραφεί προς τον εθνικιστικό χώρο και συγκεκριμένα στο λεγόμενο Ενιαίο Εθνικιστικό Κίνημα του Πολύδωρου Δακόγλου¹⁶⁸. Μέχρι το τέλος της ζωής του ο ίδιος θα παραμείνει ακραιφνής βασιλόφρονας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η προσπάθεια της δικτατορίας των Συνταγματαρχών να αναγνωρίσουν τον Σούρλα ως αντιστασιακό. Συγκεκριμένα το 1971 εκδίδεται βασιλικό διάταγμα σύμφωνα με το οποίο αναγνωρίζονται ως αντιστασιακές όλες οι εθνικόφρονες ομάδες που έδρασαν στη χώρα κατά τη διάρκεια της κατοχής. Ο Σούρλας, ως αρχηγός της ΕΑΟ Εθνικιστών Θεσσαλίας, ενέπιπτε σε αυτήν την κατηγορία και έτσι το νομοθετικό διάταγμα 179/1969 αναγνώρισε τη «συνεισφορά» του στην Εθνική Αντίσταση. Αυτό το γεγονός είχε ως αποτέλεσμα πολλές επιφανείς προσωπικότητες να αντιδράσουν και έτσι μετά την έλευση του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία δημοσιεύθηκε ο νόμος 1285/1982 ο οποίος με το άρθρο του υπ' αριθμόν 13 καταργεί τη διάταξη του νόμου 179/1969. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Σούρλας παύει να αναγνωρίζεται ως αντιστασιακός από το κράτος τόσο εκείνος όσο και η ομάδα που είχε υπό τη διοίκησή του. Στις 26 Φεβρουαρίου του 1988 θα φύγει από τη ζωή σε ηλικία 79 ετών στη Λάρισα.

---

¹⁶⁷ Γιαννάκενας Ιω. σ. 421.

¹⁶⁸ Όπ. π. σ. 509.

7.15 Σύγκριση του ΕΑΣΑΔ και της ομάδας Σούρλα

Ασχέτως με το εάν Σούρλας και ΕΑΣΑΔ εντέλει ήρθαν σε κάποια συνεργασία μπορεί κάποιος να συναντήσει αρκετά κοινά χαρακτηριστικά ανάμεσα στις δύο ομάδες με εξαίρεση ίσως τον δωσιλογισμό. Τόσο η μία ομάδα όσο και η άλλη διαπνέονταν από τα κοινό ιδεολογικό έδαφος της εθνικοφροσύνης που τους έκανε να μισούν παράφορα τον κομμουνισμό και τους οπαδούς του. Οι αρχές που πρέσβευαν (εθνικισμός, παραδοσιακές και θρησκευτικές αξίες κ.λ.π) υπήρξαν ταυτόσημες και αυτό φαινόταν ξεκάθαρα από τις δηλώσεις των αρχηγών τους (περίπτωση Σούρλα) όσο και από τις επίσημες ανακοινώσεις στον Τύπο (περίπτωση ΕΑΣΑΔ). Η υπεράσπιση των αξιών αυτών ήταν για εκείνους μία εκ των ων ουκ άνευ συνθήκη για την επιβίωση του έθνους της οποίας ως άξιοι πρεσβευτές προβάλλονταν οι ίδιοι. Οι κομμουνιστές από την άλλη αποκαλούνταν «συμμορίτες» και «αντεθνικά στοιχεία» τα οποία επιβουλεύονταν τις μοίρες της πατρίδας και δρούσαν ενάντια στα συμφέροντά της με σκοπό φυσικά να επιβάλλουν τη δική τους εξουσία.

Ομοιότητες μπορούν να ανιχνευθούν ακόμη και στον τρόπο δράσης των δύο ομάδων καθώς η βία υπήρξε αναμφίβολα το κυριότερο και συχνότερο μέσο αντιμετώπισης των ιδεολογικών τους αντιπάλων. Οι λεηλασίες, οι εκτελέσεις, οι δολοφονίες και οι επιδρομές εναντίον χωριών με μπλόκα και αθρόες συλλήψεις που είχε γνωρίσει η Θεσσαλική ύπαιθρος από τον ΕΑΣΑΔ θα αντικατασταθούν από τις ίδιες ακριβώς πράξεις αυτήν την φορά από τα χέρια των παρακρατικών ομάδων. Οι επίσημες αρχές και στις δύο περιπτώσεις θα στηρίξουν τις ένοπλες αυτές ομάδες για να επιτύχουν τους δικούς τους σκοπούς: οι Γερμανοί για να γλιτώσουν το δικό τους αίμα που θα απαιτούταν στις αναμετρήσεις με τους αντάρτες και οι μεταπολεμικές κυβερνήσεις για να έχουν στη διάθεσή τους χρήσιμους βοηθούς με τους οποίους θα πάτασσαν την Αριστερά. Άλλωστε μέλη της Χωροφυλακής θα ενταχθούν στις τάξεις του ΕΑΣΑΔ και θα συνδράμουν στο έργο του ενώ χωροφύλακες θα συνεργαστούν επίσης με την ομάδα του Σούρλα και θα της παρέχουν πολύτιμες συμβουλές αλλά και οπλισμό για να αντιμετωπίσουν τους κομμουνιστές. Οι δύο ομάδες, με άλλα λόγια, έχουν αρκετούς κοινούς παρανομαστές και κριτήρια στις δράσεις τους με κυριότερα την επίκληση της εθνικοφροσύνης και του αντικομμουνισμού, δύο εννοιών που τα στελέχη των οποίων δεν φαίνεται καθόλου να διαχωρίζουν στο δικό τους ιδεολογικό φαντασιακό.

7.16 Συμπεράσματα

Στις σελίδες της Εργασίας επιχειρήθηκε η παρουσίαση της δράσης δύο ομάδων που έδρασαν στην κατοχική και εμφυλιακή Θεσσαλία, του ΕΑΣΑΔ και της Ομάδας Σούρλα. Ο ΕΑΣΑΔ θα κάνει την εμφάνιση του στις αρχές του 1944 στην περιοχή και θα συνεργαστεί τόσο με τις γερμανικές αρχές όσο και με τη φασιστική ΕΕΕ. Θα αποκτήσει πυρήνες σε όλες τις θεσσαλικές πρωτεύουσες ενώ θα δράσει και στην ύπαιθρο. Στόχος της οργάνωσης είναι η συντριβή του αντιστασιακού κινήματος κάτι που φυσικά αποτελούσε στόχο και των ίδιων των Γερμανών. Για να επιτύχουν τον σκοπό τους αυτό εξαπέλυσαν ένα άνευ προηγουμένου κύμα βίας και τρομοκρατίας κάτι το οποίο εκδηλώθηκε με πολλούς τρόπους με τους πιο χαρακτηριστικούς εξ αυτών να είναι οι δολοφονίες, οι αθρόες και αδιάκριτες εκτελέσεις καθώς και οι λεηλασίες περιουσιών. Τα κίνητρα των μελών τους φαίνεται να υπήρξαν πολλά και διάφορα αφού εκτός του ιδεολογικού επιπέδου σημαντικό ρόλο στην ένταξη κάποιοι στην οργάνωση υπήρξαν και τα προσωπικά ή οικονομικά οφέλη. Μετά την απελευθέρωση θα λάβουν χώρα πολυάριθμες δίκες εις βάρος του ΕΑΣΑΔ οι ποινές ωστόσο που επιβλήθηκαν ήταν αρκετά ήπιες ενώ πολλοί κατηγορούμενοι θα αθωωθούν μάλιστα «λόγω αμφιβολιών».

Μέσα στα πλαίσια της εθνικοφροσύνης και του αντικομμουνισμού εντάσσεται και η ομάδα του Γρηγόρη Σούρλα η οποία αν και ξεκίνησε ως αντιστασιακή εξελίχθηκε σε οργάνωση με μοναδικό στόχο την εξολόθρευση των κομμουνιστών. Η ομάδα θα συγκροτηθεί από κατοίκους χαμηλών κοινωνικών τάξεων και θα αναλάβει αρκετές δράσεις οι οποίες θα χαρακτηριστούν από ωμή βία εις βάρος των αντιπάλων τους. Οι κρατικές αρχές θα συμπράξουν και θα ενισχύσουν το έργο της έχοντας αποβλέποντας και εκείνες στην πλήρη εξάλειψη του «κομμουνιστικού κινδύνου» που κατ' αυτούς караδοκούσε από μία πιθανή επικράτηση της Αριστεράς. Είναι μάλιστα άξιο αναφοράς ότι ο Σούρλας μπορούσε να θέσει υπό τη διοίκησή του ακόμη και αξιωματικούς του κράτους και να τους διατάσσει κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεών του. Η περίπτωση της οργάνωσης του Σούρλα εντάσσεται σε εκείνη των αντίστοιχων παραστρατιωτικών οργανώσεων που έδρασαν σε διάφορες περιοχές της χώρας για να αντιμετωπίσουν τον κοινό εχθρό που δεν ήταν άλλος από τον κομμουνισμό. Τόσο ο ΕΑΣΑΔ όσο και οι ομάδες εκείνες, είχαν ανάγκη την έννοια του «έθνους» στο πεδίο της ιερότητας καθώς και τις αρχές που αυτό πρέσβευε και για να τις υπερασπιστούν αποτελεσματικά υπήρξαν ικανοί στο να διαπράξουν κάθε είδους ενέργειες εναντίον των ιδεολογικών τους αντιπάλων. Από την άλλη, η ετερότητα της κομμουνιστικής κοσμοθεωρίας θεωρήθηκε λίαν επικίνδυνη και απειλητική για την επιβίωση του έθνους και των αξιών του και καταβλήθηκε προσπάθεια για την απόλυτη εκμηδένισή της με κάθε θυσία και κόστος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία:

Berstein S.- Milza P. (1997) *Η Ιστορία της Ευρώπης, τ. Γ', 1919 έως σήμερα- Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Fleischer H. (1995). *Στέμμα και σβάστικα: η Ελλάδα της κατοχής και της αντίστασης (1941-1944)* (Δίτομο), Αθήνα: Παπαζήσης.

Hionidou V. (2006). *Famine and death in occupied Greece, 1941-1944*, Cambridge University Press.

Hobsbawm E. (2002). *Η εποχή των άκρων: Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Mazower M. (2001). *Inside Hitler's Greece, The Experience of Occupation 1941-1944*.

-του ιδίου (2009) *Η αυτοκρατορία του Χίτλερ: Ναζιστική εξουσία στην κατοχική Ευρώπη*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

-του ιδίου (επιμ.) (2004). *Μετά τον πόλεμο. Η ανασυγκρότηση της οικογένειας του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943 - 1960*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Wittner L. (1991). *Η αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα 1943-1949*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Αθανασιάδης Γ. (1994) *Η πρώτη πράξη της ελληνικής τραγωδίας*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Αλεξάνδρου Χ. (2008). *Μεραρχία Πινερόλο*. Αθήνα: Gruppo d' Arte.

Αρσενίου Λάζ. (1999). *Η Θεσσαλία στην Αντίσταση* (Δίτομο). Λάρισα: Έλλα.

-του ιδίου (2001). *Γένεση του Εμφυλίου και συνέπειες αυτού*. Λάρισα: Έλλα.

Βαφειάδης Μ. (1992). *Απομνημονεύματα*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Βογιατζής Θ. (2017). *Τα Εασάδια: Μέρες δωσιλογισμού στον Βόλο*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

-του ιδίου (2018). *Όταν τους ιδώμεν όλους υπό το πέλμα μας... Όταν τους πατήσωμεν όλους τελειωτικώς, θα ησυχάσωμε...* Βόλος: Επικοινωνία.

Βόγλης Π. (2014). *Η Αδύνατη Επανάσταση: Η κοινωνική δυναμική του Εμφυλίου Πολέμου*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

-του ιδίου (2004). *Η εμπειρία της φυλακής και της εξορίας: Οι πολιτικοί κρατούμενοι στον Εμφύλιο Πόλεμο*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

-του ιδίου (2010). *Η ελληνική κοινωνία στην κατοχή 1941-1944*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Βουρνάς Τ. (2013). *Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας: Ο Εμφύλιος*. Αθήνα: Πατάκης.

Γεωργίου Αργ. *Δίκες των δωσιλόγων : εξερευνώντας, αναζητώντας και αποκαλύπτοντας τις σκοτεινές πτυχές του δωσιλογισμού στον Βόλο 1945-1947*. Πτυχιακή Εργασία. Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Γιαννάκενας Ιω. (2016). *Γρηγόρης Σούρλας, ο Καπετάνιος της Θεσσαλίας: Έτσι σώθηκε η Θεσσαλία, 1942-1949*. Αθήνα: Πελασγός.

Ζιαβλιάκης Π. (1980) *Το Ξεκίνημα Της Εθνικής Αντίστασης - Ένοπλος Αγώνας Στη Θεσσαλία, Ο πρωτοποριακός ρόλος των Αμπελακίων*. Αθήνα: Όμηρος.

Καινούργιος Χρ. (1984). *Η Ελλάδα στις φλόγες του εμφυλίου πολέμου 1945-1949 : ιστορική έρευνα και περιγραφή όλων των δραματικών γεγονότων*. Αθήνα: Σόκολη.

Καραγιάννης Γ. (1950) *1940-1952 Το δράμα της Ελλάδος: Έπη και αθλιότητες*. Του ιδίου.

Καρκάνης Ν. (1982). *Οι δωσίλογοι της κατοχής - Δίκες - Παρωδία (Ντοκουμέντα, αποκαλύψεις, μαρτυρίες*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Κλόουζ Ντ. (2003). *Οι ρίζες του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα*. Αθήνα: Φιλίστωρ.

-του ιδίου (2000) *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος 1943-1950: Μελέτες για την πόλωση*. Αθήνα: Φιλίστωρ.

Κολιού Ν. (1985). *Άγνωστες πτυχές Κατοχής και Αντίστασης 1941-44: Ιστορική έρευνα για το νομό Μαγνησίας*. Βόλος: Της ίδιας.

Κουσουρής Δ. (2014). *Δίκες των δωσιλόγων, 1944-1949 : δικαιοσύνη, συνέχεια του κράτους και εθνική μνήμη*. Αθήνα: Πόλις.

Λάζου Β. - Σκαλτσής Δημ.(2016). *ΕΑΣΑΔ: οι πρόθυμοι συνεργάτες των Γερμανών, στο συλλογικό τόμο Κατοχική Βία (1939 - 1945): Η ελληνική & ευρωπαϊκή εμπειρία*, Αθήνα: Ασίνη.

Λιάκος Αντ. (2005). *Πώς στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελα να αλλάξουν τον κόσμο;* Αθήνα: Πόλις.

Παπαγιάννης Στ. (2007). *Εθνικός Αγροτικός Σύνδεσμος Αντικομμουνιστικής Δράσεως: Τα Τάγματα Ασφαλείας της Θεσσαλίας*. Αθήνα: Σόκολη.

Παπαδόπουλος Γ. (2015). *Η αντίσταση στην Θεσσαλία*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Παπαθανασιάδης Θ. (1976). *Από την σκοπιάν μου 1939-1959*, Αθήνα: Του ιδίου.

Πλούμης Αθ. (1973). *Η Ελληνική Τραγωδία, 1946-1949: Ένας τιτάνειος αγώνας για την ανεξαρτησία και τη διάσωση της ελληνικής φυλής*.

Πυρομάγλου Κομ. (2013). *Η Εθνική Αντίστασις, ΕΑΜ ΕΛΑΣ ΕΛΕΣ ΕΚΚΑ: Κριτική εισαγωγή εις την διαμόρφωσίν της*. Αθήνα: Δωδώνη.

Σαράφη Μάρ. (επιμ.) (1982). *Από την Αντίσταση στον Εμφύλιο Πόλεμο*. Αθήνα: Λιβάνης.

Στουρνάρας Νικ. (1996). *Αναδρομή στα περασμένα : η τραγωδία της κατοχής: Μαγνησία 1943-44*.

Ταμουρίδης Λύσ. (2009). *Απ' τον Όλυμπο στο Γράμμο: ημερολόγιο ενός αντάρτη του ΕΛΑΣ και του ΔΣΕ*. Αθήνα: Ατέχνως.

Τσαμπίρας Αθ. (2001). *Ο Αλμυρός στις Φλόγες: 1941-1949*. Αλμυρός: ΠΕΑΕΑ Αλμυρού.

Τσιόλας Χρ. (2018). *Τα Πρόσωπα του Φόβου - Οι Κατοχικές Δυνάμεις στην Θεσσαλία και οι Συνεργάτες τους*, Αθήνα: Πελασγός.

Τσουμής Γ. (1999). *Γερμανικές επιχειρήσεις κατά των ανταρτών στα Βαλκάνια (1941-1944)* Αθήνα: Εκάτη.

Χανδρινός Ιάσ. (2012). *ΟΠΛΑ: Το Τιμωρό Χέρι του Λαού, Η δράση του ΕΛΑΣ και της ΟΠΛΑ στην κατεχόμενη πρωτεύουσα 1942-1944*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Χριστοφής Ν. (επιμ.) (2017). *Πόλεμος και Αντίσταση στη Θεσσαλία: όψεις της ιστορίας της κατά τη δεκαετία του '40*. Αθήνα: Τόπος.

Ιωακείμ, Μητροπολίτης Δημητριάδος (1950). *Μεταξύ Ανταρτών και Κατακτητών*. Βόλος: Ιερά Μητρόπολη Δημητριάδος και Αλμυρού.

Τύπος:

Αναγέννηση

Ελευθερία (Αθηνών)

Ελευθερία (Λάρισας)

Θεσσαλία

Ρήγας

Ταχυδρόμος

Τύπος του Βόλου

Αρχειακό Υλικό:

ΓΑΚ Λάρισας

ΓΑΚ Μαγνησίας

ΓΕΣ / ΔΙΣ